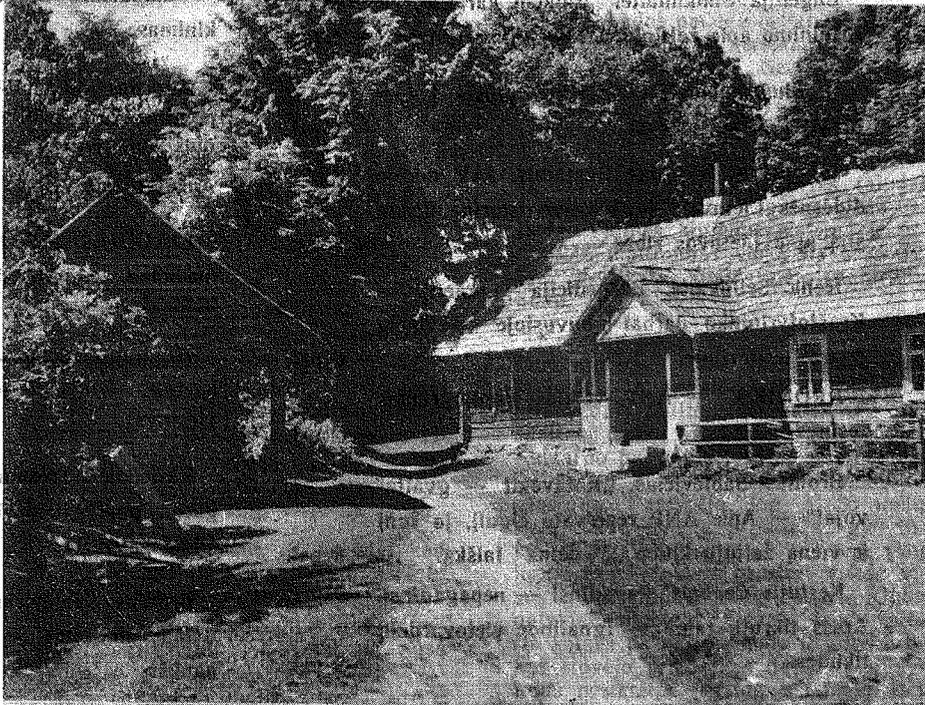

LADAKALNIS

MESKOS PLOSTA Į LIETUVĄ — 4 PSL.

JAV NOREJO DIDESNĖS LIETUVOS. — 5-6 PSL.

NOSTRADAMAS PERSPEJAI — 23-24 PSL.

* * *

NUOTRAUKOSE: Bubulių kaimo senolė Veronika Bileišienė; Aukštaitijos sodyba (Obelynės kaime); Vaclovas Kriugiškis iš Varniškių kaimo.

Petro Bilkio nuotr.

T U R I N Y S

Nacionalinis parkas — tai šašas... Kleno kūne? — Interviu su Vilniaus universiteto docentu Povilu Kavaliausku. — 3 psl.

Eugenija Šimkūnaitė. Žalkčių karalius. — Aiškinimo apie žaltinių pasakų kilmę tęsinys. — 4 psl.

Bronius Sablevičius. Meškos plūsta į Lietuvą? — Ir vėl meška! — 4 psl.

ISTORIJA. Algirdas Gustainis. JAV norėjo didesnės Lietuvos. — Tęsiame istorinę diskusiją apie Lietuvos ribas. — 5 psl.

Irena Seliukaitė. Ekspedicija į praeitį. — Kraštotyriminkų darbai buvusioje Ažvinčių dvaro teritorijoje. — 6 psl.

KRONIKA. — ANP veiklos kardiogramos tęsinys. — 7 psl.

Bronius Sablevičius. „Ratavokit — gvalta-voja!“ — Apie ANP rezervato eigulį, jo šunį ir vieną žaliųjų klubo „Medeina“ laišką. — 8 psl.

Kęstutis Ceponis. Pavadinasi — nepagadinsi. — Ar iš tikrųjų taip? — Ignalinos vietovardžių likimas. — 8–9 psl.

Žemės dvasios. Ir senovės žmogus žinojo apie vietovių energetinius laukus. — 9–10 psl.

MŪSŲ PAMINKLAI. Palūšės bažnyčios paveikslai. — Apie lietuviškas „ikonas“ — tapyba ant lentų. — 11 psl.

SLĖPINIAI. Augalų gavybės. — 11 psl.

RETAI MATOMI. Bronius Sablevičius. Rečiausias iš pačių rečiausių. Kilnioji vaiva — Apie retą augalą ir drugį. — 12–13 psl.

VERTA ŽINOTI. Gaugokite piktžoles. — 13 psl.

VOLUNGĖ. Aukštaičių eilės ir proza. — 14–15 psl.

LAIŠKAI. NUOMONĖS. PASIOLYMAI. Prof. dr. Vytautas Gudelis. Ką reiškia Ledkalnio vardas? — 16 psl.

Gediminas Grašys. Kriugiškieji žirgai. — Apie ANP eigulį, dalyvaujantį Sarty lenktynėse. — 16 psl.

Aringas Gorodeckis. Kas ta Kimbariškė? — Įdomi hipotezė apie vieno iš ANP kaimų vardo kilmę. — 17 psl.

Viskas apie arklį. Medžiaga paruošta iš įvairių šaltinių apie šio protingo gyvulio savybes — 17 psl.

PADAVIMAI. SAKMĖS. PASAKOJIMAI. — Liaudiškas Lingės ir Gegutės vardų aiškinimas. — 17 psl.

Algirdas Kulys. 1863 metų sukilimas Minčios apylinkėse. — Toliau skelbiame surinktas žinias apie įvairių laikmečių laisvės kovotojus Aukštaitijoje. — 18 psl.

LIAUDIES MEDICINA. Minčios apylinkių medicina. — Algirdo Kulio užrašyti užkalbėjimai. — 19 psl.

Gediminas Rutkauskas. Namas laike ir dabartyje. — Namo kultūrinis-istorinis vaizdas (tęsinys). — 19 psl.

Kirdeikių Litvomanas. — Vytauto Juodagalvio parengta medžiaga apie kun. Silvestrą Gimžauską. — 20 psl.

Bronius Sablevičius. Kilniojo erelio pasirodymas žmonėms. — Apie retą įspūdingą paukštį. — 21–22 psl.

Bronius Sablevičius. Skylutė riešute: Kas jame gyvena? — 22 psl.

PRANAŠYSTĖS, VIZIJOS, APREISKIMAI. Nostradamo pranašystės (tęsinys). — 23–24 psl.

SLĖPINIAI. O gal mes vis dėlto iš beždžionių. — 24 psl.

Virgilijus Monsevičius. Nauja bičių rūšis Lietuvoje. — Laukinės bitės nacionaliniame parke. — 24 psl.

UŽSIENIO NACIONALINIAI PARKAI. Lahemaa nacionalinis parkas. — 25 psl.

ZODYNĖLIS. Rytų Lietuvos kaimo statybinių terminai. — 25–26 psl.

PAZINKIME LIETUVĄ. Bronius Kvikiys. Kirdeikiai. — Juozo Breivos parapijos turtai ir istorija. — 26 psl.

ZMOGAUS EKOLOGIJA. „Jūs esate tai, ką jūs valgate“ — apie maistą ir bėgimą. — 27 psl.

Bubulių kaimo senolė. — Apie savo gyvenimą pasakoja Veronika Bileišienė. — 28 psl.

Užnuodyta medienė. — 28 psl.

Nacionalinis parkas — tai šašas.

Bronius ŠABLEVICIUS: — Gerbiamas docente, Jūs esate vienas iš ANP projekto autorių. Ar labai toli yra dabartinis ANP nuo Jūsų įsivaizduojamo parko?

Povilas KAVALIAUSKAS: — Manyčiau, kad dar gana toli, geriausiai atveju — pusiaukelėje, nes nacionalinius parkus galima įsivaizduoti (jų gyvenimą, tvarkymą, valdymą) trim būdais: pirmas — tai būdas, kada egzistavo vadinamasis LTSR nacionalinis parkas. Tai pats prachiausias būdas. Antrasis — parkas kaip ūkinis vienetas. Šiuo keliu dabar ir bando žengti ANP. Trečias kelias — tai jau yra kompleksiškesnis parko supratimas, t. y. parko, kaip atskiro, ne tik ūkinio, bet ir administracinio vieneto veiklos supratimas.

B. Š.: — Ar Jums neatrodo, kad ANP ligi šiol tebėra kažkoks gamybinis vienetas, o ne kultūrinė-švietjiška įstaiga?

P. K.: — Mano nuomone, nacionalinis parkas dabartinėmis Lietuvos sąlygomis turėtų talpinti savyje abi šitas funkcijas. Jos gali būti lygiavertės. Jeigu aiškų viršų paima komercinis ar ūkinis pradas — irgi blogai, bet jeigu nacionalinis parkas koncentruos visą dėmesį švietjiškai veiklai, jis atitruks nuo gyvenimo, ypač dabar, kai mes žiūrime ūkiškiau, einam į rinką. Nacionalinis parkas, kuris apima įsisavintą ir apgyvendintą teritoriją, nuo šitų klausimų nusišalinti irgi negali.

B. Š.: — Lietuva ruošiasi žemės privatizavimui. Kaip, Jūsų nuomone, NP galėtų apsaugoti savo teritoriją nuo privatizavimo ir ar to saugojimo iš viso reikia?

P. K.: — Yra tik vienas kelias — įstatymo kelias. Visa apsauga nacionaliniame parke, arba teisingiau, privatizacijos reguliavimas jame turi vykti įstatymų nustatytoje rėmuose. Vadinausi, įstatymuose, kurie šį procesą pas mus tvarkys, turėtų būti atskiri punktai ar straipsniai, skirti būtent nacionaliniams parkams. Aš asmeniškai manau, kad absoliučiai reikalauti, jog nacionaliniame parke mūsų sąlygomis nebūtų jokio privatizavimo — nerealu, tačiau iš kitos pusės, jeigu nacionalinio parko teritorija bus privatizuota, tai jau bus nebe nacionalinis parkas. Aišku, kad nacionalinio parko re-

zervatų ir draustinių zonos turi būti griežtai išjungtos iš privatizavimo proceso, iš privatizavimui skirtų teritorijų. Šitai turėtų būti užtikrinta įstatymais. Privatizavimas kitose zonose priklauso nuo zonų specifikos. Tuose parkuose, kur numatytos gamybinės zonos, jose privatizacija gali būti leidžiama. Diskusinis klausimas yra rekreacinės teritorijos. Čia, matyt, reiktų spręsti kiekvienu atveju konkrečiai.

Kieno kūne?

SU VILNIAUS UNIVERSITETO DOCENTU, ANP PROJEKTO AUTORIUMI POVILU KAVALIAUSKU KALBASI VYRESN. MOKSLINIS BENDRADARBIS BRONIUS ŠABLEVICIUS.

B. Š.: — Idėja, kad NP turi būti atskiri administraciniai vienetai, turi priešininkų. Jie sako, kad parkai turės kurti tokias pat valdžios ir žmonių aptarnavimo struktūras, kokias dabar turi rajonai, pvz.: savas ligonines, policiją, švietimo įstaigas ir pan.

P. K.: — Nei neigti, nei teigti neverta. Pats gyvenimas parodo. Kažkada, kai mes tik pradėjom kalbėti apie NP kūrimą, jau tada buvo siūlyta tas pats: kurti ANP kaip administracinį-ūkinį vienetą, tačiau ta idėja buvo išjuokta ir nesuprasta. Deja, gyvenimas gana skausmingai parodė, kad mes turim laipsniškai eiti nuo parko, kaip kontrolinės organizacijos, į parką, kaip administracinę organizaciją. Geriausias pavyzdys palyginimui yra Kuršių Nerija, kuri, net ir neturėdama oficialaus parko statuso, sugebėjo išsaugoti savo pagrindines vertybes. O juk ten milžiniškas rekreacinis presas. Labai pakenkė tai, kad ten nebuvo oficialaus parko statuso ir vietinė valdžia buvo formuojama, neatsižvelgiant į daugelį tokių gamtosauginių reikalų, ji buvo grynai autoritarinė. Bet ir tai, kad aiškiai apibrėžtoje, vertingoje Nerijos teritorijoje yra vienas šeimininkas, labai daug davė. Jeigu to nebūtų buvę, padėtis būtų nepalyginamai liūdnesnė. Pagaliau, mes ir ANP pavyzdžiu matom, kas atsitinka, kai yra keli šeimininkai, skirtingi rajonai, skirtingos apylinkės ir visa tai nesusitampa su parko ri-

bomis. Valdymo teorija ir gyvenimas rodo: ypač atsakingų teritorijų šeimininkas turi būti vienas. O jei kurti aptarnavimo įstaigas — kodėl tai blogai? Štai Birštono pavyzdys. Jame gyventojų maždaug tiek, kiek dabar ANP. Tai, kad gyventojai turi vietoje aptarnavimo įstaigas — tai juk patogiau. Bėda, iš kur gauti lėšų. Manau, jeigu ANP gautų savarankiškumą, tai turbūt nieko blogo dėl to neatsitiktų. Aš net nematau dėl ko reikia ginčytis.

B. Š.: — Nacionaliniai parkai sunkiai beatsikuriantiai Lietuvai — būtinybė ar mada?

P. K.: — Jeigu mada, tai labai jau užsisenėjusi mada, kuriai daugiau kaip 100 metų. Vargu ar galima laikyti tai mada, — tai gyvenimo taisyklė. Manau, kad Respublika, kuri dabar sparčiai keis savo ūkinę sanklodą, keis ir visą gamybinę sferą. Keičiasi visuomeninė struktūra ir prasidės kiti santykiai, kitokios žemėnaudos formos, atsiras ir tai, ką mes dabar spėjame: sukurti numatytą nacionalinių parkų sistemą, įteisinti ją juridškai. Tai labai didelis laimėjimas ir labai savalaikis dalykas. Jeigu parkų kūrimą būtume atidėję po reformos, nelabai būtų kur bekurti tuos parkus, nes žemė privatizuosis ir nacionalinių parkų nebesukursi, neturėsim lėšų išpirkti žemę. Parkų kūrimas kainuoja, bet kiekvienas geras dalykas kainuoja, veltui niekas neduoda. Tai, ką vyriausybė skirdavo nacionaliniams parkams — tai katino ašaros. Šave gerbianti valstybė nacionalinės reikšmės ir svarbos teritorijoms turėtų skirti gerkai daugiau lėšų.

B. Š.: — Ką Jūs atsakytumėte tiems „oponentams“, kurie teigia, esą mūsų nacionalinis parkas nereikalingas? Ignalinos rajone yra tokie nacionalinio parko „oponentai“, kurie nenori suprasti nacionalinio parko paskirties ir yra nepatenkinti, kad šalia jų yra nacionalinis parkas. Ką tokiems atsakyti?

P. K.: — Reikia priimti šitą faktą kaip realybę, kuri kyla dėl to, kad kol kas ANP neveikia pagal numatytą op-

timalų modelį. Atsiranda dviejų valdžių konfrontacija vienoje teritorijoje. O tai vienas iš įrodymų, kad nacionalinis parkas turi sutapti su administraciniu skirstymu, tada konfrontacijos nebus ir niekas negalės pasakyti, kad „parkas yra šašas mūsų kūne“.

B. Š.: — Kaip galima būtų palyginti mūsų ANP su Zemaitijos, Dzūkijos NP?

P. K.: — Klausimas sudėtingas. Kadangi mūsų parkai buvo nestichiškai kuriami, kaip kartais kai kuriuose pasaulio šalyse buvo tiesiog lipdant vieną prie kito, o buvo iš karto pagal tam tikrą visuomenės ir mokslo apbruotą koncepciją, pagal išankstinį, tikslinį sumanymą, todėl jie vienas nuo kito skiriasi. Parinktos teritorijos taip, kad jos apimtų gamtinius kompleksus, kurie apima atskiras mūsų kultūrinės srities ir kartu atspindi kultūros paveldo ypatumus. Buvo manyta, kad pagrindinės etnokultūrinės sritys turi turėti po vieną gera nacionalinį parką. Todėl kiekvienas parkas yra savitas. Juos palyginti sunku. ANP visų pirma — tai ežerų parkas, Dzūkijos — upių parkas, Kuršių Nerija — pajūrio kraštovaizdžio etalonas. Zemaitijos NP yra ne visai toks, kokio reikėjo, nes optimali būtų buvusi teritorija nuo Šatrijos iki Medvėgalio — Šventų kalnų agrarinė teritorija. Tačiau tos teritorijos labai stipriai sukultūrintos, todėl teko nacionalinį parką išskirti į miškingesnę vietą ir jis gavosi galbūt ne tiek reprezentatyvus kaip Aukštaitijos ir Dzūkijos parkai. Todėl aš manau, kad kukliausias ir santykinai skurdesnis yra Zemaitijos NP. Kiti parkai yra „savo vietose“. Kultūros paveldo išlikimu, būkle, turtingumu Dzūkijos parkas pralenkia kitus. Tai toks regionas, kuriame labiausiai išsaugoti liaudiškos architektūros, etnokultūros reliktai. Po 20 metų jokio esminio pakeitimo neradau. To jokiu būdu nepasakyčiau apie Aukštaitijos parką. Pakeitimai jame nuo pirmojo mūsų tyrimo laikų (nuo 1969—70 metų) yra labai dideli, matosi net kraštovaizdžio pakeitimai. Taigi, iš visų parkų efektingiausias yra Nerija, o Dzūkija su Aukštaitija yra „per vidurį“, tai Zemaitija yra labiausiai nuskurdintas parkas, labiausiai praradęs savo vertybių. **B. Š.:** — Ačiū už pokalbį.

Žalkčių karalius

(Tęsinys. Pradžia Nr. 2)

Siaurės Rytų Aukštaitijoje labai daug pasakų apie žiaurias kovas su geležimi apsikalusiais atėjūnais. Gana aiškus šių pasakų istorinis pagrindas — nuo Dauguvos brovėsi kalavijuočiai. Nebūtų nuostabu, jei šie įvykiai, įsipyne į senesnes pasakas, sudarytų žaltinių pagrindą, bet... kovoje su geležiniais ateiviais ir kartai lūždavę, ir skydai dildavę, o Zelmis, nors ir dalyvauja karuose, bet pats ginklo nevartoja. Turi Zelmis kalaviją, ir ne bet kokį, o su saule rankenoje, bet tiktai žemę daigams aptverti. Zelmis pasyvus karys, nors šarvai jį kiek ir giną. Ir Zelmio priešas ne kilme, o norais svetimas, ir kova vyksta ne tiek teritorijoje ar materialinėje plotmėje, kiek pasaulėžiūroje — tai kova už laimę.

Kokios tos kovos buvo, kad žmonių atmintin mažiau mažiausiai porai tūkstančių metų įsitrėžė!

Zelmis siekia laimės visiems, labai plačia prasme visiems. Zelmui išvykus į žygius, jo pati turi visais nelaimingaisiais rūpintis, tuomet žalkčiui geriau sekasi. Visais visais pati pasirūpino, tik vienai svetimai atklydėlei nepadėjo, o pargrįžęs sukapotas žaltys klausia: „O tie, kitokių papročių, kitokiškai kur šneka, kitokiais rūbais rėdos, ar jie nejaučia skausmo, alkio, ar ligos juos aplenkia?“

Yrant pirmykštei bendruomenei, vystosi feodaliniai santykiai. Vis labiau slegiamiems žmonėms bendruomeniniai laikai liko aukso amžiaus pasaka. Matyt, ir žaltinių pasakų antrosios ribos reikia ieškoti feodalinės santvarkos užuomazgose, o Zelmis prilygtų liaudies kovotojui.

Jei taip, tai Zelmio gadinę prasidėjo prieš pirmuosius mūsų eros amžius ir tęsėsi ligi mūsų eros pirmojo tūkstantmečio pabaigos. Zelmis glaudžiai siejamas su saule — žemdirbiams jos labai reikėjo. Saulės spalva primena varį, bronzą. Kad ir labai apytikriai, Indrajai galima būtų priskirti akmens amžių, o Zelmui — bronzos. Bent jau šio laikotarpio pradžia.

Retai minima žalkčio motina. Ji ne vietinė: arba Saulės, arba iš Saulės šalies. Kol kas Zelmui kelias į ten užgintas. Į ten galėsias grįžti tik laimę įgijęs, visus darbus nudirbęs, žygius laimėjęs. Kas gi nesvajuoja grįžti į prarastą rojų?

Kad žaltys ne visai saviškis, rodo ir tai, jog galutinei pergalei jam būtina vietinės merginos talka. Prisiminkime: daug Napoleono kareivių išvengė stovyklų ir beveik tikros mirties pervarymų metu, vedę vietines merginas, prisėmę jų payardes. Ir baudžiauninkų vaikui. Štuokai teko tapti bajoru. Savastis per žmonių, ypač aukštaičiams, gana įprasta, o seniau ji turėjo būti dar labiau išplitusi. Taigi, galėtume manyti, kad Zelmis buvo giminingas aukštaičiams (baltas) — atėjūnas iš pietų, iš matyt, gerokai kultūringesnės srities. Peržvelkime: „saviškių“ atėjūnus, pakilnokime pasakines jų kračių skryniais.

Išliko Aukštaitijoje Juodvalkių pavardė, išliko keli to paties pavadinimo vienkiemiai ir labai skurdžios pasakinės žinios: lyg ir saviškiai buvę, kažkur toli gyvenę, juodai dėvėję — todėl ir juodvalkiais praminti. Į dabartines vietas atėję, išdidūs buvę, spyriojęsi. Matyt, juodvalkiai geriau nusimanė apie dažymą, labiau praktė buvo. Labai gali būti, kad dalis juodvalkių pasitraukė, turbūt gyvendami pietuose susikūrė aukštesnė kultūra, negu tarp ežerų išsisklaidę aukštaičiai. Šios nuotrupos, kad ir labai negausios, ir atskiram pasakų ciklui jų nepakanka, gal kiek ir praverstu, nagrinėjant jotvingių likimą. Bet žaltinių pasakų pagrindu šie ateiviai negalėjo būti — Zelmis glaudus, visiems draugiškas, o juodvalkiai — atskirūnai.

Aukštaitijoje susirado prieglobstį ir prūsai, atsinešę prie Dūkšto ir Salako, Tilžės, Ragainės, Gumbinės, Prėgulos, Vystulos, Srūčio vietovardžius, žiaurių kovų prisiminimus. Šių atėjūnų būta iš pietvakarių. Gal jie? Ne. Ne jie padėjo pamatus žaltinėm pasakom. Užvinių, Apvynyjos, Sinkūnų, Zelmėniškės — Prūsijos kaimų Simkūnai — Sinkūnai, ne kiek neabejodami, kildinasi iš Zelmio palikuonių. Suskaiciavę Aukštaitijoje nugyvenusius prūsų kartas, gan tiksliai pateksime į XIII amžiaus vidurį, į Montės sukilimo pabaigą. To laikotarpio buitis jau gerokai skyrėsi nuo želmėninės pasakose vaizduojamos. Maža to, Obelių, Svėdasų, Rokiškio Sinkūnai — Simkūnai irgi žino esą prūsai, žino labai senus giminystės ryšius su salakonais, bet nieko nežino apie giminystę su žalkčiu ir nežino buvę karaliais, o Salakonuose Simkūnų giminėje karaliai neiš-

nyksta, kartais ir po kelis būna (pavyzdžiui, geležies ir gyvačių, atseit, žadėjim.), ir dabar gyvena „girių karalius“ eigulys Jonas Simkūnas. Taigi, atėję iš Prūsijos, Simkūnai Zelmėniškėje turėjo rasti ir Zelmėniškės vardą. — ir žaltines pasakas.

Ar galėjo būti kitų, ankstyvesnių baltų kilmės ateivių?

Lietuviškai kalbančių salelių ir lietuviškų vietovardžių išliko Baltarusijoje, Ukrainoje, Rusijoje, o archeologinė medžiaga rodo, kad dar IX—XII mūsų eros amžiuje gan daug baltų kilmės gyventojų buvo ne tik dabartinių salelių vietose, bet ir Pripetės upyne. Basanavičių ir daugelį kitų klaidino „lietuviški“ piliakalnių Balkanuose. Neabejotinai jie baltų supilti, dar mūsų eros pradžioje juose gyveno baltai, o gentys, iš kurių susiformavo lietuviai dabartinėse vietose, kelis tūkstančius metų prieš mūsų erą atsikraustė.

Ryšių tarp giminingų genčių būta. Prisiminkime Indrajos keliones. Vykdamas Saulės lankyti, jį pereina giminės, savasties ir barčios žemes. Balkanai — senas kultūros židinytis, ir įvairios teritorinės varžybos ten vyksta labai seniai. Gerokai baltų dalis turėjo įsilieti į naujai besiformuojančius tenyškščius gyventojus, bet visai imanoma, kad tam tikra dalis nepatenkintų susidariusiomis sąlygomis, kaip ir vėlesniųjų laikų atėjūnai, kritišku momentu ieškojo prieglobsčio pas šiaurinius giminaičius. Turbūt nedaug tesuklydime, manydami, Zelmį atkeltavus iš Balkanų.

Ankstyvam Zelmio laikotarpiui lyg ir prieštarautų žalkčių karaliaus dvarų — pilies išvaizda, būdinga feodalinio laikotarpio statiniams. Tačiau toli gražu ne visose žaltinėse pasakose Zelmio pilis sutapatinama su Salako bažnyčia, o ir tose, kur pilis bažnyčios išvaizdos, t. y. aukštabokštis pastatas su galingomis sienomis, visai neminimas vidaus išplanavimas kiek geriau nusakyta tik želmio seklyčia, kuri galėjo būti bet kuriame kuore, kad tik tekėdama pirmą ilgę dieną saulę jon pažvelgtų. Dažnai minimos klėtys, kamaros, svirnai ne netilptų bažnyčios formos pastate. Matyt, galingo akmeninio pastato vaizdas gerokai apibléso, o galingų akmeninių statinių Balkanuose buvo labai seniai. Kad Zelmio pilis ne Salake buvo, lyg rodytų archeologiniai duomenys, apie Salaką daug senienų, bet galingos mūrinės pilies liekanų nėra.

Praeitame numeryje rašėme apie meškos pėdas Zarasų rajone. Liepos 30 d. Azvinių sengirėje aptikau rudąjo lokio (Ursus arctos L.) pėdsakus. Atėjusi nuo Gervėčių raisto pusės, šviežiai suarta kvartalinė linija, meška gūrinio minkštu smėliu puse kilometro, 30 cm ilgio pėdų atspaudai prasideda aštriais nagais, juk meška — plėšrusis visadėdis žvėris. Nacionalinio parko darbuo-

IR VĖL MEŠKAI

tojas Adas Cibiras vieną rugpjūčio vakarą tykojo šernus Azvinių girioje. Temstant į avių pašarinę aikštelę atėjo šernas, ir toks stambus, kad medžiotojas dar nebuvo matęs tokios galingos miško kiaušės. Šernas... atsisėdo ant sėdynės ir letenomis ėmė raškyti prinokusias avizas. Atpažinęs mešką, ponas Adas,

nors ir drebančiom rankom, bet ilgai ir narsiai taikėsi į žvėrį. Jo laimei, neiššovė. Meška pasišalino. Medžiotojas, į visas puses sukiodamas dvivamzdį ir pasiklausydamas, ar jo „kas nors“ nesiveja, susirado paliktą mašiną ir išdūmė iš miško.

Lietuvoje paskutinė meška nušauta 1883 m. Bet retsy-

kiais jos užklysta: 1967 m. klajoją Alytaus rajone, 1968 metais — Varėnos, Sventionų ir Ignalinos rajonuose, 1975 m. — Biržų girioje, o Ukmergės rajone — 1982 m. Net 3 rajonuose aptiktos šmėntės. Meškos bando apsigyventi pastoviai ir daugintis buvusioje savo „tėvynėje“.

© kaipgi mums: džjaugtis ar bijoti?

Bronius SABLEVICIUS

ISTORIJA

JAV norėjo didesnės Lietuvos

TESIAME DISKUSIJĄ DEL ETNOGRAFIŲ IR POLITINIŲ LIETUVOS SIENŲ

Pirmojo Pasaulinio karo pabaigoje JAV buvo numatytas atstatyti Lietuvą gerokai didesnę, nei kai kurie lietuviai pageidavo. Tuo reikalu duomenų paskelbė Kazys Pakštas 1959 m. „Aidų“ Nr. 5: „Amerikos oficialioji nuomonė Lietuvos ribų klausimu 1919 m.“

„Aiduose“ 1950 m. 1-4 numeriuose padariau apžvalgą Lietuvos ribų klausimu ir pateikiau mūsų kaimynų mokslo vyrų pažūras: lenkų, rusų, vokiečių ir net tolimesnių prancūzų. Tai buvo nuomonės paskirų žinovų, savaimingai ir viešai pareikštos. Bet tik vienas Antoine Meillet, garsus Prancūzijos kalbininkas, yra rašęs pagal savo valdžios paskyrimą, savo mintis taikydamas Prancūzi-

jos delegacijai, kuri ruošė 1919 m. Versalio taikos sutartį. Prieš kokius metus man dar nebuvo žinoma jokio oficialaus amerikiečio nuomonė tuo klausimu.

1958 m. pabaigoje dr. A. Tarulis atkreipė mano dėmesį į vieną labai retą knygą, kurios iš viso spausdinta tik keturios dešimtys egzempliorių, tai David Hunter Miller: „My Diary of the Conference at Paris with documents“. Vol. IV, New York, 1924. Šioje retoje knygoje ir aptikau labai brangų ir įdomų lapą, liečiantį mūsų kovas už nepriklausomą Lietuvą.

Iš tos knygos sužinojau, kad 1919 m. visų Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimas jau buvo aiškiai iškeltas ir priimtas tarptauti-

niame forume.

Lietuvos klausimus taikos konferencijai ruošė prezidento Wilsono paskirta trijų profesorių komisija, kuriai pirmininkavo Rytų Europos istorijos profesorius Frank Golder.

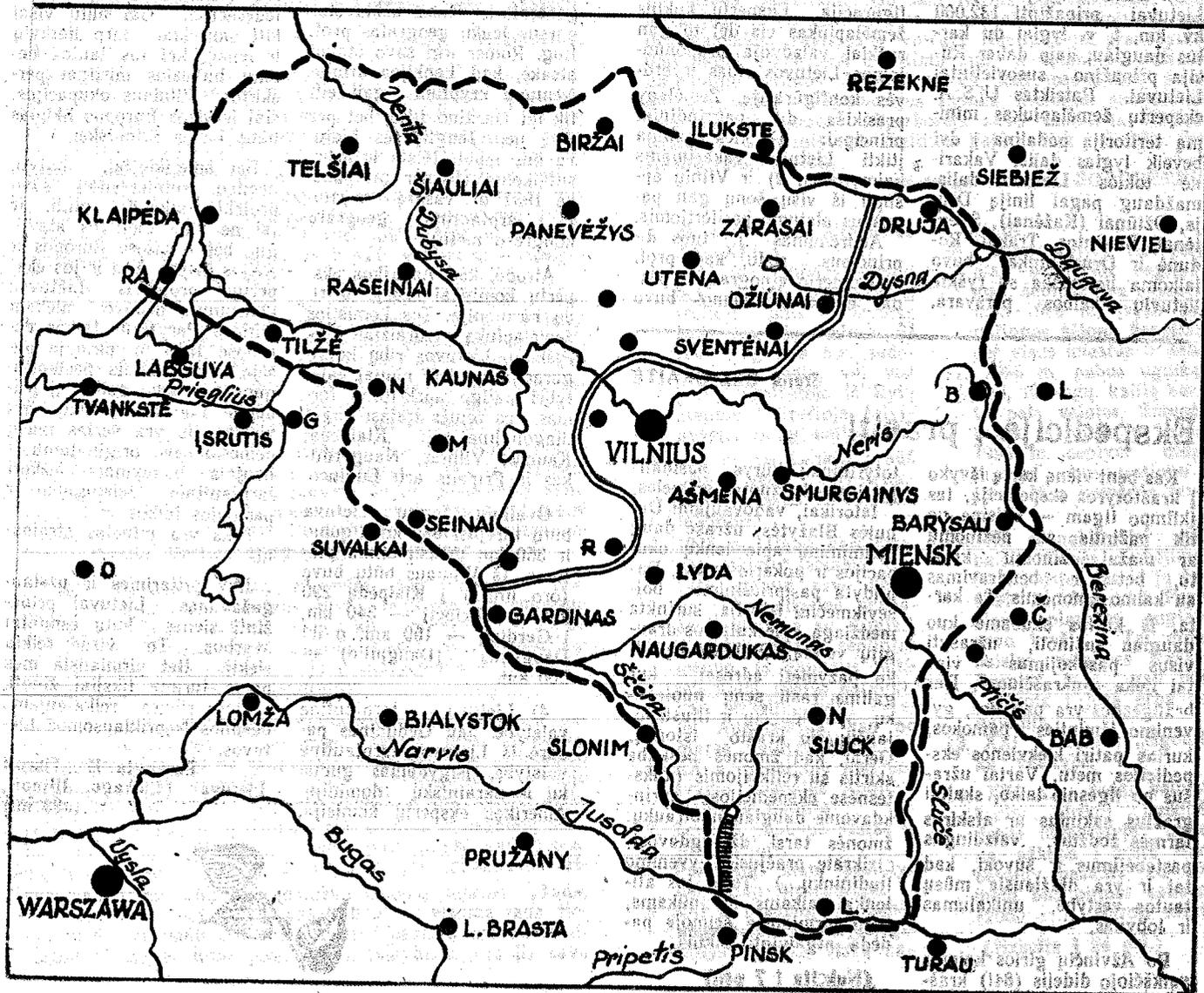
Gerai įsižiūrėjus į amerikiečių delegacijos Lietuvos ribų projektą, kyla gan įdomių samprotavimų, kuriuos čia suskirstysime į keletą posmų.

1) Lietuvių politikų ir jų įstaigų noras buvo veržtis labiausiai į suvokietintas žemes Mažojoje Lietuvoje ir į jovingių gyventas, o dabar jau sulenkintas ar sugudintą žemes Gardino ir Suvalkų gubernijose. Bet amerikiečių planas Lietuvai palieka tik pusę Gardino ir pusę

Slonimo apskričių, o beveik visą Gardino guberniją (8 apskričių ekvivalentą) atiduoda Lenkijai, lygiai kaip ir Suvalkų trikampi. O Lietuvai kompensuoja, pastumdami jos ribas gan toli į rytus, taip kad Lietuvos ribosna patenka Dysna prie Dauguvos; iš ten tiesiai į Berezino miestelį, toliau Lietuvos siena eity Berezinos upe, apimdama Berezina ir Borisavą (Barysau), nuo ten pasukdama į pietus prie Slučės versmių. Minskas likty Lietuvoje, net 5 km nuo jos rytinės ribos arti Ilgumeno, kuri bolševikai pakrikštijo į Cerveng. (Ten 1941 m. vasarą jie sušaudė 70 lietuvių inteligentų ir šimtus lenkų bei gudų). Toli pietuose Lietuvos siena eity Pripetės upe nuo Slučės iki Jasoldos žiočių.

Simta su viršum kilometrų Pripetės vidurupis ir keilijoka kilometrų žemutinės Jasoldos sudaryty Lietuvos pietinę sieną. Nuo Jasoldos (Nukelta į 6 psl.)

LIETUVOS ŽEMĖLAPIS PAGAL PREZ. WILSONO PLANA.

JAV norėjo didesnės Lietuvos

(Atkelta iš 5 psl.)

ši siena kiltų į šiaurę Oginio kanalu į Sventiškių (Vyganosčios) ežerą, o nuo ten Sčeros upe iki Nemuno ir Nemunu žemyn pro Gardiną iki Ažuos (Hoža). Nuo čia Lietuvos siena pasuktų į vakarus per Seinus, Smalėnus, Vižainį. Nuo čia ji eitų į šiaurę buvusią Vokietijos—Rusijos riba iki Kudirkos Naumiesčio; šioje vietoje ji pasuktų į Mažosios Lietuvos žemes ir eitų beveik į vakarus, per Sirvintus, Isros aukštupį, per Būdviečius, per Jurgaičius, Kryžionus (Seskenburg) prie Gillijos, pasčiau Tovės upeliu iki Kuršių marių ir truputį į pietus nuo Rasytės pasiektų Baltijos krantus, t. y. apie 20 km į pietus nuo Nidos. Sieną su Latvija buvo proponuojama tokia pat, kaip ji dabar yra, tik nuo Ilukštos iki Dysnos ji būtųėjusi Dauguvos krantu.

2) Buvo proponuojama Lietuvai pripažinti 132,000 kv. km, t. y. lygiai du kartus daugiau, kaip dabar Rusija pripažino susovietintai Lietuvai. Pateiktas U. S. A. ekspertų žemėlapiukas minimą teritoriją padalina į dvi beveik lygias dalis. Vakarinė tokios Lietuvos dalis, maždaug pagal liniją Drūja, Oziūnai (Kažėnai), Sventėnai, Sirvintos, Trakai, Rodunė ir Druskininkai buvo laikoma lietuviška su ryškia lietuvių kalbos persvara.

O rytinė pusė buvo Amerikos oficialių ekspertų atžymėta kaip „Mixed Speech“ (Maisytos kalbos) zona, kuri istoriškai visuomet priklausė Lietuvai ir dar dabar turi kai kurių lietuviškų etniškų žymių. Mano apytikrių skaičiavimu, ši zona 1919 m. jau nebeturėjo jai skiriamų 6,100,000 gyventojų; praužęs bausis karas jos gyventojus bus buvęs sumažinęs iki penkių milijonų 1919 m. Lietuviškosios etniškos kilmės ten buvo šiokia tokia gyventojų dauguma, gal iki 3,000,000. Bet lietuviškai kalbančių ir veikiančių lietuvių ten galėjo būti 1919 m. tik du milijonai su truputiuku. Kalbos atžvilgiu tokia Lietuva galėjo turėti apie 40 proc. lietuviškai kalbančių, gudiškai — apie 30 proc., lenkiškai — 14 proc., žydiškai — 9 proc., vokiškai — 3 proc., rusiškai — arti 3 proc., kitomis kalbomis — 1 proc. su viršum.

3) Valstybės ribos ir konfigūracija. Ekspertų kuklius žemėlapiukas vis dėl to gan ryškiai vaizduoja proponuojamos Lietuvos ribas ir erdves konfigūraciją. Žemėlapy prasikiša du pagrindiniai principai: 1) kiek galima įtikti Lietuvos vakariniams kalmynams; 2) ir Vilnių apsupti iš visų šonų gan panašaus atstumo periferijomis.

Atsirėmimas į tuos du principus rodo, kad prof. F. Golderio etnografinis pradas ekspertų visumos buvo

pakeistas ekonominiu ir politiniu pradū. Iš 11,400 kv. km Mažosios Lietuvos žemių Lietuvai buvo skiriama apie 4,500 kv. km, ir čia Lietuvos siena būtųėjusi apie 15 km ar truputį daugiau į pietus nuo Nemuno. Ekonominiu požiūriu atrodo tai logiška, nes abu Nemuno krantai paliekami Lietuvoje, tuo ir politiskus ginčus sumažinant, kai upės laivyba paliekama vienos valstybės žinioje, atskiriant Vokietiją nuo Nemuno baseino, kurio stambiai daugumą per eilę šimtmečių sudarė vien lietuviai. Vadinasi, ekspertų komisija buvo susirūpinusi, kad galinga Vokietija netrukdytų mažutės Lietuvos laivybos ir ryšio su Baltija. Bet komisijos visai pagarbiai žiūrėta ir į Vokietijos žemių pilnumą, nes seniau suvokietintos lietuvių žemės apie Labguvą, Gumbinę ir Darkiemi paliktos Vokietijai. Gal tai buvo laikoma geru politiniu kompromisu.

Lenkijai irgi sugalvota įtikti, atiduodant jai beveik visą Gardino guberniją iki Nemuno ir Sčeros (Siauros). Tais pat 1919 m. Lenkijos generalinio štabo užklaustas garsus lenkų geografą prof. Eug. Romer irgi savo štabui atsakė, kad Lenkijos armija Nemuno kryptimi gali eiti tik iki Gardino tilto, bet per tiltą neperžengtų, nes Lietuva bus labai įžeista ir nebesutaikoma (Romer tai pasakė 1931 m. vasarą Paryžiuje, tarptautinio geografų kongreso metu).

Atrodo, kad Amerikos ekspertų komisijai rūpėjo ir ribų harmonija. Tos komisijos žemėlapiuką perbraižiau kiek ryškiau, Lietuvos ribų konfigūracija suteikią naujai valstybei pailgo apskritimo formą. Jos žemės tęsiasi pagal diagonalinę ašį: Klaipėda, Kaunas, Vilnius, Naugardukas ir Pripetis arti Luninco.

Ovalinių formų Lietuva būtų turėjusi 630 km ilgumo ir 350 km maksimalinio platumo. Iš Vilniaus būtų buvę (oro linija) į Klaipėdą 290 km, o į Pripetį — 340 km, į Gardiną — 150 km, o iki Dauguvos (Daugpilio) — 200 km.

4) Lietuva — tarptautinė valstybė. Jau Gediminas padarė iš Lietuvos tarptautinę valstybę, įsigydamas gudiškų ir ukrainiškų dominijų. Amerikos ekspertų komisija,

gal netyčiomis, paruošė Lietuvos planą nuostabiai panašų į gediminiską, tik gerokai sumažintą. Lietuva vėl būtų buvusi tarptautinė valstybė ta prasme, kad beveik trečdalis jos žemių prie aukštutinio Nemuno ir Pripeties ir Berezinos baseinuose etnografiškai yra gudiškos. O kalbos atžvilgiu Lietuvos teritorija būtų pasidalinusi į dvi beveik lygias dalis, pagal liniją Apasas, Oziūnai, Sventėnai, Sirvintos, Vievis, Rodunė ir Druskininkai.

5) Amerikos ekspertų komisijai rūpėjo atstatyti ne visai mažą Lietuvą, kad ji pagal savo didumą geriau tiltų į kokią glaudesnę sąjungą, gal net konfederaciją su Lenkija, kuri pagal amerikiečių planus būtų turėjusi bent 20 milijonų gyventojų. Žinoma, kelių tautų arba tarptautinei valstybei sunkiau būtų buvę politiškai tvarkytis, būtų kilę nemaža ginčų tarp lietuvių, gudų ir lenkų. Bet Lietuvos ūkinė erdvė būtų buvęs žymiai platesnė. Tarptautiškumo principas gal būtų sukūręs pamatus daug platesnei visos Vidurinės Europos konfederacijai. Gal būtų visai kiti santykiai tarp lietuvių ir lenkų, kai tos tautos nebūtų buvusios mirtinai perskirtos Vilniaus okupacijos. Gal ir visos Europos likimas būtų buvęs kitoniškas.

Bet amerikiečiai, matyti, nebuvo suinteresuoti savo projekta atkakliai ginti. Ir tai ne vien Lietuvos atžvilgiu, bet ir kitose Europos ir Azijos šalyse. Tad ir jos ekspertų projektas Lietuvos klausimu nebuvo niekam įpirštas Paryžiaus taikos derybose 1919 m. pirmoje pusėje. Diplomatinis paslaptinumas ir laiko dulkės jį pridengė nuo mūsų akių. Bet visvien jis yra vertas mūsų dėmesio savo originalumu ir naujais bandymais ieškoti tarptautinio teisingumo ir pastovios taikos.

Toks yra minėtas straipsnis.

JAV pritarimas ir užsiganavimas Lietuvai pripažinti sienas būtų esminiai svarbus. To visad reikia siekti. Bet pirmiausia mes patys turime tiksliai žinoti, kokiose ribose reikalaujame būsimos Nepriklausomos Lietuvos.

Parengta iš „Tikroji Lietuva“ (Chikago, Illinois, 1933 m.)

Irena SELIUKAITĖ

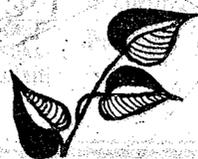
Ekspedicija į praetį

Kas bent vieną kartą išvyko į kraštotyros ekspediciją, tas klimpo ilgam — masina ne tik pažintis su nežinomų ar mažai žinomų kraštų, bet ir bendravimas su kaimo žmonėmis. Ta karta, iš kurios skubame kuo daugiau sužinoti, užrašyti visus pasakojimus — visą tai reikia rankraščiuose. Dar brangesnės yra patirties, gyvenimo išminties pamokos, kurias patiri kiekvienos ekspedicijos metu. Vartai užrašus po ilgesnio laiko, skaitai gražius sakinius ar atskirus tarmės žodžius, vaizdingus pastebėjimus ir suvoki, kad tai ir yra didžiausia mūsų tautos vertybė, unikalumas ir lobynas.

Po Ažvinčių girios kaimus vaikščiojo didelis (84) kraš-

totyrininkų būrys, pasidalijęs į specializuotas grupes. Historikai, vadovaujami Danutės Blazytės, užrašė daug atsiminimų apie lenkų okupacijos ir pokario metus. Papildyta pasipriešinimo bolševikmečių istorija, surinkta medžiaga apie kultūros draugijų veiklą. Bloknoutuose liko pažymėti adresai, kur galima rasti senų nuotraukų, papildančių ir iliustruojančių šio krašto istoriją. Gerai, kad žmonės nesukaba skirtis su relikvijomis (anks-tesnėse ekspedicijose surinkdavome daugiau nuotraukų: žmonės tarsi džiaugdavosi, atsikratę praėjusio gyvenimo liudininkų...). Tegu jos atitenka vaikams ir anūkams, tegu pirmiausia šeimoje padeda atgaivinti šaknis.

(Nukelta į 7 psl.)

KRONIKA

* * *

Nuo liepos 15-tos iki 29-tos buvusioje Ažvinčių dvaro teritorijoje vyko kraštotyros ekspedicija. Ją sudarė 84 kraštotyrininkai. Tai istorikai, vadovaujami Danutės Blažytės, etnografai, vadovaujami Irenos Cepionienės, tautosakos rinkėjai, vadovė Nijolė Mitrytė, kalbininkai, vadovas Vincentas Drotvinas, gamtotyrininkai, vadovas Julius Aukštaitis. Surinkta daug medžiagos apie šio

krašto papročius, kalbą ir kt.

* * *

Liepos mėnesį prie Ginučių piliakalnio dirbo jaunimas iš Vokietijos.

* * *

Liepos 26-ąją dieną mirė Linkmenų parapijos klebonas Jonas Lauriūnas.

* * *

Rugpjūčio 17-ąją dieną Siliniškių kaime iškilmingai buvo pašventintas kryžius ir paminklinis akmuo 1944 metų tragedijai atminti.

Petro Bilko nuotraukoje — Siliniškių tragediją paminint.

Ekspedicija į praeitį

(Atkelta iš 6 psl.)

Nauja tema, šiais metais atsiradusi ekspedicijose ir iki šiol beveik neliesta — tai žydų istorija ir kultūra. Užrašyti pasakojimai apie pirkliaus ir amatininkus, jų buitį ir papročius, apie žydų sušaudymą Sugardų miške.

Etnografai (vadovė Irena Cepienė) džiaugėsi aptikę gražių šeimos papročių, daug kalendorinių švenčių, daug kalendorinių mėnulių kalendorių rikiuoja, laiką moka pagal saulę skaičiuoti. Išėjęs iš Kulių sodybos Minčiakampyje, labai norisi rasti dar bent kelius panašią dvasią turinčius žmones — kur, pakeisdami ir papildydami vienas kitą, kalendorinius papročiusbertų motina su sūnumi... O šalia šitų šviesulių ir graudi mintis šmėsteli: dažnas, užklaustas apie dangaus kūnus, ištaravo: „Kad jau ir nežinau. Džiedas mano tai žinojo, vis žvaigždes mum rodydavo...“ „Džiedai“ pasirodo daugiau žinojo ir į žvaigždes dažniau žiūrėjo...

Nė tik etnografai, bet ir kitų grupių žmonės, užsukę į sodybą, fiksavo, kas jos architektūroje vertinga, ką reikėtų būtinai išsaugoti. Užpildyta apie 75 anketas, kuriose užfiksuotos tik pirminės žinios. O aplankytos sodybos vertingiausios su jose gyvenančiais žmonėmis. Esmių esmė — 80-mečių ir dar vyresnių sukurta dvasinė aplinka netgi ten, kur langai užkalti, o šeimininkai pasirodo tik vasara.

Tautosakos rinkėjai (vadovė Nijolė Mitrytė) įrašė 350 įvairių žanrų liaudies kūrybos vienetų. Keletą tekstų siūlome skaitytojams.

Kalbininkai, kurių vadovas Vincentas Drotvinas, užrašinėjo tarmės pavyzdžius,

žodžius. O gražios kalbos pasimokyti galėjome visi, beveik kiekvienoje pirkioje. Jau paskutinesnės ekspedicijos dienomis aptikome Rokėnų kaime 90-metę Emiliją Juodkienę, kurios kalbos klausėmės, užmiršę rašyti... Duoną jai atveža kaimo vyrai, kai iš darbo ulioja (grįžta — mes pasakytume). Kaimas dabar ištuštėjo, anksčiau — ai, kiek gyvastnykų (gyventojų) būdavo.

Nedidelę gamtotyrininkų grupę gražiai papildė mokinukai iš Šiaulių 17 vidurinės mokyklos būrelis, vadovaujamas mokytojos Zitos Subačienės. Mergaitės užrašė įdomią medžiagą apie sodybų medžius, kartu su mokytojomis paruošė Būkos upelio kartogramą. Na, o suaugę gamtotyrininkai, vadovaujami Juliaus Aukštaičio, tyrinėjo temą „gamta ir žmogus“. Kaip ir visos ekspedicijos temos, ši — neišsamiama (tuo labiau per dvi savaites!), bet surinkta įdomių faktų apie stelių plukdymą, žvėrių padaromą žalą ūkiui ir t. t.

Pagal sociologinės anketos duomenis dar parengsime samprotavimus apie šito krašto ateitį, žmonių požiūrį į gyvenimo pertvarką.

Nejučia šis straipsnis tapo daugiau emocijomis paremtas, bet jos dar vis pulsuoja, ir ne tik man. Šviesų prisiminimą paliko aplankyti Ažvinčių girios žmonės, nuoširdžiai pasakoje, dainavę, rodę ir atidavę nemažai eksponatų. Galima daug ir įvairiais aspektais rašyti apie ekspediciją ir jos metu surinktą medžiagą, bet didžiąją jos dalį saugome leidiniui. Jo pradžia turėtų tapti moksline konferencija, surengta lapkričio 20 d. Vilniuje.

Papasakojo...

JONAS JAKUTIS IS JAKĖNŲ KAIMO:

„Tarp Jakėnų ir Rokėnų kaimų yra Prisiektinis akmuo. Anksčiau žmonės nesutardavę dėl žemės. Ginčijosi dėl ribų. Dėl to žuvo daug žmonių. Prie šio akmens žmonės prisiekė, kad daugiau nesiginčys. Taip ir liko akmuo Prisiektinis.“

Užrašė Asta Pumputytė ir Laima Sušinskaitė

JONAS LAZAUSKAS IS VYZIŲ KAIMO:

„Vieni miškai anksčiau čia buvo. Paskui juos iškirto, ponai dvarus išsistatė. Žmonės eidavo tarnaut. Mušdavo baisiai ponai, sunku buvo jiems tarnaut. Tikri vyžiai žmonės buvo, nes tik su vyžom vaikščiojo — batų neturėjo. Tai ir kaimas Vyžiai nuo to vadinasi.“

Užrašė Eglė Blažytė ir Jolanta Staraitė

VLADAS LAZAUSKAS IS VYZIŲ KAIMO:

„Ginučių piliakalnio vidury buvo skylė didelė. Vis bijodavo ten leistis visi. Atsirado vienas drąsus žmogus, sako: „Už pažasčių mane priiškkit ir nuleiskit, o paskui ištrauksit“. Na ji ir nuleido. Tai anas viduj rado rūmus. Įėjo vidun — ten sėdi karalienė ir šuva baltas prie jos kojų. „Ko tu čia atėjai?“ — klausia. Na, anas pasakė, kad norėjo pažiūrėti, kas viduj kalno yra. Tai karalienė sako: „Imk, tau pyragas, grįžk atgalios ir pasakyk, kad daugiau niekas čia neitų“. Na, tą žmogų iškėlė viršun. Anas tą pyragą šuniui atidavė. Suva surijo ir tuoj padvėse. Niekas daugiau tan kalnan ir nesileido. O ta skylė per ilga užaugo ir liko tik duobelė.“

Užrašė Eglė Blažytė ir Jolanta Staraitė

P. Bilkio nuotraukoje: eigulys ruošiasi „siautėjimui.“

„RATAVOKIT — GVALTAVOJA!“

AUKŠTAITIJOS nacionalinio parko direkcija gavo Ignalinos žaliųjų klubo „Medeina“ tarybos pareiškimą. Pradžioje prisipažįstama, kad klubas „pastoviai stebi Aukštaitijos nacionalinio parko administracijos veiklą“. Teisingai paskaičiavę, kad parkas „nepatentkinamai sprendžia iškilusias ekologines problemas“ (o kur jos sprendžiamos gerai?), žalieji rašo: „...patį didžiausią parko lankytojų pasipiktinimą kelia grybaujančių žmonių vaikymas su šunimis rezervato ir prie jo prienancios zonos teritorijoje. Tai pasityčiojimas iš pačio žmogaus, jo orumo. Smerktinas eigulio su šunim siautėjimas ir rezervato teritorijoje, kur turi būti užtikrinama žvėrių ir paukščių, ypač vištinių šeimoms, ramybė ir saugumas. Ignalinos žaliųjų klubo „Medeina“ taryba reikalauja nedelsiant nutraukti apsaugos darbuotojų dezuravimą su šunimis parko teritorijoje.“

Kyla įtarimas, kad ir pa-

tys klubo nariai pažeidinėja rezervatinio miško apsaugą, nes sakosi žiną padėtį. Įdomu, ko jiems ten vaikštinėti (negi uogauja, grybauja?) ir trikdyti „vištinių šeimą“? Juk miške ant lentų parašyta, jog be parko direkcijos leidimo čia būti draudžiama. Ir ne todėl, kad parko direkcija laiko atominį ginklą po tankiomis eglaitėmis, o todėl, kad šito reikalauja rezervatinis režimas. Taip jau bet kurioje valstybėje suredyta: rezervatas — tik mokslinio darbo vieta. Tai reikia žinoti ne tik žaliems, bet ir mėlyniems, raudoniems ir šiaip bespalviams — visiems žmonėms. Eigulys vaikšto su šunimis rezervatiniame miške ir, be to, keliu iki jo. Jis paskirtas rezervato apsaugai ne nuo vilkų, o, kas ypač įdomu, nuo žmonių. Ką darysi, kad reikalas spiria: per 16 parko gyvavimo metų dėl pusžalės Gervėčių raistelio spalgenos ištryptamos samanoms, suminamos su vandeniu ir juoda žeme, tuo

dar sparčiau naikindami ir taip žūstančią pelkūtę. Uogų ir grybų garbintojai patraukia iš Ignalinos, Kirdeikių, Tauragnų, Utenos, kurie žino, jog numirs, jei neišmirdys Gervėčių raistelio. Todėl mindo ir gyvena. Kelių draudžiamieji ženklai nuplėšiami, sulaužomi, iškeliami net su stulpais, vinimis išrežiami keiksmazodžiai. (Tokių žmonių orumą, pasirodo, ir įžeidinėja rezervato eigulys). Prieš keletą metų Ignalinos miškų ūkis uždarė kelią šalia rezervato net 2 šlagbaumais. Kaip kad uodai, nepagėrę šilto kraujo, negali gyventi ir veistis, taip, atrodo, ir žmonės, be veržimosi į rezervatinį mišką: šlagbaumą apvažiuodavo, laviruodami tarp medžių ir darydami naujus kelius. Kai Miškų ūkis įkasdavo naujas kliūtis — metrinius stulpus, juos iškeldavo iš žemės. Kulminacija buvo pjūklais nupjaustytos metalinės spygnos. Tai aciu, tai aciu visiems, prisidėjusiems prie „žmogaus orumo“. Parko „lankytojai“, kaip šmaikščiai išsireiškė „Medeinės“ taryba, užklupti dievažijasi kaip gyvi negirdėję, kad čia negalima uogauti, statyti mašinų, šukšlinti. Pagauti už rankos, meluoja pavardes, darbovietes, adresus. Kartą moterėlė iš Kirdeikių, protokolo rašymo metu, Gervėčiuose šaukė per mišką: „Ratavokit — gvaltavoja!“

Pagaliau parko direkcija, „sprendama iškilusias ekologines problemas“, rezervate įsteigė specialų eigulio etatą. Dirba žmogus, kuriam miškas yra tas pat, kas jums pūkiniai patalai miegamajame šalia fikusų ir palmių. Iš pradžių eigulys pažeidėjams čia pat, ošiant pušims, skaitydavo širdį veriančias ekologines paskaitas, beje, kiekvienam personaliai. Bet kiekvienas tyčinis įvažiavimas į rezervatą, atviras įžūlus melas į akis, kad „mes nežinome ir kt.“, jam sun-

kiai pakeliamas ir galbūt todėl į darbo vietą jis dabar ateina su šunim. Sunku tai pavadinti „siautėjimu“, nebent kuriam nors žaliajam šuo kelnes numovė. O jei rimtai — iš kur jūs žinote, ką eigulys veikia rezervate? Jei ten „dezuruojate“ (tarp grybų, uogų), tai padėkit eiguliui, o ne...

Užbaigiant netikėtą pokalbį, irgi pareiškiam, kad parko direkcija nestebi „Medeinės“ klubo veiklos. Nežiūrint šito nedėmesio, ji vis tiek žino, kad kai kurių problemų negali išspręsti net žalieji. Jos perdaug didelės parko vadovybei, savivaldybei, net Vyriausybei. Ar ne todėl žalieji atsimeina smulkesnius reikaliukus, bet lyg ir pamiršta, kad, pavyzdžiui, Ignalinos miesto fekalinis vandenukas plūsta į mūsų gražuolį Zeimenos ežerą, o iš jo — į švaruolę Zeimenos upę. Ir kokiais kiekiais! Pirmą užteršia Laukojo ežerą, po to Balčiuką, po to dar ežeriuką ir tada jau visa ši spalvinga masė srūva į Zeimenį. Ir nieko. O kaipgi Gavaičio ežero buklė? O kas teka iš kiaulidžių į mūsų ežerus? Gal abrikosų sultys? O Ignalinos sąvartynas prie Kazitiškio? Ar žinote, koku būdu jis kenkia aplinkai ir parko miškams? Kodėl ligi šiol ten verčiamos organinės atliekos? O Drukščių ežeras, kurio kai kurios įlankos užauga dumbliais taip, kad „kateris“ sunkiai gali praplaukti? O prie pat Pušnies landšaftinio draustinio numintas didelis kalvos slaitas ir ten žiojėja molio skardžiai. Šių ir kitų klausukų žalieji kol kas nestebi, nes, aišku, jog tai esminės problemos ir niekas nežino, kaip jas išspręsti, negali jų sprendimų įgyvendinti. Realiai dirbti yra sunku, o reikti mokame iš mažens.

Atsakymą į žaliųjų pareiškimą paruosė
Bronius SABLEVICIUS

Pavadinsi — nepagadinsi. Ar iš tikrųjų taip?

Kęstatis CEPONIS, Lietuvos žygeivių sąjungos pirmininkas

MANOME, KAD SIS IGNALINOS RAJONO LAIKRASTYJE „NAUJA VAGA“ ATSPAUSDINTAS STRAIPSNIS BUS ĮDOMUS IR NAUDINGAS IR KITŲ LIETUVOS VIETŲ GYVENTOJAMS. DEKOJAME STRAIPSNIO AUTORIUI UŽ „LADAKALNIO“ REDAKCIJAI PAAUKOTĄ HONORARĄ.

„Ladakalnio“ redakcija

Norėčiau padėkoti Jūsų laikraščiui („Nauja vaga“ — red. past.), išspausdinusiam ciklą straipsnių apie Ignalinos praeitį ir išleidusiam specialų priedą „Ignas Lina“,

minint 125-ąsias miesto metines. Dėkoju ir kaip septintos kartos ignalinietis (teisingiau reikėtų sakyti „budrietis“, kadangi šešios mano protėvių kartos gyveno Bud-

rių kaime, kuris tik po Antrojo pasaulinio karo buvo prijungtas prie Ignalinos), ir kaip Lietuvos žygeivių sąjungos pirmininkas, kadangi vienas iš pagrindinių mūsų

sąjungos uždavinių yra rinkti ir skleisti informaciją apie Lietuvos geografinių vietovių praeitį, stengtis išsaugoti kultūros ir gamtos paminklus, taip pat ir vietovardžius, apskritai viską, kas yra dabar (arba buvo praėityje) įdomaus konkrečioje geografinėje vietovėje.

Lietuvai nelengva bus kuruoti su kitomis pasaulio šalimis pramonėje, prekyboje, kitose srityse, tačiau Lie-

(Nukelta į 9 psl.)

Pavadinsi—nepagadinsi. Ar iš tikrųjų taip?

(Atkelta iš 8 psl.)

tuva neabejotinai gali konkuruoti įvairiose su kultūra, istoriniu paveldu ir gamta susijusiose srityse, taip pat ir turizme, kas ypač aktualu Ignaliniui. Neabejotina, kad netolimoje ateityje dauguma ignaliniečių bus susiję su turizmo bizniu, tačiau, kad tai įvyktų, būtina ne tik sukurti atitinkamą servisą, paslaugų sistemą, bet ir išsaugoti, atstatyti, atgaminti senuosius paminklus, istorines tradicijas, gamtines sąlygas. Tam reikia rūšintis jau dabar — ne tik statant naujus viešbučius, tiesiant kelius, restauruojant kultūros ir istorijos paminklus, bet ir surenkant kuo platesnę informaciją apie Ignalinos ir jos apylinkių istorines-kultūrines tradicijas, praeitį, legendas, tradicinius amatus, vietovardžius, žymius žmones, susijusius su konkrečiomis geografinėmis Ignalinos apylinkių vietovėmis. Būtina paruošti turistines schemas, atitinkančias Vakarų standartus, o ne mūsų grubias schemas, kuriose dezinformacijos daugiau negu informacijos. Reikėtų paruošti specialius žinytus su įvairiais istoriniais faktais, susijusiais su konkrečiais geografiniais taškais, numatyti galimus turistinius maršrutus (ne tik automobiliais ar valtimis, bet ir pėsčiomis, dviračiais, slidėmis, arklų traukiamais vežimais, žirgais, oro balionais, deltaplanais ir t. t.). Tai kas pas mus dar egzotika, Vakaruose — standartinis paslaugų sąrašas.

Kiek plačiau pažvelgsiu senųjų vietovardžių išsaugojimo problemas. Vietovardžiai irgi yra mūsų kultūros paminklai, ir juos būtina išsaugoti ateities kartoms. Būtų labai gražu (ateityje ir naudinga Ignaliniui), jei „Nauja vaga“ pradėtų skelbti informaciją apie įvairius Ignalinos ir jos apylinkių vietovardžius, jų kilmę, istoriją, žymius žmones, susijusius su ta vieta, galbūt ir nedidelės tos vietovės schemas (pakankamai smulkias, tačiau tik geografiškai nedidelio plotelio).

Pavyzdžiui, Budriai istorikai yra žymiai senesni už Ignaliną. Gali būti, kad jų istorija siekia kalavijuočių laikus. Apie tai sprendžiu iš pavadinimų: Budriai (kaimas), Budraistis (ežerukas Girminiuose), Budakalnis (kalnas prie Ažušilės) — visi jie susiję su žodžiu „budėti“. Manoma, kad čia buvo vienas iš sargybos postų kovų su kryžiuočiais ir kala-

vijuočiais metu.

Deja, senieji Ignalinos ir jos apylinkių vietovardžiai sparčiai nyksta, juos prisimena tik patys seniausi vietiniai gyventojai, ypač jeigu tie vietovardžiai žymi kokį nors smulkų objektą (pelkūtę, miškelį, lauką, ežeriuką, kalniuką ir pan.). Nauji gyventojai netgi stambius objektus ima vadinti naujais vardais, gana dažnai vasarotojų iš Sankt-Peterburgo ir kitur paliktais.

Kaip konkretų pavyzdį galiu paminėti ežero, prie kurio įsikūrusi Respublikinė žiemos sporto bazė, vardą. Dabar netgi oficialiuose dokumentuose ir spaudoje vartojamas vertinys iš rusų kalbos „Zelionoje ozero“ (Zeliasis), paplitęs maždaug 1955–58 metais. Tikras šio ežero vardas yra Siekštyš. Lygiai taip pat Gavys vos netapo Auksiniu (rus. „Zolotoje“). Laimė, Gavio pavadinimas buvo išgelbėtas, pastatant rodyklę greta kelio į Palūšę. Tokių atvejų Ignalinos apylinkėse ir daugiau — pvz., ežeras Vėlys dažnai vadinamas Vėlioniu ežeru, o kai kada ir „Ministersku“. Ziežulinis — „Petkino“ ir pan. Ilgio ežero, minimo legendoje apie Ignalinos kilmę, tikras pavadinimas (teisingiau, gramatinė forma) yra Ilgys (lygiai taip, kaip ir Baltys, Varnys, Siekštyš, Vėlys ir daugelis kitų). Formos „Lūšių“, „Dringių“ ežerai irgi yra naujadarai. Senosios formos: Lūšys, Dringys. Pavyzdžiui, kaimas Palūšė, o ne Palūšiai. Antadringė (dabar — Meironys), o ne Antadringiai, Lūšykštis, Dringykštis, o ne Lūšykščiai, Dringykščiai. Čia tik stambieji ežerai, o pvz., vien Dringio ežere ir jo pakrantėse senas žvejys iš Gaveikėnų išvardijo apie 30 įvairių geografinių pavadinimų (ilankų, ragu, salų, seklumų, kaimų, sodų ir t. t.). Taip pat buvo ir kituose ežeruose, bet, deja, nedaug beliko senųjų gyventojų, kurie tuos pavadinimus dar prisimena. Sakysime, prie Ilgio ežero pavyko išsiaiškinti tik vieną vardą: Rūdakupis, prie Siekščio ežero — Pašiekštės miškas (priešingoje pusėje negu senasis Sporto bazės pastatas), Siekštelė (upeliukas greta kelio į Vilnių), Vašivai (slaviška forma „Vašivka“) — dabar ten kolektyviniai sodai, o anksčiau buvo dvarėlis, Labinė pieva (greta kurios vingiuoja riedučių trasa), Didžiuliraistis (raistas, buvęs dabartinio stadiono

prie Sporto bazės vietoje). Beje, gatvė prie naujojo bazės pastato pavadinta Vilkakalnio vardu, nors ji yra buvusiamė Didžiuliraistyje Vilkakalnio kalno papėdėje, o Vilkakalnio kaimas buvo kitoje šio kalno pusėje (prie geležinkelio), taigi Vilkakalnio vardą vertėjo suteikti gatvei greta buvusio kaimo arba pačiame kalne, o šiai gatvei duoti Didžiuliraistio vardą.

Nežinau, ar yra Ignalinoje Vietovardžių komisija (jį tikrai vertėtų įkurti, jei jos nėra), kuri apribuotų naujoms gatvėms suteikiamus pavadinimus. Visų pirma turėtų būti įamžinti senieji geografiniai tos vietos vietovardžiai (taip, kaip tai jau daroma Vilniuje ir kituose miestuose) — laukų, miškų, ežerėlių, upių, buvusių kaimų ir pan. pavadinimai. Bėto, naujai suteikiami pavadinimai, atitinkantys senuosius vietovardžius, turėtų geografiškai atitikti savo „senąją vietą“, nes kitaip gali būti įvairių klaidų (kaip su Vilkakalnio kaimu, Vilkakalnio kalnu, Didžiuliraistio pieva ir joje įkurta Vilkakalnio gatve).

Ignalinos miesto atitinkamoms tarnyboms tikrai vertėtų pastatyti tikslius užrašus prie ežerų, kalnų, pelkių ir pan., rodyklės, kuriose būtų užrašyti teisingi šių vietovių pavadinimai (galbūt verta ir sukirčiuoti, kad vėliau nereikėtų atstatinėti tarimo klaidų).

Neverta daryti naujų klaidų, kada, naikindami senuosius „komunistinius“ pava-

dinius, gražiname vietoms vardus, buvusius caro laikais ar lenkmečiu.

Daugelyje kultūringų šalių tokiais atvejais greta siuolaikinto vardo (jei dėl kurių nors priežasčių nenorima atstatyti pirminio gatvės vardo) gatvės pradžioje pritrivintama memorialinė lentelė, nurodant visus buvusius šios gatvės vardus ir datas, kada jie pavadinimai galiojo. Mūsų atveju tai liestų ir „socializmo“, ir vokiečių okupacijų (abių), ir lenkmečio, ir carizmo laikus. Visi šie vardai yra Ignalinos kultūros ir istorijos paminklai, ir nėra ko gedytis savo istorijos — kokia ji buvo, tokia ir liks, nieko čia nepakeis ir neperrasys. Senieji gatvių vardai, paukščių ir atitinkamų šalių turistus — išievių iš Lietuvos palikuonis. Jie juk prisimena savo senolių gyventas vietas ir gatves, o ne dabartinius vardus.

Ignalinos miesto valdžiai vertėtų pareikalauti, kad būtų pervardinta Ignalinos atominė elektrinė, nes miestui netolimoje ateityje (o ir dabar) tas pavadinimas darys milžinišką finansinę žalą, atbaitydamas potencialius turistus iš Lietuvos ir iš užsienio.

Ignalina su AE neturi nieko bendro — nuo jos iki AE apie 45 kilometrų, o artimiausioje ateityje (po naujo administracinio padalinimo) AE supanti teritorija, matyt, nebus pavaldi Ignaliniui ir administraciškai Ignalinos vardo vartojimas AE pavadinime niekuo nepagrįstas.

ŽEMĖS DVASIOS

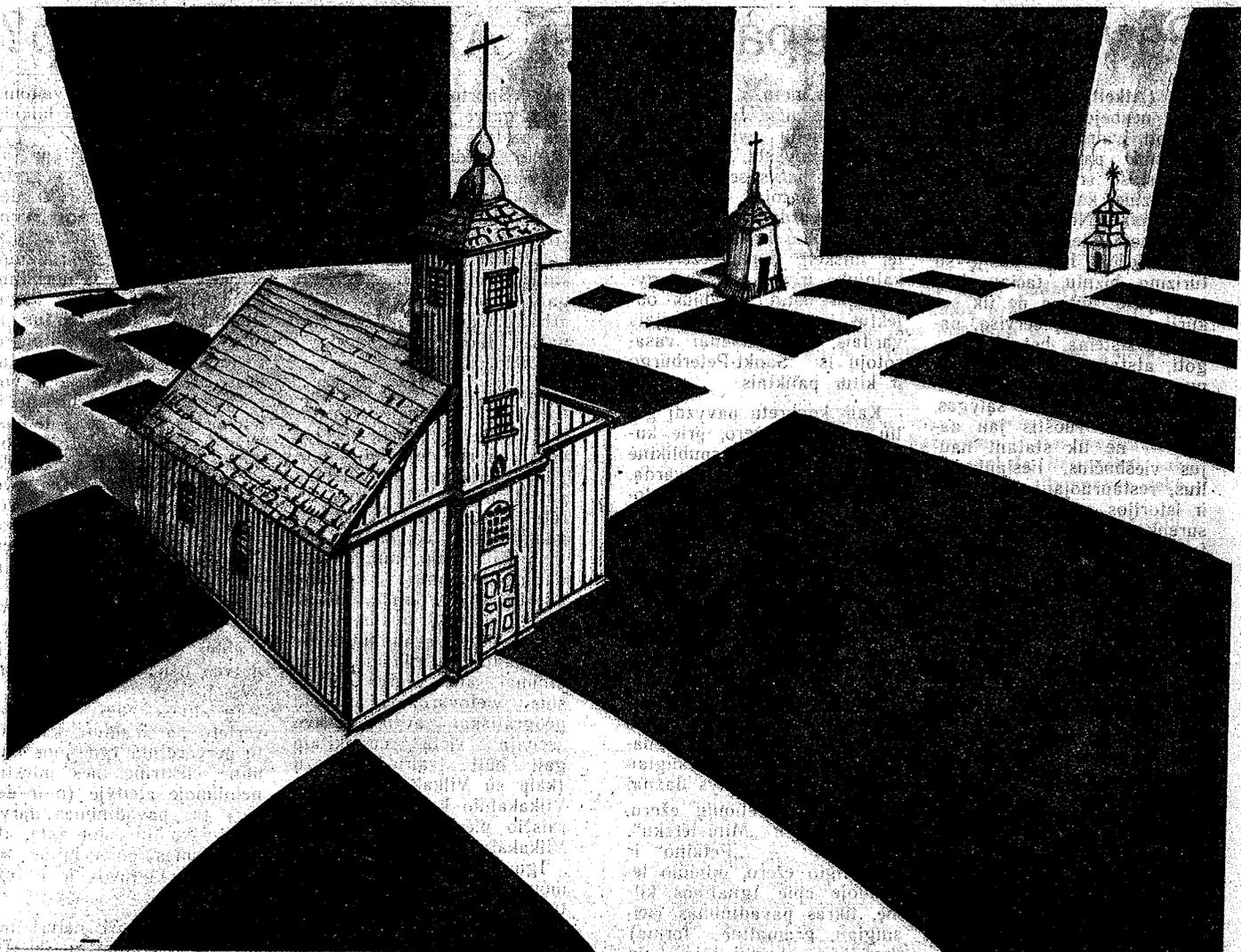
Geomantija (nuo gr. geo — žemė, ir mantika — pranašavimo menas), t. y. pranašavimas ir gyvenimas pagal žemę, neina savo šaknimis į senovės Indų, kinų, chaldėjų ir Egipto žynių praktiką. Tuose seniausiuose laikuose ne vienas mokymas negalėjo egzistuoti atskirai nuo filosofinių pažiūrų apie gamtą.

Senieji graikų mitai apie Kronosą byloja: kažkada tai žmonės gyveno pilnoje santarvėje su juos supančia gamta, Žemės dvasių apsaugoje. Kiekviena vietovė, kiekvienas jos kampelis buvo gerųjų dvasių įtakos sferoje. Tai buvęs auksinis amžius. Tai palaimingų laikų nostalgija sutinkama ir daugelio kitų tautų mituose ir padavimuose. Vėliau, kaip mano senesnieji žmonės prarado tiesioginį ryšį su žeme. Geomantija senovės žmonių akimis buvo tuo metu, kuris

padaeda nustatyti harmoniją tarp žmogaus ir supančio matomo (fizinio) ir nematomo (dvasinio) pasaulio.

Pagrindiniai geomantijos principai skirtingose tautose, nežiūrint kultūrų įvairovės, buvo vienodi. Tai liudija apie tai, jog jų pagrindinė slypi kažkoks bendras gamtinis fenomenas. Jis pasireiškė metų laikų kaita, kurią nusako pagal dangaus kūnų padėtį. Taip geomantija siejasi su astrologija: žmogus ir žemė, kiekvienas konkretus

(Nukelta į 10 psl.)

Žemės dvasios

(Atkelta iš 9 psl.)

jos kampelis, yra kaip Visatos dalys, kurios paklūsta Kosmoso įstatymams. Žemės dvasios irgi buvo šiame kosminiame rate; senovės žmonės laikė jas gyvais sutvėrimais, kurie maitinasi saulės energija. Šios pažiūros į gamtą įgavo savo išsivystymą viduramžiais. Žinomas XVI amžiaus alchemikas Bazilijus Valentinus rašė: „Žemė nėra negyvas kūnas, ji apgyvendinta dvasiomis. Viskas aplinkui, tame skaičiuje mineralai, ima savo jėgą iš Žemės dvasių. Šios dvasios sudaro gyvenimo pagrindą, jos maitinasi iš žvaigždžių ir pačios savo ruožtu maitina visa kas gyva“.

Stebėdami gamtą, lygindami žemiškus ir dangiškus įvykius, senovės žmonės pastebėjo, kad kiekvienai metų dienai atitinka tas ar kitas dangaus kūnų išsidėstymas. Iš čia buvo padaryta išvada, kad kiekviena diena

yra įtakoje vienos ar kitos planetos ar žvaigždės, o tai reiškia, kad ir Žemės dvasios, nuo kurių priklauso augalų ir gyvūnų gyvybė, reiškia savo aktyvumą tiksliai tam tikrais periodais. Laikui bėgant buvo nustatyti žemės ūkio kalendoriai. O kadangi kiekviena vietovė turi savo klimatinės ypatybės, atsirado vietiniai kalendoriai, o su jais ir vietiniai papročiai, apeigos ir mitologija. Ateinantis iš toli užkariautojai atsinešdavo su savimi dievus, savo kultus ir ritualus, bet gamtinės sąlygos nepriklausė nuo religinių ir politinių permainių, ir naujos dievybės nenorom prisitaikydavo prie vietinių ypatybių.

Pirmiesiems krikščionims buvo savotiška politika statyti savo bažnyčias pagonių šventyklų vietose, o krikščioniską šventes priderindavo pagal laiką pagonių šven-

tėms. Netgi kai 392 metais Romos imperatoriaus Feodosio Didžiojo (apie 346—395) valdymo laikais pagonių religija buvo uždrausta, prietaringa baimė versdavo buvusias pagoniskas religijas atgimti liturginiuose veiksmuose; šventųjų kultuose ir relikvijose, medžių, gyvulių, šaltinių, kalnų, kalvų ir gamtos reiškinių garbinime. Tai išliko iki mūsų dienų.

Nuo senų laikų žmonės nustatydavo su geomantijos pagalba savo valdų (laukų, kaimų, šventyklų) sienas. Jie tikėjo, kad sienos yra Žemės dvasių globoje. Krikščionybės epochoje tuos pačius geomantinius metodus taikė, kad patikrintų ar teisingai nustatytos cerkvių sienos. Paprotys išsiskynio taip giliai, kad net Anglijoje Reformacijos periodu (XVI a.), kada fanatikai griovė bažnyčias, senovės ritualas išliko. Rusijos carienės Elizavetos I-osios (1565 m.) įstatyme užrašyta: „žmonės turi kartą metuose su šven-

1. Simonienės pieš.

liku apeiti aplink cerkvę... šventikas turi nustatytose, patogiose vietose įtikinėti žmones melstis Dievui“. Šios „patogios“ vietos buvo tos pačios, kuriose savo ritualus atlikinėjo pagonys.

Vietas ritualams pagonys pasirinkdavo griežtai laikydami geomantijos įstatymų. Senovės žmonės laikė, kad Žemės dvasios juda tam tikrais kanalais, arba venomis, taip, kaip žmogaus kraujas teka kraujagyslėmis. Ir kaip žmogaus siela kūne, taip Žemės dvasios taip pat turi konkrečią vietą, kur koncentruojasi visos gyvybinės jėgos. Tokios vietos gaudavo „Žemės centrų“ arba „Žemės bambų“ pavadinimus. Tokiose vietose būdavo kapinynai, statydavo bažnyčias ar šventyklas. Būtent tokiose vietose įvykdavo stebuklai, o žmonės igydavo pranašavimo dovana.

(Tiesinys kitame „Ladakalnyje“)

Parengta pagal „Nauka i religija“

MŪSŲ PAMINKLAI

Palūšės bažnyčios
paveikslai

(Tęsinys. Pradžia Nr. 2)

Paveikslas „Sv. Povilo atsisvertimas“ — profesionalios tapybos pavyzdys, turintis baroko stiliui būdingų požymių. Juos rodo komponavimo pobūdis ir meninio vaizdo kūrimo priemonės: šviesos ir šešėlių kontrastų panaudojimas, piešinio charakteris ir kt., siekią perteikti ekspresyvių, dramatišką veiksmą.

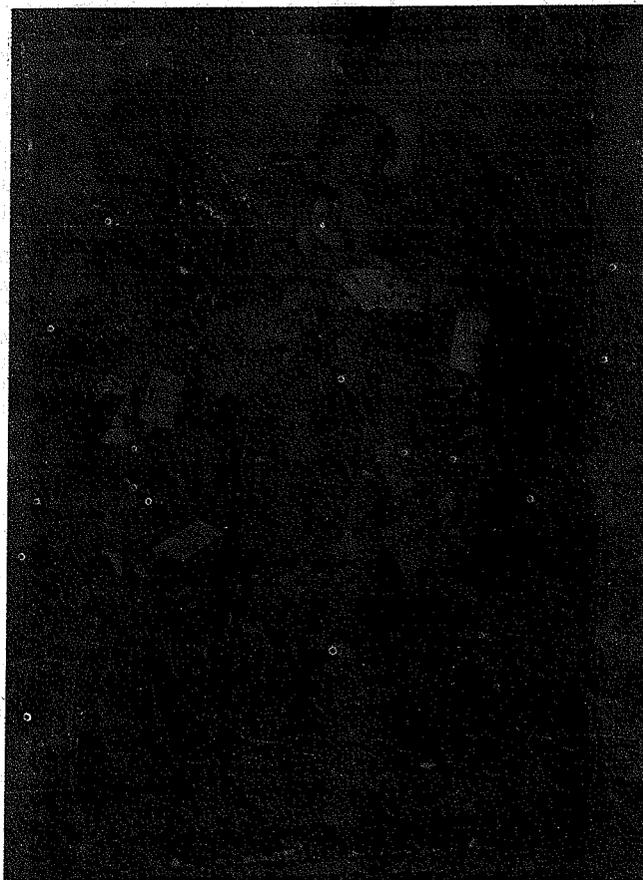
Paveikslas vaizduojamojo epizodo pasirinkimas gana būdingas barokinei estetikai: paimtas N. Testamente aprašytas įvykis, ištikęs šv. Povilą, kurio dėka jis atsisvertęs ir tapęs vienu iš Kristaus mokinių. Paveiksle pavaizduotas nukritęs po žirgo kojomis šv. Povilas, o kompozicijos dešinėje, tolesniame plane — nujojantis riteris. Scenai mistinės prasmės suteikia viršuje, debesyse pavaizduotas dangiškasis personažas. Kompozicija keliaplanė, žmonių figūros, žirgai pavaizduoti sudėtingais rakursais, teikiančiais gyvumo, dinamikos.

Paveikslas yra vertingas XVIII a. tapybos pavyzdys, pasižymintis šio laikotarpio dailės būdingais bruožais, ekspresyvumu. Vaizdžiai perteiktas siužetas, dramatiška nuotaika. Įdomus ir siužetu, retai sutinkamu Lietuvos religinėje tapyboje.

Paveikslas „Malonės prašymas“ vertingas ne tik retu

siužetu, bet ir įdomia kompozicija, kitais vaizdo kūrimo ypatumais, savaip per pintais įvairių stilistinių sistemų požymiais.

Paveikslas vertikalaus stačiakampio formato daugiafigūrinė kompozicija perteikia rečiau Lietuvos sakralinėje tapyboje sutinkamą siužetą: grupė įvairaus amžiaus ir lyties žmonių įteikia lakštus paveikslu viršutinėje dalyje pavaizduotam šventajam Juozapui, laikančiam kūdikėlį Jėzų. Sventojo lapatybę nurodo įrašas, sklindas iš kairiajame viršutiniame kompozicijos kampe patalpinto Dievo Tėvo lūpų: „Eikite pas Juozapą“. Visai kompozicijai teikia aiškumą pagrindinių komponentų dėstymas registrais, simbolizuojančiais žemės ir dangaus sferas. Apačioje esanti figūrų grupė vaizduoja miestelėnus bažnyčios, motina su trimis vaikais centre, apsiėmę įvairiais, daugiausia XVIII a. būdingais drabužiais. Grupė išdėstyta keliais planais, išskirtais matmenų, spalvų intensyvumo kaita. Gilumos iliuziją paryškina architektūros linijų perspektyvos. Kai kurių figūrų pozų, judesių natūralumas pasižymi žanrinei scenai būdingais bruožais. Šie personažai turi rankose lakštus su įrašytais įvairių malonių prašymais: ant jų šv. Juozapas Jėzaus ran-

ka rašo malonės suteikimo atžymą „Tebūnie“. Dydžių santykiai simboliniai, figūrų proporcijos transformuotos.

Paminėjau tik keletą meninę reikšmę turinčių paveikslų ant medžio lentų. Kiti ne mažiau vertingi paveikslai, teiktą žinių apie to meto religinėje dailėje naudotas vaizdo kūrimo priemones

— tapyti drobėje. Apie juos bei kitas Palūšės bažnyčioje esančias vertybes galima bus papasakoti vėliau.

Elena ANDRASIŪNIENE
Ignalinos rajono kultūros
ir švietimo skyriaus
paminklotvarkininkė

S. Platūtkio nuotraukoje:
Palūšės bažnyčios paveikslas
„Malonės prašymas“.

GYVONAS ir augalas turi tik jam būdingų savybių, o kartu tai dvi gyvybės formos, tarp kurių nėra griežtų ribų. Kaip tik todėl mokslininkai mano, jog galės suprasti gyvūnų „kalbą“.

Atlikta bandymų, įrodančių, jog augalai reaguoja į muziką. Vienas iš bandymų parodė, jog augalų citoplazma (į ląstelių branduolį neįeinanti protoplazmos — ląstelių medžiagos — dalis) skambant muzikai, juda kitu ritmu.

Bandymai parodė, kad mimozos, „klausiusios“ muzikos, išaugo aukštesnės, kuplesnės už tas, kurios „nuobodžiavo“ tyloje. Manoma, jog augalai reaguoja į ultragarsus, kurie susidaro skambant muzikai, o ultragarsas skatina skysčių judėjimą augalo kapiliarais.

Kai kurie biologai, tyrinėjantys muzikos poveikį augalams, teigia, jog augalai aiškiai rodo, kokio žanro muzika jiems tinka. Vieni geriau reaguoja į maršus, kiti — bevelija valsus. Taip pat su augalais atliekami ban-

SLEPINIAI AUGALŲ SAVYBĖS

dymai, rodantys, jog jie reaguoja į išorės dirgiklius. „Bandomaisiais triušiais“ dažniausiai pasirenkamos pupos, žirniai, grikiiai. Eksperimentai su jais parodė — pakanka prie augalo priartinti daiktą ar paveikti cheminiu dirgikliu, ir jis tučtuojau atsako elektriniu impulsu, kurį fiksuoja prietaisas. Įdomu, kad impulsas augalu sklinda panašiu greičiu kaip gyvūnų nervų sistema — iki keturių metrų per sekundę.

Štai mimozą, kurią tyčia dirgino, į skausmą reagavo labai aiškiai — bandė pasukti savo lapelius taip, kad eksperimentatorius įsidurtų į spygliukus. Kai augalą apipurškė vandeniu, atskiestu spiritu (tiksliau — degtine), mimozos lapai pradėjo chaotiškai ju-

dėti, ir prietaisas, kuris fiksuavo šiuos virpesius, ėmė braižyti popieriuje pailią kreivę, tarsi augalas tikrai būtų girtas.

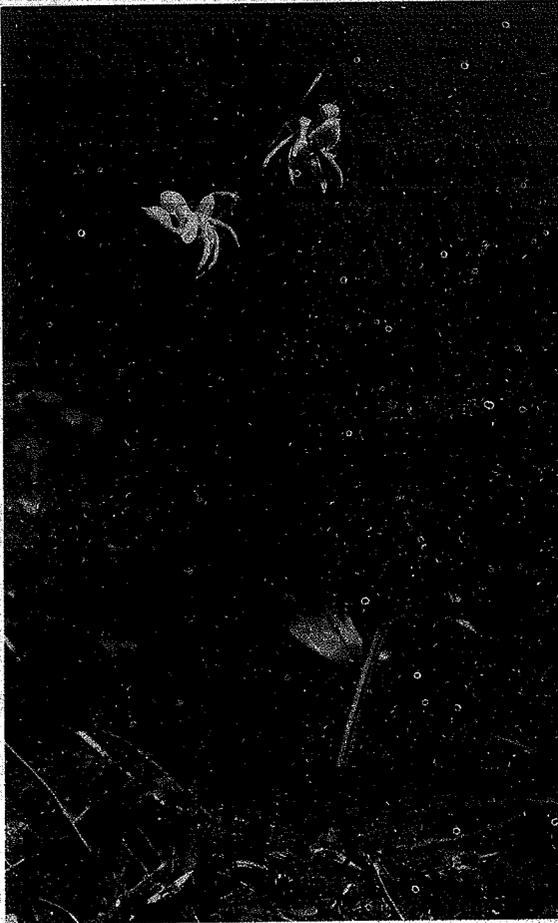
Vienas iš bandymų buvo toks: molūgo šaknis visai dirgino ir žiūrėjo, kaip augalas reaguoja. Pakakdavo šakneles įpjauti, ir iš tos vietos, kur augalas „pajusdavo skausmą“, tučtuojau pasklisdavo signalas, kurį prietaisas fiksuodavo. Augalas tarsi krūptelėdavo nelyginant žmogus, įsidūręs į aštrų daiktą.

Daugybė tokių bandymų parodė, jog augalai reaguoja į išorės dirgiklius ne tik tokiais „krūptėjimais“. Augalo lapai, kai jo šaknis erzina, pradeda išskirti kitokios sudėties dujas.

Tyrimai parodė, kad šaknis labiau atliepia į cheminius dirgiklius, stiebas į mechaninius, o lapai — į aplinkos temperatūros pokyčius. Nejučiom kyla noras lyginti augalų dalis su įvairiais gyvūnų jutimo organais. Šiaip ar taip laikyti, jog augalai bejausmiai — neteisinga.

(Parėngta iš „Priroda i čelovek“)

RETAI MATOMI

O gal aš perdu? Tačiau kalbu apie neeilinį augalą — belapę antbarzdę (*Epipogium aphyllum* Schm.) Yra užrašyta, kad ji surasta XIX amžiuje Trakų apylinkėse. Po to — tik 1978 m. Varėnos rajone (surado A. Lekavičius), o paskutinė radimvietė

yra mūsų nacionaliniame parke. Ją radau 1984 ir 1988 m. Vaisniūnų girininkijoje. Gaila, bet sakoma, kad augimvietė Varėnos rajone nebuvo įsidėmėtina ir nebegalima jos iš naujo aptikti. Tad argi antbarzdė nėra viena iš pačių rečiausių augalų

Rečiausias iš pačių rečiausių

Lietuvoje?

Antbarzdė — tai toks augalas, kurį suradęs supranti, kad tokio daikto dar nesi matęs. Todėl ją atpažinti nesunku (!). Augimvietė parke — tai gana drėgnas eglynas. Pomiškį sudaro retos eglaitės, o traką — šalttekšniai. Augimvietę geriausiai nusako tokie ten augantys augalai: pelkinė kreisvė, mėlynė, lizduolė, geltonoji žiognage, katuogė, žibuoklė ir kt. ūksmę mėgstantys augalai. Yra net kiminių. Šie augalai pasiskirstę difuziškai, o vyrąja pelkinė kreisvė. Šiaip vieta gana nemaloni: žemė šlapia, juoda, saulės beveik nėra. Ir staiga nušvinta „nėsiderinantis“ prie šios bendrijos blyškus, gelsvas stiebas su stambiais žiedais, kurių priekinė dalis (lūpa) aviatinės spalvos! Šį botaninį atradimą galima padaryti liepos mėnesio pabaigoje.

Belapę antbarzdę priskirta orchidėjinių šeimai. Ji neturi lapų ir chlorofilo, — štai kodėl jos stiebas blyškus. Orchidėjiniai augalai yra įnoringi, ne bet kur auga, ne kasmet išdygsta, sunkiai dauginasi, o antbarzdė turbūt pirmąją savo keistenybėmis. Kartą išdygusi ir pražydusi, vėliau nepasirodo kelėtą arba visą dešimtį metų. Antbarzdės požeminę dalį sudaro šakniagumbių kekę. Ją apraizgo pelėjūniečių eilės grybų hifai (tarytum plonos šaknelės), kurie teikia antbarzdei maisto medžiagas iš drėgno ir puveningo dirvo-

žemio. Šakniagumbiai vystosi labai lėtai — apie 10 metų. Tik po to jie išaugina stiebą. Stiebas toks gležnas ir trapus, kad kartais negali išdygti ir iškilti į paviršius. Tada antbarzdė nutaria žydėti... po žeme. Tokiu atveju subrendusios sėklos gali dygti, net nepatekusios į žemės paviršius. Koks patogumas! O sėklos nepaprastai smulkios, mat sudarytos tik iš gemalėlio (palyginimui: jei šitaip būtų sudaryti kviečių grūdai, tai jie būtų aguonų sėklų dydžio ir negalėtų patys sudygti). Dažni gemalėliai, bepradedą dygti, žūva, nes neturi jokios maisto atsargos. Sėkmingai sudygsta tik tada, kai ji apraizgo ir ima maitinti jau minėtų grybų hifai („šaknelės“). Užtat sėklos turi būti iš anksto apsikrėtusios tų grybų sporomis. Laimai, antbarzdė gali daugintis ant šakniagumbių išaugusiais „pumpurais“ — stolonais. Tačiau naujasis augalas žydės tik po 6–10 metų. 1984 m. žydėjo vienas augalas su 2 žiedais, o 1988 m. stiebas iškėlė tik vieną žiedą. Negali būti, kad antbarzdės nėra ir Labanoro ar Minčios giriose. Bet kaip ją surasti?! Augalas įrašytas į Raudonąją knygą I retumo kategoriją. Mūsų nacionaliniame parke antbarzdės augimo vieta tvirtai apsaugota: ten nustatytas rezervatinis apsaugos režimas.

Bronius SABLEVICIUS
Vyresn. mokslinis bendradarbis

Kilnioji vaiva

Tai vienas iš retųjų Lietuvos drugių, (Apatura iris, lot.) gyvenančių Aukštaitijos nacionaliniame parke. Ne kiekvieną vasarą jį pamatysi, ale pamatęs nebegalėsi užmiršti jo sparnų žvilgesio. Lietuviškas drugio vardas nusako jo išskirtinę išvaizdą — sparnai persiliejančiomis spalvomis spindi lyg vaivos juosta (vaivorykštė), o spindesys priklauso nuo šviesos spindulių, krentančių į mikroskopinius sparną dengiančius žvynelius. Jis švyti nuo rudos (patelės) iki ryškiai mėlynos ir violetinės spalvos (patinėliai). Stambios baltos dėmės tamsiame sparne suteikia drugiui iškilmingumo. Dažniausiai matome patinėlius. Jie nusileidžia ant žemės, o patelės skraido aukštai, medžių lajose.

Drugys skraido dieną. Priskiriamas pleštekių šeimai. Lietuvoje gyvena puošnioji ir kilnioji vaivos. Pirmoji iš jų turi visuose sparnuose po vieną „akutę“, o antroji — tik apatiniuose. Taigi nuotraukose matome kilniąją vaivą — drugį, lėliukę ir kirmėlaitę su rageliais.

(Nukelta į 13 psl.)

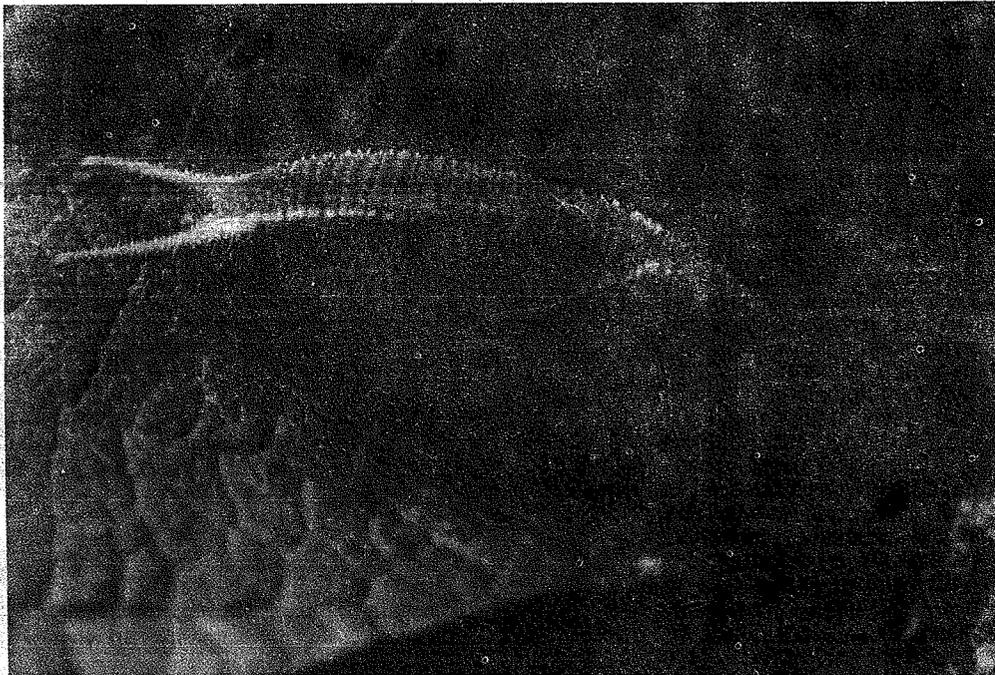

Kilnioji vaiva

(Atkelta iš 12 psl.)

Karštomis dienomis vaivos skraido prie ežerų, kur atvira žemė, ant kelių ir geria baltų vandenį. Nepamatysi jų ant gėlės žiedo. Kas jai nektaras — ją vilioja tik purvas ir žvėrių fekalijos. Štai 1988 m. birželio 18 d. Anykščių rajono Dabužių girioje, ant žvyrkelio 1,5 km ruože suskaičiau 33 mašinių sumaigytas kilniasias vaivas. Tai buvo šių retųjų vabzdžių masiškas išsiritimas ir, deja, masinis žuvimas dėl žmogaus kaltės. Sumaigytas gentainių liekanas, kaip ir suvažinėtas varles, gausiai aptūpdavo kitos vaivos. Atsistoju si ant žemės, vaiva netenka budrumo. Ją galima fotografuoti, paliesti ranka. Net suglaudusi sparnus, vaiva lieka nuostabiai graži — baltos, mėlynos, oranžinės dėmės.

Drugiai ieško blindžių ir ant jų lapų sudeda po kiaušinėlių. Todėl vikšreliai būna

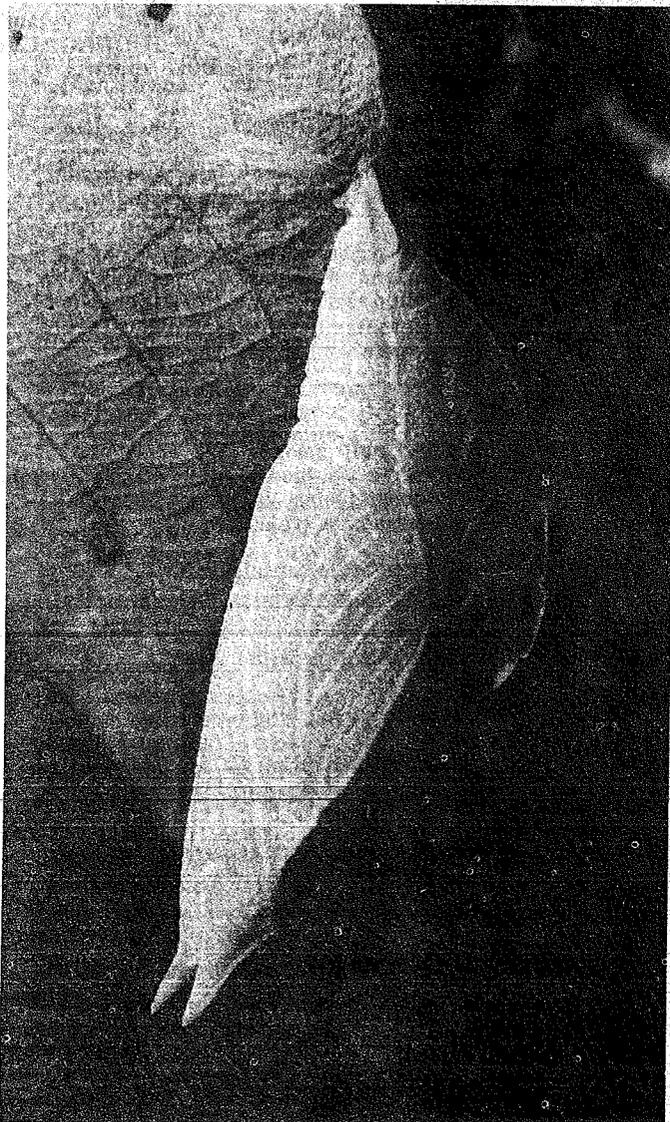
pavieniai, o atrasti juos — vos ne įvykis! Bet įgudrinta akis pastebi ant lapo keistą „kipšiuką“: žalias, rainuotas, su ragiukais — iš netikėtumo net stabteli. Tai lyg ausys, o

juodos dėmelės šonuose — lyg akys. Taigi nejprasti vikšreliai turi „veidą“. Tik vikšreliai dieną nevaikšto, tūno nematomi. Naktį jie graužia, graužia, graužia, o rytą vėl — lyg negyvi. Taigi, regis, neėda, o vistiek augal įstabu, kad privalgę ir porą kartų išsirėję iš kailio, jie žiemoja, o birželį, kai labai jau šilta, iš pavasariinių lėliukių išsirita mėlyni, akį veriantys patinėliai ir rusvesnės patelės, ir deda kiaušinėlius. Lėliukė beje, pažiūrėkite, kabo lyg susisukęs lapas, ir „lapo“ gyslutės yra. Net žylės jų nepamato. Rūgpiūtų vaivos nebeskraido, žūsta puikieji drugiai, savo atgyvenę,

giminę pratesę. Tik šiuo metu juos galima sugauti, bet tik tiems, kas drugius kolekcionuoja protingai, moksliskai pagrįsdami kolekcijos svarbą. Tačiau ir be draudimo turime žinoti, kad vaivos pagyvina mūsų gamtą. Jie smarkiai skiriasi nuo kitų dieninių drugių. Bet kuriu drugiu galima žavėtis tik gyvu, plazdenančiu, žaižaruojančiu saulės spinduliuose. Patys drugiai ir jų vikšrai nekenkia jokiai žemės ūkio kultūrai.

Sugebėkime vaivas pamatyti, o pamatę, mokėkime pajusti šią mažą gamtos grožio dalelę.

Bronius ŠABLEVICIUS
Vyr. moksl. bendradarbis

VERTA ŽINOTI

Saugokite piktžoles

Piktžolių poveikis — tai lazda su dviem galais. Yra žinoma, kad egzistuoja optimali pusiausvyra tarp žmogui naudingų ir žalingų augalų. Žiūrint iš šio taško, piktžolių nauda didesnė už jų žalą. Tokios išvados priejo Šveicarijos gamtos apsaugos sąjunga. Ji ėmėsi net tokios priemonės: išleido ženkluką su tuščiosios avižos atvaizdu. Ši piktžolė labai gausiai išplitusi Europoje, Šveicarijoje, baigia išnykti dėl herbicidų naudojimo (kaip ir daugelis kitų augalų, buvusių piktžolių). Sąjungos nariai skleidžia nuomonę, kad galintys išnykti augalai turi augti ne vien

specialiuose rezervatuose, bet ir įprastomis lauko sąlygomis. Masinis herbicidų naudojimas nuskurdino laukų ir pievų florą. Bet „piktžolių“ naikinimas iki tokio laipsnio netikslingas. Piktžolės saugo kultūrinių augalų mažyčius daigėlius nuo saulės kaitros, šalčių, krušos, padeda susidaryti puvenoms dirvoje, sudaro ekologinę nišą žalingų vabzdžių kenkėjams, saugo dirvą nuo vėjo ir vandens erozijos. Šveicarijoje laukuose paliekamos 5 m pločio nesuartos juostos, kuriose tarpsta taip vadinamos piktžolės. Už ariamos žemės sumažinimą valstiečiams mokama kompensacija. Stengiamasi atkurti aplinką, kuri buvusi iki chemijos naudojimo žemės ūkyje. Nykstančios piktžolės netgi sėjamos.

„Znanija-sila“, 1988 m.

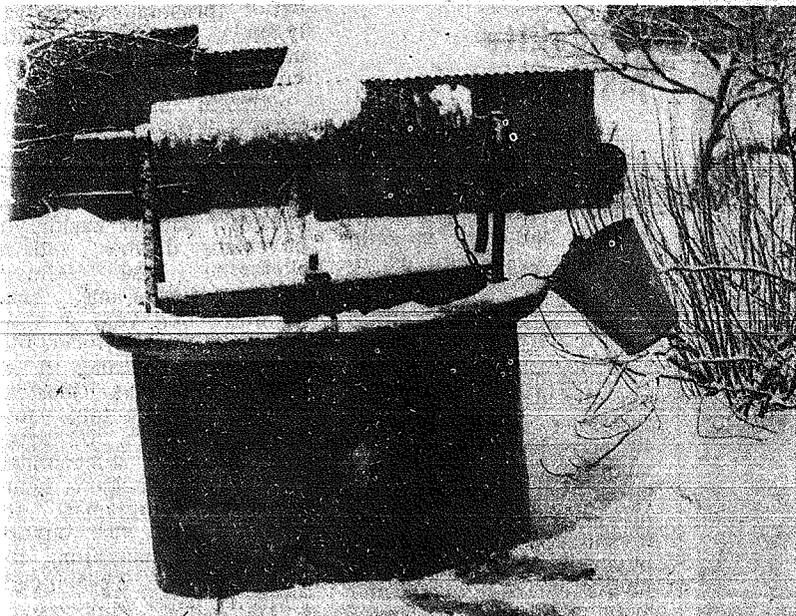
Vandens tėkmė

VANDUO. Kiek jo daug mūsų Lietuvėleje, mūsų gimtojoje Aukštaitijoje. Čiurlena upelišais, vilnija ežeruose, telkšo pelkėse, rymo šulinuose. Ir visa tai — „už dyka“. Dar nemokame tuo pasinaudoti. Ne, ne pelno sumetimais. Gamtos dar nemokame panaudoti savo sielos sugyvinimui, visiškam pabudinimui iš klaikaus skubėjimo sapno. Upelio vanduo, regis taip pat kažkur skuba. Bet sustok, žmogau! Išžiūrėk, įsiklausyk. Ir, ranką pridėjęs prie širdies, atsakyk: ar yra kas nors ramesnio ir lėtesnio už jo nepaliaujamą čiurlenimą?

Du kartus į tekantį vandenį įbristi negalima. Tai juo labiau mes turime ilgiau jame būti, į jį pasinerti. Pasinerti ne tiek kūnu, kiek siela. Nereikia bijoti, kad vanduo nusineš, paskandins savo tėkmė mūsų protus. Jis, tik suteiks mums minčių žvalumą ir gaivumą. Žmogaus mintis greitai. Ar tekantis vanduo lėtesnis?

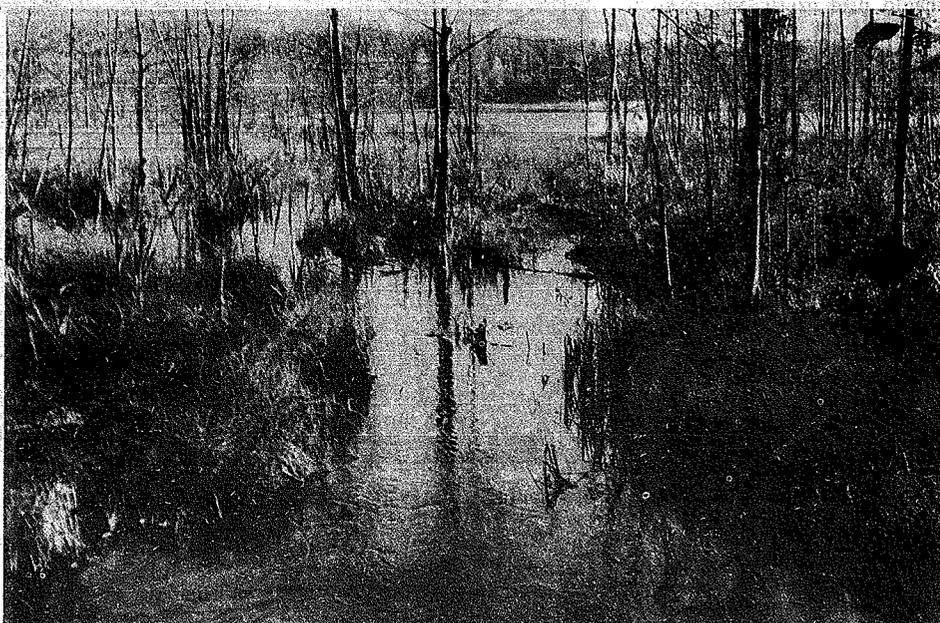
Stai toks jis, vanduo. Greitas išorėje ir raminantysis lėtas viduje. Žmogus turėtų jo savybes — galėtų kalnus versti. Upelio vanduo atgaivina sielą. Tai jos vaistas. Vaistas, kuris neturi alerginių poveikių.

Teka vanduo, teka ir žmogaus dienos. Vanduo teka gaivindamas, o žmogaus dienos?.. Į tai gali atsakyti kiekvienas savo

Petro Bilko nuotr.

VOLUNGĖ

širdyje, ypač parimęs prie tyru kristolo vandeniu gaivindami perkaitusias žmogaus smegenis.

Vytautas
JUODAGALVIS
Petro Bilko nuotr.

Gediminas RUTKAUSKAS

LEDYNMETIS

I

Zemės Motinos

šiltas, mellės šypsnyš

saulėtekio galviausiom spalvom
sumirga paviršiuį vandens.

Baltas paukštis brėžia sparnu dangų
mellės ženklų
išibridęs į vandenį miško atvaizdas
tyliai — žaliai kalbina žuvį.

Vėjas pažadina, apkabina, pamyli
kiekvieną nuliūdusį — miegantį,
jis eina ežeru ir šnekina vandenį
nesuprantama niokam kalba,
pažymėta amžinybės ramybe.

II

Išalęs gulį žmogus
Jo akyse — juodas ežero dugnas — riba,
suakmenėjusios žuvis ir paukščiai,
ir suspaustas vėjas lede.

Akių vyzdžiai apšalę ledu —
sudužę juose lediniai saulėti peizažai
Ir tylą nerami
Tūno viską prarijus savy.

Skraido juodu dugnu ryškios mašinos —
Grazios!
Aukšiniaiš dantim — namais išpuikimo
aptaisytas žandikaulis — krantas
suledėjęs

Juda dailūs pilki ar aitriniai spalvoti
Daikteliukai, — lede prisitaikę gyvent.

III

Skaudžiai aukščiausioji motina ištaria
rytdieną
aižėjus ledas pasrūva krauju
(ar užšala ir kraujo vėl nėra)
Paukštis — pranašas — baitas akmuo
skaldo ledą praregėjimui rytdienos
žmogui.

Bronius SABLEVICIUS

Eik ir skaityk

Perskaitytes Volfango Amadėjaus Mocarto biografija, sekanti rytą i darba ejaus ismeiges zvilgsni zemyne. Zmones, eje gatveje priesais, maniau, nezinojo kompozitoriaus gyvenimo tragiskumo, nemylejo jo muzikos. Nenorejau ziureti tokiems i akis. Seniai tai buvo...

Didziosios asmenybes lyg ziburial traukia prie saves ir laiko nesibaigiancioje pagarbos nelaisvėje. Ju darbai sudeti ateities kartoms — taigi, ir mums. Montenis pavergia ismintimi, kuri sunkiai pastebima del musu minciu tingumo. Tagore — giliai slypinciu humanistiniu jausmu subtilumu, Vitmenas — svariiausiu natūralumu gamtos, draugystės, buties dalykuose.

Rugpjūtis

Rugpjūtis... Paskutine šermukšnio uoga nuraudino, paskutine beržo kasa išpynė, paskutinį korį medum pasaldino. Dar šiltu lietum žemę pagirdė... Ir nuščiuvo laukai, miškų skambesys sudužo, saulė žemyn nulinko. Vieni žlogai nenuvargstančiais smulkais išeinančiai vasarai groja. Aukštieji vakaro medžiai — jiems atiteko. Rugpjūtis... Sunkus, brandus ir šviesus, lyg pilnatis. Ir, pamojavęs žalia klevo skarele su geltonu lapu, per šviežias rugienas nutolo, nutolo, nutolo...

Rugpjūti, rugpjūti, neiš-eik taip staiga, neišnešk tu žaliųjų vasaros paslapčių! Kur dingo jos pievos žaliosios, aukštosios, kur žiedai, kamanių mylėti? Kur paukščiai, šiltus lizdus krovej?

Tačiau laukuos — tyla. Bitės žiedus surinko, žolės saldžiu šienu nuvyto. Išdainavo paukščiai mokėtas dainas. Viena tik griežlė balto rūko naktimis skardeno, giliai rasą braidė, vaikus bėgioti mokė. Bet paskutinę žolę nukirto ir nebaigė ji savo darbų. Ir lietus jau šaltas, ir balos dažnesnės. Pavargo vasara...

Atbėgo vėjas! Nustūmė debesys, užliejo žemę dangaus šviesa, šilko voratinklių taką saulei paklojo. Bet vėlu. Rugsėjis jau rodė gervėms kelią i pietus...
Autoriaus nuotr.

Kaip? Tu dar neskaitei Montenio? Ir gali ramiai vartytis ir lepintis prie jūros saldžiame snūduriavime, nežinodamas, ką apie tave užrašė nei Vitmenas, nei Toro, nei Egziuperi? Eik ir skaityk nuo vakaro lig ryto, kiekvieną laisvą valandą, per rudeni ir žiemą. Ir sekanti kartą čia tįsosi jau visai kitas, pasikeitęs, nebe tas, kurs buvai atrajojančios karvės ramybėje. Kas tave ištaurins, praturtins, su kuo save palyginsi, iš ko sužinosi savo vertę? „Mesk viską, kiek dar beliko gyventi — padėk pats sau“, — rašė Markas Aurelijus, tas garsusis senovės išminčius.

Ir dabar tebetikiu, kad Mocarto gyvenimą reikėtų žinoti kiekvienam.

P. PANAVAS

Kaip ir tada

Paežerių gyvenviečių sodybos,
Strazdai ir Suminal Baluošo pakrasty,
Ažvinčių girioj pasigautas grybas
Ir stirnino ragai, tankmėj rasti.

Balsingi kirai ir senolių vėlės
Lyg debesys balti virš vasarų karštų.
Zalbai tarp eglių — tartum žalios strėlės
Iš tolimų laikų ir tolimų kraštų.

Vietovardžiai — lyg priesakai išėjusių,
Neleidžiantys pamiršt, kokios esi genties.
Kaip juos išsaugoti nuo užmiršimo vėjų,
Nuo jau, atrodo, žinomos lemties?

Tik atsirėmus gal i žiedą, medį,
I upių ištakas, ne vien linksmas datas?..
Kaip ir tada — Mėnuliui Saulę vedant.
Kaip ir tada. Tiktai — kaip ir tada — — —

LAISKAI ● NUOMONĖS ● PASIŪLYMAI

Neabejotinai įdomiausių iš redakcijos paskutiniuoju metu gautų laisškų yra profesorius, geografijos mokslų daktaro Vytauto Gudelio išsakytos mintys. Profesorius, pasidžiaugęs jį rankas pakliuvusiu pirmuoju „Ladakalniu“, su nuostaba pažymi, kad buvo maloniai nustebintas Aringo Gorodeckio straipsnyje „Lados kalnas“ išsakytų minčių atitikimu savo paties subrandintai hipotezei dėl Ladakalnio vardo kilmės. Vytautas Gudelis pažymi, kad savo mintis dėl šio kalno vardo ne kartą yra dėstęs savo kolegoms, o paskutiniuoju metu parašęs apie tai straipsnelį į žurnalą „Mokslas ir gyvenimas“, kuris deja ten ilgokai užsigulėjęs. Spalio mėnesio minėto žurnalo leidinyje išvydome ir profesorius straipsnį — „Ką reiškia Ledkalnio vardas?“ Manome, kad jis bus įdomus ir mūsų leidinio skaitytojams.

Iš tikrųjų, tai „įdomus ir retas sutapimas“, kai ta pati idėja gimsta keliuose vietose. Belieka pridurti, kad A. Gorodeckio ši hipotezė raštu taip pat buvo išsakta jau senokai — 1985 metų spalio mėnesio „Nuo Ladakalnio“ leidinyje. Šios hipotezės lygiagretus subrandinimas liudija jos teisingumą naudai.

Prof. dr. Vytautas GUDELIS

Ką reiškia Ledkalnio vardas?

Kiekvienas, apsilankęs Aukštaitijos nacionaliniame parke, kopia į aukščiausią šios žemės kalvą, vadinamąją Ledakalnį (tarm. Ladakalnis). Nuo jo, iškėlusio savo muomenį bemaž 50 m aukščiau aplinkinių ežerų paviršiaus, giedrą dieną į visas puses atsiveria pasakiš-

kai gražūs reginiai. O pati Ledakalnio kupra gana aiškiai išsiskiria iš aplinkinio kalvyno.

Mane jau senokai domina šis keistas kalvavardis, juolab, kad niekur neteko rasti mėginimų jį paaiškinti. Kad šiame kalvos pavadinime galimas ryšys su sąvoka ledas,

leduota arba snieguota viršukalnė, kėlė abejonių. Jau tais senaisiais, priešistoriniais laikais, kai čia apsigyveno lietuvių protėviai, ši ir aplinkinės kalvos visad buvo apaugusios mišku ir žiemą susidaryti bei ilgam išlikti (šiaurės puseje) sniego ar ledo lopams nebuvo galimybės. Todėl negalima Ladakalnio vardo kilmės sieti su ledu.

Man regis, Ladakalnio vardo kilmė sietina su senovės baltų — slavų, taigi ir lietuvių deivės motinos Ledos arba Lados, vardais. Tai buvo vaisingumo ir derlingumo deivė, vyriausioji deivė motina. Kaip rašo prof. dr. Pr. Dundulienė (Senovės lietuvių mitologija ir religija, Vilnius, 1990), šios deivės kultas Lietuvoje dar tebegyvavo XV ir XVI amžiais, nors jo užuomazga siekia protoeuropeičių matriachato laikus. Šiai deivei buvo atnašaujamos aukos pradedant sėja ir baigiant javąjūtę. Galbūt per Rasos — Joninių (saulėgrįžos) dienas vyriausiosios deivės šlovei buvo kuriami laužai ir į dangų kylantys liepsnos liežuviai simbolizavo deivės rankas, maldaujančias arba įaiminančias derlių, vaisingumą, laimę.

Ladakalnis yra netoli Gi-nučių piliakalnių. Tai liudija, kad ta vieta buvo svarbi šio krašto gynybos ir turbūt religijos kulto teritorija. Beje, Ladakalnio viršukalnėje greičiausiai užpuolimo pavojui galėjo būti uždegami laužai signalai. Taigi Ladakalnis galėjo būti ne tik kulto apy-eigų vieta, bet ir savotiškas sargybinis — perspėjimo kalnas. Tai galėtų padėti išaiškinti archeologiniai tyri-nėjimai.

Lad- arba Led- sakties kalvų pavadinimų Lietuvoje, išskyrus minėtąjį Ledakalnį, regis, nėra. Tiesa, prof. dr. A. Vanagas „Lietuvių hidronimų etimologijos žodyne“ (Vilnius, 1981) mini upelį Ledupis (Kelmės raj., Saukėnų apylinkė), siedamas jo vardo prasmę su ledu. Galbūt tai tiesa (jeigu jo vanduo ypač šaltas), tačiau gal ir šiuo atveju slypi galimas ryšys su Leda, Lada?

Čia išdėstyti faktai ir samprotavimai iškelia pavadinimo Ledakalnis etimologijos problemą, tačiau galutinai neišsprendžia šio klausimo, nors mitologinės interpretacijos pradą yra gana įtikinantį.

VACLOVO KRIUGIŠKIO ŽIRGAI

Jau šešetas metų, kai Vaclovas Kriugiškis tapo pensininku, bet tebedirba eiguliu ANP Minčiagirės girininkijoje. Eiguliu jis dirbo visą amžių. Daug miško iškirsta per tą laiką. Virš šimto hektarų atsodinta. Mažai beliko dirbamų laukelių ir apie Varniškių kaimą, visur miškas, o tebegyvena tik Kriugiškiai ir Sinkūnai, kadaise Sinkūnas garsėjęs apylinkėje kalvis. Vasarą daugiau žmonių, kai suvažiuoja poilsiauti, o žiemą ir visai kelius užpusto. Gerai, kad dukra Janina pasilikė prie tėvų, tęsia tėvo tradiciją girininkaudama Minčiagirėj.

Nepabosta darbščiajam Vaclovui ir giliausia žiema. Žiemą mažiau rūpesčių miške, už tai turi daugiau laiko savo antrajam pomėgiui — žirgams. Jisai — pirmasis važnyčiotojas miškininkas Ignalinos krašte. Kažkada įsigijo žemaitukų veislės žirgą Žiburį. Augino, blizgino. Nuvažiavo lenktynių į Uteną, Sartus. Ir suprato žmogus, kad be žirgo jam nėra gyvenimo. Kaip ir be miško. Paskui turėjo grynaveislį Orlovo ristūną, vėliau Arą ir

Ungurį. Ungurio, Zemaituko ir Orlovo ristūno vaiko dar ir dabar nepamiršta. Lenktyniaudavo su grynavaisliais, bet jo žirgai nenusileisdavo. Keturtoji vieta Respublikoje laimėjo.

Daug jaunų žirgų išmokė Vaclovas, bet daugiausia vis svėtimų, skolintų. Nesugebėjo miškų ūkis nupirkti jam savo, nors aukšti viršininkai žadėjo.

Pavirto išpuvęs Varniškių ažuolas, į dvi puses skersai lauko išgulė. Nebėra galiūno medžio prieš Vaclovo Kriugiškio langus. Laikas daro savo. Vis sunkiau tampa treniruoti sportinius žirgus ir, tikriausiai, su jais teks

skirtis. Bet arklių eigulys nepaliks. Išmokė gražią sartiną kumelaitę, augina šiųmetuką.

— Kad nors po vieną kasmet pavyktų išauginti, turėtų kuo miške dirbt, pagalba būtų, — samprotauja eigulys ir vėl tvarko pakinktus, ruošia tvartą, bet...

Godimas GRASYS
ANP etnografas

Petro Bilkio nuotraukoje—
Vaclovo Kriugiškio sodyba.

VAKARINĖJ parko dalyje, pusiaukelėje tarp Antalksnės ir Ginučių, yra gražus, jaukiai Okojo ir Alksno ežerų pakrantėse išsibarstęs Kimbariškos kaimelis. Tačiau tokių jaukių ir gražių kaimelių Aukštaitijoje ne vienas ir ne dešimt. Iš kitų jį išskiria jo savotiškas vardas, viena ar kita forma suskambantis dar keliose Aukštaitijos vietose. Kaip byloja Lietuvos administracinio suskirstymo kadastras, Zarasų rajone, netoli Antalieptės, yra Kimbariškis bei dar kitoj vietoj Kimbartiške. Prienų rajone netoli Biršto no yra Kimbrų kaimas.

Ką gi galėtų reikšti šie vietovardžiai: Kimbariške, Kimbariškis, Kimbartiške, Kimbrai bei retkarčiais Rytų Lietuvoje pasitaikanti pavardė Kimbrys? Ar jie sietini tik su lietuvių kalbos veiksmažodžiais: kibti, kimbėti (kaboti), kimbrėti (stirti iš šalčio) bei daiktavardžiais: kimbara (lipikinių šeimos augalas, lipikas), kimbarynė (vieta kur daug kimbarų), kimbizynė (kėzuota vieta — pieva, ganykla), kimbra (koja iki dvišakumo, liesas ilgomis kojomis gyvulys), kimbarasas (pasakojimas, kalbėjimas). Gal ir sietini, bet šaknis kimb- turi dar daug didesnę istorinę šlovę.

Istorikams gerai žinoma, nors ir neišlikusi iki šių dienų, Europoje, o vėliau ir Mažonoje Azijoje bei Persijoje gyvenusi kimbrų, kartais dar vadinamų kimerais, tauta. Kronikininkas M. Strijkovskis, kimbrus ir gepidus laikęs lietuvių protėviais, aprašo kimbrų protėvių didvyriškumą. Pralaimėjus mūšį prieš romėnus ir žuvus vyrams, kimbrės moterys, iš-

žudžiusios savo vaikus ir pačios išsižudžiusios, nenurodamos pasiduoti priešui. Pagal Vaidevučio legendą, Gotlando sala VI a. vadinosi Kimbrija. Joje gyvenę iš Skandinavijos išvyti kimbrai, kuriuos savo ruožtu grįždami iš Romos išvarė gotai. Tie kimbrai, anot legendos, po persikėlimo į Prūsiją tapę Prutenio-Vaidevučio tautos pradininkais.

Aringas GORODECKIS

Kas ta Kimbariške?

Kaip pažymi lietuvių senovės tyrinėtojas Rimantas Matulis, Europoje buvo viena iš ryškiausių klajoklių tautų. Tiesiog sunku susiekti visas jų klajonių vietas: Galija, Belgija, Italija, Skandinavi ja. Pomponijus Mela kimbrus žymi Baltijos jūros salose. K. Tacitas (Ia.) juos mini: „...Germanijos iškyšulyje, prie pat okeano. Šiuo metu tai maža bendruomenė, tik labai pagarsėjusi. Didelių buvusios šlovės pėdsakai gyvi iki šiol — abiejuose krantuose didžiulė stovykla“. Vėliau jie persikėlė į Britaniją ir įsikūrė žemėje Lydam. Nuo kimbrų gavo vardą Britanijos provincija Cumberland, seniau Kumraland, Kumraland. Be to, 1584 m. Filipo Austrijiečio žemėlapyje Velsas (Valija) — Britanijos iškyšulys priešais Airiją vadinamas Kambrija: „Cambria sive Walia“. Yra

žinių, kad kimbrai įkūrė Liubeko miestą Vokietijoje. Herodotas rašė, kad „skitai atėjo iš Azijos ir ištūmė iš Europos kimerus“. Iš čia kimerai bėge į Mažąją Aziją — Joniją, vėliau išvyti per tą pačią Skitiją pasitraukė į Mediją (Persijoje), dalis atsidūrė prie Tiro (dabartinis Libanas). Panašūs į lietuvių kalbą kai kurie Airijos, kur gyventą kimbrų (pvz. Aestigalia) ir Skotijos (pvz. Argyll) vietovardžiai. Kimbrų vienokią ar kitokią giminybę lietuviams liudyti ir K. Tacito pastebėjimas, kad estijų (aisčių — aut.) papročiai išvaizda panašūs į svebų, o kalba — į britanų.

Galima būtų suminėti ir daugiau lietuvių ir kimbrų giminystės ar istorinio sąlyčio faktų, bet tai ne šio straipsnio paskirtis, — autorius tik norėjo atkreipti skaitytojų dėmesį, kad ne tik Prūsiskės (Zelmeniskės), netoli Svedriškės, Tilžės prie Druškių ežero, Sėlos netoli Tauragnų, bet ir kimbršakni turintys Aukštaitijos kaimvardžiai tikriausiai liudija lietuviams giminingų genčių tam tikrų dalių atsikėlimą (pasitraukimą) į Lietuvą. Tokios prielaidos naudai liudyti ir ta aplinkybė, kad minėtas Kimbariškos kaimas yra tarpuežeryje garsiojo Ginučių piliakalnio (manoma, kad čia senovėje būta Linkmenų pilies) prieigose. Nes, kaip teigia istorikai, „iš užgrobtų žemių pasitraukę prūsai ir vakariniai lietuviai buvo apgyvendinti prie svarbiausių kelių ne tik Gardine ir Volkovyske, bet ir etnografinėje Lietuvoje, prie Dubičių, Semeliškių ir, matyt, kitur“.

Viskas apie arkli

(Pradžia Nr. 2)

Protینگasis Hansas — kitas arklys — garsėjo pasaulyje savo neįtikėtinais gabumais. Jis „suprato“ žmogaus kalbą, mokojo skaičiuoti (į klausimą, kiek bus „trys plius penki“ atsakydavo astuoniais kanopos smūgiais), net skaičiuoti (Morzės abėcėlės skaitmenimis atpažindavo atitinkamas raides, pasakydavo irgi kanopų smūgiais — kokia mėnesio diena, valanda, monetos vertė)...

Kitos arklio savybės:
...Arklio amžiaus vidurkis — 30–35 metai. Arklys auga iki 5–6 metų. Darbingiausias jis yra 4–5 metų ir savo darbingąsias savybes išlaiko iki 18–20 metų. Ilgaamžiškumo rekordą pasiekė Prancūzijos imperatoriaus Napoleono Bonaparto (1769–1821 m.) žirgas Marengas. Jis išgyveno 63 metus. Anglijoje 1882 m. krito kumelė Bilė, išgyvenusi 62 metus...

...Kai arklys ramus, jo pulsas — 28–44 dūžiai per minutę, o kai susijaudinęs ar sunkiai dirba — 130!

...Didžiausias pasaulyje arklys — brabanosų veislės sunkiasvoris Bruklinas Siuprenas. Jo ūgis iki gogo 198 cm, svoris — 1374 kg.

...Poniai dar ne patys mažiausi arkliai Argentinoje, netoli Buenos Airių, išvesti miniatiūriniai arkliai, kurių ūgis iki gogo 40 cm, svoris — ne daugiau kaip 25 kg. Jie labai ištvėringi (po daugelio valandų bėgimo jiems kartais tereikia kelių minučių poilsio), ilgaamžiai (gyvena iki 40 metų)...

...Jojimo sporto šuolio į aukštį pasaulio rekordas — 2,47 m. Jį pasiekė meksikietis A. Moralesas su žirgu Chua-zu 1949 m. Šuolio į tolį pasaulio rekordas priklauso A. Fercirai su žirgu Samsingu (Pietų Afrikos Respublika) — 8,40 m (1975 m.)...

...Didžiausią paminklą pasaulyje — ant žirgo sėdinčio vienos dakotų genties vado Pašėlusio Arklio skulptūrą — yra sumang pastatyti Šiaurės Amerikos indėnai. Paminklas turėtų būti didesnis už Egipto piramides. Vien plunksna, puošianti kario galvą, siektų trylika metrų. Deja, jamžinti kovotojo už indėnų teises atminimą trukdoma. Šinga lėšų, todėl nežinia, kada skulptūra 1940 m. parinktame kalne gali būti baigta.

(Medžiaga paruošta iš įvairių šaltinių)

PADAVIMAI. SAKMĖS. PASAKOJIMAI.

L I N G Ė

taus, ji rėkia:

Ežerus-paukšteliai iškasė. Visi ėjo kast, o lingė nėjus, tingėjus. Tai Dievas taip padarė, kad jai tik nuo vieno lapų valna gert, o ne iš ežerų, ne nuo žemės. Tai kaip nėra lie-

— Gerti! Gerti!..

(Užrašė N. Vėlius 1964 m., Ginučių k., Linkmenų apyl., iš M. Zilėnienės, 77 m.)

G E G U Ž Ė

Tai Dievas ją pavertė geguže. Ji ir kukuoja.

Gegužė, tai, sako, iš moters. Jos vyrą karan paėmė ir jis žuvo. Jos vyras buvo vardu Kukas. Tai ana raudodavo ir raudodavo: — Kukai! Kukai!

(Užrašė N. Vėlius 1964 m., Ginučių k., Linkmenų apyl., iš M. Zilėnienės, 77 m.)

1863 m. sukilimas Minčios apylinkėse

Tuo metu Minčios kaimas priklausė Novoaleksandrovsko sucarintai apskrīčiai. Čia ėjo kelias, jungiantis Zarasus ir Kauną. Netoli buvo ir Ignalina, pro kurią ėjo geležinkelis. Vietovės čia buvo miškingos. Sukilėliams buvo patogū ir Minčios pramonės manufaktūra. Čia buvo vario kalykla ir Tauragnų dvaro ginkladirbys. Manufaktūros vedėju, vyriausiu mechaniku čia pirmiausiai įsikūrusiu buvo Kazimieras Petkevičius, Aleksandro sūnus.

Jo likimas glaudžiai susijęs su 1863 m. valstiečių sukilimu prieš carizmą. Todėl net penktojoje kartoje po jo vis kalbama apie „miatežą“. Sakydavo: „Akuopinį Tūzyčią išlicitavoją, a jūsų prosanelį, vaikai, metiežas išdraskė“.

1863 m. pavasarį, pačioj orėj, nuo Daugailių metiežnykai pro Duobulės (dabar Plachotno) kryžkelę, atėjo Minčion. Sako, kely juos pasitikęs Tauragnų kunigas Staševskis (Staliuševskis?). Su juo sukilėliai kalbėję, jis jiems davęs paaiškinimus. Duobulės sankryžoj sukilėliai kažką užkasę ir sukrovę iš akmenų krūsnį. Paskui atėjo Minčion. Kiti čia jau buvo pėsti susirinkę. Sako, sukilėliai įdami dainavę:

**Ataužkit, šalti lietūs,
Prauskit žemį ir velėkit...**

Kai sukilėliai pasisėmė Minčioje iš šulinio vandens pirmą kibirą gerti, tai giesmę sugiedojo ir tik po to gėrė. Vietos gyventojai juos viskuo aprūpino. Kiti netgi davė arklis. Bet, duodami arklis, juos perdažė iš žolių darytais dažais, kad neatpažintų kiti, aplinkiniai žmonės. Matyt, bijojo išdavikų.

Sukilėliai stovyklą persikėlė miškan prie Svedriškės kaimo. Zmonės jiems pridėjo maisto, drabužių, ginklų. Mat, žmonės turėjo medžioklei skirtų ginklų, o medžioti pagal caro ukazą nuo Didžiojo šeštadienio prieš Velykas iki rugpjūčio 24 d. buvo draudžiama.

Kazimieras Petkevičius davė sukilėliams ne tik arklį, bet ir stirkakojį (rimbą, padarytą iš stirkos kojos, su kanopa rankoj laikyti). Davė jis jiems ir odinius batus.

Sukilėliai vario kalykloje pradėjo ruošti ginklus: vietos gyventojai nešė metalinius, alavo, vario indus, kuriuos perludavo. Tauragnų dvaro dvarininko Ksavero Vladislovo Puslovskio liejykloje turėta net ginklakalys.

Sako, buvusi tokia turtinga ūkininkė Aleksandra Bagdonavičienė, o Ona Dapkuvienė tik ant dvaro daržo gyvenusi, bet turtingoji sukilėliams davusi tik ant ilgos rankenos prikaistuvą — alavinį puodelį, o Dapkuvienė — didelį grūstuvą, iš kurio prigaminu daug šratų. Kaimietė Kilbauskienė nešusi sukilėliams parako butelį, bet vietoj parako iš spintos pakliuvę aguonos. Tai prajuokinę visus.

Kai prisidėjo prie sukilėlių keliolika jaunų vyrų, juos kaimas išlydėjo. Lydėdami laikėsi įsitvėrę jojančiųjų balnakilpių, toli dar ėjo greta. Tai turėję lemti sėkmę.

Dauguma sukilėlių turėję pistoletus, užsegtus ant perpetės diržo ir kabojusius ant klubo: Kaimiečiai turėjo dalgius, atlenktus į viršų. Jie tvėrė klausdavę vienas kito: — Ale kad tava dalge azlinka. O tas atsakydavo: — Kirtau alkanas sočių smilgy, ir azlinka.

Buvo sukilėlių nuo Kazitiškio iš pono Radzkieo dvaro, iš Geikių dvaro nuo Salako, iš Bajoriškių. Dauguma buvo mokyti, kalbėjo daugiau lenkiškai.

Naujai atėjusieji sukilėliai buvo „krikštijami“, skaitant priesaiką. Ją sukilėlis atkartodavo: ginsias Tėvyne, Dievą, bet kokia kaina ir bučiuodavo kryžmai sudėtus pistoletą ir durklą.

!Akuopinis — Stundžios, gyvenusio žeminėje, pravardė. Tūzyčia — Musteikių, pramintų Tūzais, dukte. Išlicitavojo — išvaržė.

Apie sukilėlius kalbėjo: „Tumčės žmones vienu runku ora, kitu šoblių laiko“.

Kartais, kad kulka aplenkty, įsisiūdavo juodą vorą su visu voratinkliu.

Pagamintus ginklus sukilėliai slėpė Minčiakampio vienkieny Šimono(?) Vaitkūno pirtyje. Minčiakampyje sukilėliai susirinkdavo didelėje virtuvėje. Ten jie valgydavo, ruošdavo šaudmenis, todėl ir dabar, kai Minčiakampio namuose susirenka daug žmonių, sako: „Kaip šešiasdešimt trečiais — pilna kuknia meležnykų“.

Sukilėlių batai buvo pakalti pasagėlėm, net, sako, grindų lentose skylutės ir dabar nuo sukilėlių čebatų likę.

Miške, link Ažvinčių, eglėj užuolaj (ta, katra užia), labai aukštoj, sukilėliai turėjo įsirengę „gūžtą“ — stebėjimo postą. Į kaimą sukilėliai susirinkdavo vakarais, kai gaidžiai nugiedodavo nuovakaras, taigi rinkdavos prieblandoje. Taip jie per kelias dienas čia įsirengė stovyklą, apsiginklavo. Minčiakampyje, pas Vaitkūną, Rūgštelišky pas Kondratavičių ir žydelį Iciką, Narutiškyje pas Zirmantą buvo ruošiami produktai drabužiai, pašaro atsargos. Matyt, pavasarį buvo šaltas, kad sukilėliai, norėdami sušilti, miške, vengdami kurti agnį, šokdavę „Mešką“, „Tūrą“ — piemenų šokius. „Tūras“ — šokis, kai vienas prieš kitą stovėdami, užsidėję rankas ant pečių, vienas kitą purtydavo dainuodami. Galbūt „tūras“ — iš to šokio — dainos išplaukęs žodis.

Pasinaudodami sukilimu, Vyžių, Vaišnoriškių kaimų gyventojai vogė dvaro mišką, už tai po sukilimo buvo uždėtas „štrapas“ — baudą caro rubliais.

Pasakoja, jog į sukilėlių būrį stoji Meidus Jonas, turbūt iš Vyžių kaimo, nes ten jų dar yra. Jis niekaip neišmokęs šaudyti, nes neužmerkėdavęs akies. Todėl vienas sukilėlis, netekęs kantrybės, ėmęs ir užlipinę jam akį... arkliašūdziu.

Zmonės ėjo sukiliman, žinodami kazokų žiaurumą — žmonių kapojimą kardais. Tikėdami, jog vargu ar begrįš, atsisveikindami sakydavo: „Nedera palikite namus in aprūgojima“. Kaimo žmonės jautė ir baimę, ir vilties turėję. Išėję laukan vakarais klausydavo potykiai dainuojamų švintų giesmių ir dainų.

Sukilėlius išdavęs tauragniškis, baldų, skrynių, meistras Musteikis. Buvęs jis Zarasų karčiamoj, išgėręs ir išsiplėpęs žydui Euzenui, kad Minčioj sukilėliai ginklus gaminasi. Ėmęs Euzenas ir pranešęs Novoaleksandrovsko II bataliono kaporo pėstininkų pulko vadui Nikiforovui. (Išdavimas įvykęs vasario vidury.) Atvykdamas kazokų būrys iš Novoaleksandrovsko, darė lanką, matyt, žmonių paklaidintas. Jie jojo nuo Dūkšto pro Kazitiškį, Ažvinčius. Juk aplink buvo miškai, klaidū. Sukilėliai buvo sutarę, pajutus pavojų, pamačius kazokus — Rūgšteliško ir kitų kaimų moterys turėjo daužyti kultuvėms. O kitoj Utenio ežero pusėj — sukilėlių stovykla Minčiakampis. Pavojaus signalą sukilėliai išgirdo ir spėjo pasitraukti į Meškinės pievos mišką (ji buvo apie 4 km nuo Minčios, tarpumišky).

Mūšis buvo pralaimėtas, nors sukilėliai buvo ir apsiginklavę, tačiau jie nesitikėjo tokiu jų užklupimu. Jie pasitraukė prie Sugarų dvaro. Sužeistus tvarstė beržų tošėlėmis, o po to tik drobe. Kaimie kazokai plėšė, siautė, kapojo šventus paveikslus.

Sukilėliai, matyt, buvę palaidoti Minčios kaimo kapinaitėse. Jos buvusios apkrautos akmenimis. Elgeta Bimbėlis pastatęs kryžių, greičiausiai sukilėliams. Mediniai kryžiai kapinaitėse išpuvo, beliko tik šis Bimbėlio akmenimis. Bet daugiuną sukilėlių vietos gyventojai palaidojo Suodžiuviutės kapuose (nuo Minčios 1,5 km miške į Seimaties kaimo pusę). Laidojant ant sukilėlių krūtinų uždėjo kardus.

Mūšis nepasisekė todėl, kad Minčios būrio sukilėliai nespeję susijungti su Labanoro miško sukilėliais.

Praėjus sukilimui Minčios apylinkėse, manufaktūros savininko Ksavero Puslovskio pasiūstas, asesorius uždėjo baudą ir Kazimieriui Petkevičiui už išeikvotą sukilėliams metalą Minčios vario kalykloje. Sako, asesorius malūne neradęs net švinių svarsčių prie svarstyklių. Ir pats Petkevičius savo laikrodžio svarsčių neberadęs.

Nuo ištremimo į Sibirą Petkevičių išgelbėjusi lik brolio sūnaus žmona Pranciška Aleksandra Kondratavičiūtė savo įtakingą giminaičių pagalba. Netekęs tarnybos manufaktūroje, K. Petkevičius pirko Šimono Vaitkūno vienkienį (apie 1864 m.) ir tapo ūkininku.

(Tęsinys)

Laiko glostomą pastatų archetipų transformacija jau šiek tiek apžvelgėme. Palyginome ir estetinio vertinimo kitimą. Tuokart panagrinęsime psichologines ir socialines sąsajas su statyba ir pačiu gyvenimu name.

Labai greitai ir dėsningai keičiasi visa mus supanti aplinkuma: politinis gyvenimas, ekonominiai santykiai, o juose visuose mūsų žmogiški santykiai. Kartu patys (nesąmoningai atkartodami žmogiškumo transformacijas ar deformacijas?) keičiame gamtinę aplinką, kaip išaugtą, nepatogų rūbą. Plečiasi laukai, daugėja kelių, naujų statinių, mažėja ir nyksta miškai. Visa tai mūsų darbų ir mokslų rezultatai. Į tą negailestingą APLINKOS KEITIMO VĖJĄ (civilizacijos vėją) mes žiūrime kasdieniškai ir paprastai, — jis sukliemas vis naujai išylančių mūsų gyvenimo POREIKIŲ. Ir JŲ JIS VALDOMAS. Šie poreikiai egzistavo visą laiką, kartu buvo ir jos TENKINIMO POBODIS. Namas savo paskirtyje turi ir dvasinio bei psichologinio poilsio ir pasikrovimo paskirtį. Tas aiškiau atsekama mums giminingose (indoeuropiečių kultūra) rytų kultūrose, raštiškai užfiksavusioje ir palikusioje savo atsiekimus.

Kinijoje namo statyba iš seniausių laikų buvo vienas svarbiausių gyvenimo ritualų. (Šalia vedybų, vaikų gimimo, medžių sodinimo ir laidojimo.) Jis apėmė ilgalaikę, sudėtingą ir harmoningą laikę ir tradicijose išugdytą programą. Josios pradžia buvo išankstinis psichologinis pasiruošimas, žinių ir patyrimo kaupimas. Tik vėliau natūraliai gimstantis (atitinkamame gyvenimo ir brandos etape) poreikis paties namo statybai. Statybos aktas jau daugiau racionalus, tačiau individualus ir subtilus ritualas. Jame iš seno išsaugotos tvirtos laiko ir tradicijų išugdotos taisyklės: vietos parinkimas ir jos pašventinimas (dvasinis apgyvendinimas), medžiagų ruošimas, jų kiekis ir kokybė, namo orientacija, detalių išdėstymai, spalvinių sprendimų, dvasinių simbolių ir ženklų sistema. Visos šios taisyklės lešotos ir lygintos su gamtinėmis — saulės ir žvaigždžių judėjimo deriniais, esančia gamtinės aplinkuma ir galimybė prieš juos prisitaikyti, ją papildant (ekologijai). Tai tarytum ištisas mokslas, kuriame persipina ir racionalios žinios, ir gyvenimiška patirtis, ir subtilus mokestimas bendraut su aplinka. Taigi, grįžome prie straipsnio pradžioje minėto gyvenimo poreikiu tenkinimo ir jo pobū-

džio — civilizacijos vėjo. Kadangi mūsų archainė kultūra priskiriama indoeuropiečių kultūrai, taigi daugelį sąsajų galima nesunkiai pasitebėti, nagrinėjant kultūrinį palikimą. Nelygybė tik tame, kad mes anuomet nepaveldėjome rašytinių šaltinių, kurie tiek daug informacijos teiktų mūsų tolimiesiems gėntainiams.

Gediminas RUTKAUSKAS

Namas laike ir dabartyje

O šiais paskutiniaisiais mūsų kultūros vystymosi (?) metais civilizacijos vėjas itin stiprus, o jo pobūdis gerokai pasikeitęs per paskutiniuosius šimtmečius.

Vėl grįžkime prie namo — mūsų atskaitos taško. Taip labai daug žymiai daugiau nei kadais dabar statome. Ir gražiai (?) statome! O statome taip, kaip suprantame, kaip jaučiame. Tačiau požiūrio į statybą, kaip į gyvenimo ritualinį centrą, kaip į gyvenimo laivo kūrimą, tikrai nebeįstūrėjome. Čia akivaizdžiai iškilo civilizacijos vėjo stausmo pobūdžio pasikeitimas: anksčiau pirmenybę turėjo dvasiniai, sakraliniai ir ekologiniai kriterijai atkrito į antrąjį planą, o priekyje iškilo socialiniai, praktiniai-buitiniai, kurie estetinį kriterijų nors ir neišstūmė, tačiau simbolines ir sakralines prasmes sterilizavo. Namų statybos ritualas tapo socialinių problemų mazgu — sunkiai ir ilgai painiotinu. Šiuo metu tai dar labiau ryškėja. Socialiniai sluoksniai, egzistavę visuomet, be abejo, turėjo skirtingas galimybes. Tačiau architektūrinio improvizavimo, statybos ritualo taisyklės (egzistuojančios pasąmonės moralėje) niekieno nebuvo atmetamos. Pastatai buvo ir didesni, ir puošnesni, ir vidinis jų turinys atspindėjo socialinę šeiminingo padėį, tačiau jie, šie statiniai, nebudavo išsūkus aplinkiniam architektūriniam ar landsaftiniam kontekstui. Tie pat dėsniai realiai egzistavo ir žmogiškuose santykiuose: tolerancija, pagarba ir meilė kaimynui, tvirtas laikymasis moralinių nerašytų taisyklių

ir griežtas baudimas už jų nepaisymą.

Tai socialiniai bruožai, kurie visgi nebuvo esminė architektūros dvasinio pasaulio destrukcijos priežastis. Šiuo metu pasaulyje ekologijos žodyno terminologijoje, šalia scheminio, buginio radioaktyvaus ar pan., užteršimų atsirado psichologinio užteršimo sąvoka. Juk kaip akivaizdžiai želdžia mūsų sąmonę ir subtiliuosius jausmus nykstančio miško veidas, ar šiukšlės, išmestos gražiausio ežero pakranteje, Lyg krislas dievo akys. O pati architektūra, jos darna regioniniai specifiniai bruožai, subtilioji (dabar jau archainė) dvasia, juntama intuityviai, o racionaliai, ne visada ir paaiškinama. Juk kaip jauku sename kaime, kur namai gyvena tarpusavyo santarveje ir kažkokioje lyg žmogiškoje meilėje, kur ne vienas jis nesijuokia iš kaimyno ir nesukelia susitikimo su agresyvia jėga nuojautos, Namo viduje irgi neišsakoma ramybės harmonija: žmogiški masteliai, langai — akys žvelgia ten, kur atrodo visad ir žmogul labiausiai knieti žvilgtelė: ugnis lyg namo širdis pulsuoja ramybe ir susitaikumu; kambariuose šviesos ne per daug — jaukumas ir saugumo jausmas. Tai tarytum romantiškas rašinėjimas, tačiau šie bruožai buvo gludinami, jie buvo tobulinami ir jų buvo siekiama kiekvieno šeiminingo — dorą ir dvasingo žemės ir dievų mylėtojo. Iš šito palyginant galima rasti daug liūdnu kryptimų šiuolaikinių namų gyvenime. Jie lyg kariai, kovojantys su negailestingu civilizacijos vėju — dideli, agresyviūs, kiekvienas savaip susiglamžęs, nepaisantis bendrų gyvenimo taisyklių, neturintis moralinio veido, o svarbiausia — ir meilės; nei žmogui, nei gamtai. Tai tik gyvenimo įrankis, šalta užuovėja. Ir jos materialiai išraiška viską byloja apie šeiminingumą, apie ją supančią aplinkumą, apie besikeičiantį visų žmonių gyvenimą.

Nacionalinis parkas turi išsaugojęs dar daug senjo palikimo ir dar labai daug iš jo mes galime pasimokyti, pabandyti jį suprasti. Tai visų laikų pareiga, lyg žmogiškoji pareiga gerbti ir mylėti visus savo ainius. Mano nuomone, nacionalinio parko architektūros ateitis (ar šios ateities etapas) turėtų prasidėti tada, kai mes savo namams, lyg kiniečiai, imtumėm ieškoti dvasinio prado, kada susigražintumėm senąjį statybos ritualą (su meile, darbu ir tikėjimu), kada įsisąmonintume į archainės kaimų architektūros

Liaudies medicina

Minčios apylinkių medicina

UZKALBEJIMAI

Nuo nužiūrėjimo atkalbedavo, barstydami druską per peilį.

Graudziunt grauzmui,
Rūdyni byrunt, prapulki
Nel pilku, nel juodu,
Nel mėlynu, nel rudu...
Nadėgulyš — duntys,

Druska — akys,
Sengant gyvuliui, šeiminingai lauke, po akmeniu, prispausdavo dagilį, sakydama:

Kai karvį palicėysi,
Tadu tavi palaisiui!
Jeigu žmogus buvo įkastas pašutudisio šuns ir pasveiko, tai jam šuns baimė palieka visam laikui. Todėl toks žmogus, praedidamas pro sunį, turi kalbėti:

Gimel aklas — nematel,
Dvėsi aklas — nematysi
Ir dabar manj — nematyk.

Jei vaikas miego šokdavo, kildavo ar gindavosi nuo kažko, tai, sako, reikia virš jo miegančio naktį iš trečiądienio į ketvirtadienį (tokioj naktį pony Jėzu Judošius pardave ažu 30 sidabrinų) ištiesti rankas ir triskart kalbėti:

Būk tykesnis ažu undeni,
Zemesnis ažu zolj...
Nuo rožės veide užkalbedavo.

Velnia kaktaj jaunas mėna,
Duona juoda nebus juoda,
Trumpa naktis pramegota.
Kai balti ir juodi siūlai
Būna spalvų takie patys,
Teg pasijema naktis.

Jei nuo rožės užkalbedavo, duona, uždegtai raudona skarele, sakydavo:

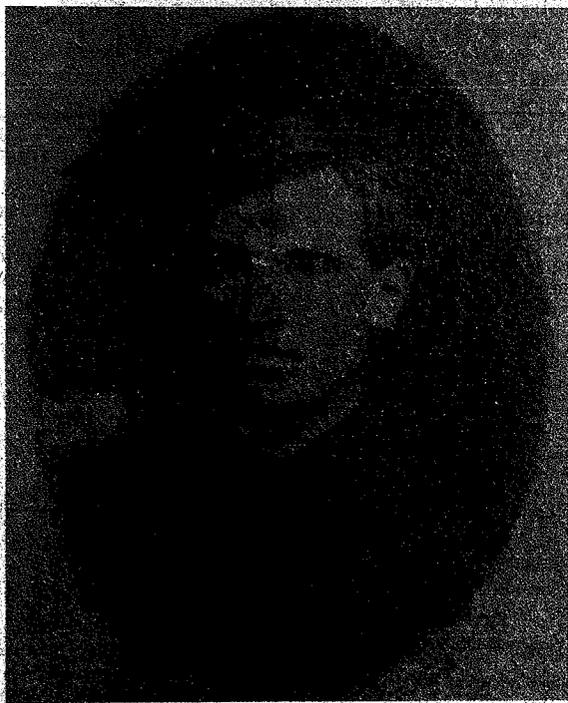
Duona švinta,
Zeme švinta,

Sveikatinga, sveikatinga...
Visi rožės užkalbėtojai rūpūzes vadindavo kūmūtėm.

(Tęsinys kitame „Ladakalnyje“)

simbolizmą ir jame slypičią visuotinės harmonijos paslapties ieškojimo raišką. Svarbiausias ateities architektūrai šis uždavinys. Jį išsprendžiant, jam su laiku atgimstant kelsis ir materialiosios išraiškos. O kol kas šie nagrinėtieji bruožai rodo evoliucijos grįžimą į chaosą. Mūsų gyvenimo laivai įspėja mus apie tai, todėl sūteikime jiems daugiau meilės, dėmesio ir pagarbos, nes jie atkartoja mūsų gyvybę — jie irgi gyvi.

KIRDEIKIŲ

LITVOMANAS

Jūsų dėmesiui pateikiame apybraižą apie vieną iš Aukštaitijos regiono kovotojų už lietuvių sunkiais lenkų ir rusų okupacijos metais Silvestrą Gimžauską.

„Kai netenki, tada įvertini“, šie skaudžiu posakiu tapusieji žodžiai dar dažnai belsis į mūsų gyvenimo duris. Skaudžiausia, kad daug ko mes niekada nesužinosim apie mūsų tautos įžymiuosius žmones, daug kas prarasta amžiams. Bet tą vilties kibirkstėlę, tuos istorijos trupinėlius, kurie dar išliko, turime išsaugoti ateinančiom kartom...

Gimžauskas Silvestras gimė 1845 metais spalio 13 dieną Kirdeikiuose (Utenos raj.). Mokėsi 1857–60 m. Švenčionių ir 1860–63 Daugpilio gimn., kur baigė 6 klases, paskui Vilniaus kunigų seminarijoje, iš kurios išstojo 1864 metais. Ligi 1874 dirbo vaistinėje ir Petrapilio med. chirurgijos akademijoje, gavo provizoriaus padėjėjo pažymėjimą. 1875 m. vėl stojo Vilniaus kunigų seminarijon ir 1876 m. įšventintas kunigu. 1877 metais buvo išsiustas Petrapilio dvasinėje akademijon. Jei po lenkmečio lietuviškos dvasios klimas buvo jaučiamas seminarijose, tai juo labiau dvasinėje Peterburgo Akademijoje, į kurią būdavo siunčiami geriausi ir gabiausi auklėtiniai. Čia susiėjo į draugę ir Vilniškis Gimžauskas, karštomis eilėmis garbinusis tėvynės meilę, ir Kauniškis Jaunius, uoliai užsiėmusis lietuvių kalbos tyrinėjimu, ir Seiniškis Petras Kraučunas, smarkiai raginusis mylėti gimtąją kalbą ir tėvynę, rusų žandarų kiek vėliau ne be priežasties pramintas Lietuvos karaliumi. Kur jų mintys ir siekimas tada krypo, aiškiai rodo Gimžausko eilės tuo laiku tenais rašytos:

**Tinai, tinai labai tili
Matau aszei sava broli,
Ti Lietuva mano brungi,
Myliu aszei tų padungi.**

1878 m. dėl nesveikatos iš Petrapilio seminarijos išstojo. Tais pat metais paskiriamas vikaru Zaludke, Lydos aps., 1879 m. Ziezmariuose, 1880 Vidiškių filialistas.

Tautinis lietuvių atgimimas Vidiškės apylinkėse pasireiškė jau gana anksti, XIX a. pabaigoje, 1880–83 metais filialis-

tu čia buvo kunigas Silvestras Gimžauskas.

Sunkiais lenkų okupacijos metais vidiekiškai geru žodžiu minėdavo ir sau stiprybės sėmdavosi iš didžiojo kovotojo dėl Vilniaus krašto lietuvių. Kunigas Silvestras Gimžauskas carų priespaudos laikais nesigėdijo litvomano vardo ir dėl jo ne kartą skaudžiai nukentėti tekdavo tiek nuo pasaulietinės, tiek ir nuo dvasinės vyresnybės. Štai keletas eilučių iš kun. Gimžausko poezijos:

**O, girdžiu kaip užia pikti priešai mano
Ir duoda man naują vardą litvomano.**

**Mat, norėtų jie ir tą padaryti,
Kad Lietuvos kalbą graban uždaryti;
Piktumas juos ima, kad už ją kariaunu,
Tad ir litvomano vardą už tai gaunu.**

**Ir kunigai mūsų kencia užpuolimą
Už šventon bažnyčion kalbos įvedimą,
Kad Kristaus jie mokslą lietuviškai sako,
Tai ir jiems nuog jų litvomanas teko.**

1883 metais kun. Silvestras paskiriamas Kietaviškių klebonu, 1884 Valkininkų klebonu ir Merkinės dekanu, 1891 garbės kanauninkas. Įskustas dėl lietuviškų knygų platinimo ir tariamojo pravoslavijos įvedimo, 1892 turėjo keltis į Giedraičius vikaru, 1893 gubernatoriui nesutikus jo Sirvintų klebonu tvirtinti, perkeltas į Bagaslaviškį altaristu. Susirgęs išvyko gydytis Varšuvon, kur ir mirė. Savo šviesaus klebono atminimui pagerbti kirdeikiškiams naujai pastatytuosius parapijos namus pavadino Silvestro Gimžausko vardu. Šie namai stovi senoje sodyboje, greta to namelio, kuriame gimė ir augo Silvestras Gimžauskas.

Lietuviškos poezijos dalykus pradėjo rašyti dar seminarijoje. Vėliau kunigaudamas mėgdavęs eileraščius rašinėti ant šventoriaus mūro, ant koplyčios sienų ir kitur, kur žmonės galėdavę pasiskaityti. Pirmą savo knygelę anonimiškai išspausdino Leipzige 1879 metais. Ji vadinosi „Linkmenės“, satyrinis eileraštis prieš girtybę, savo humoristiniu stiliumi ir gana skambiu chorėjiniu eilavimu gyvai primena K. Aleknavičiaus dainušką. Tarp 1875 ir 1879 Gimžauskas parašė „Zodzei išz givos kalbos lietuvių Linkmeniszkų“ 1879 metais išleido knygelę „Ant nauju metu Lietuvai Dovaniale“, kur buvo keli eileraščiai ir prozos gabalėliai, tarp jų „Truputis apie garsinguosius lietuviškus rėstnikus“, Labiausiai išgarsėjo Gimžausko rinkinėlis „Lietuvos Bicziubolis“ 1881, kur buvo keli eileraščiai vėliau į chrestomatijas dedami, kaip „Pra Lidas mūrus pravaziojant“, „Trakjėnamas“.

Pagrindiniai Gimžausko eileraščių motyvai — tėvynės meilė, garbingosios praeities iškelimas, ypač karšta gimtosios kalbos propaganda. Todėl suprantama, kad 1883 m. pasirodžiusią „Aušrą“ Gimžauskas sutiko su didžiausiu džiaugsmu. „Aušroje“ jis spausdino eileraštį „Nemenczinias“ ir kelias korespondencijas. Betgi, kaip ir ne vienas kitas kunigas, Gimžauskas pakaltino „Aušrą“ dėl kai kurių katalikybei nepalankių vietų.

Atsalaš „Aušrai“, Gimžauskas ir toliau liko karštas kovotojas dėl lietuvių su lenkininkų užmačiomis. 1889 metais 8 laiške kun. A. Burbai Amerikon Gimžauskas kaltino Vilniaus vyskupą: „Audejonys lenkus grūda Lietuvon... Audejonis didelis priešas lietuvių kalbos“ ir pridėda jam skirtą satyrinį eileraštį.

Kitos Gimžausko knygelės: „Pradžiamokslis Lietuvosko spaudraszio su pridedimu Skaitmanio“ 1888 m., „Metine dovanela del Lietuvnicku ir Zemalczu paraszė Mairionis“ apie 1886 m., „Metine Dovanele antra.“ 1891 m., „Malda prie Švenčiausios Marijos Snigenos“ (apie 1895 m.).

Ne viskas Gimžausko buvo išspausdinta. Pvz. 1890 II 20 Gimžauskas rašė A. Burbai: „Ape dainas, kad surenkęs kruvon išduotšiau, dabar sunku, nes ir škatyko neturiu...“

Tiek trumpai apie mūsų žemietį, kuris savo gyvenimo kelią nužymėjo eileraščiais, persunktais karšta meile Lietuvai.

Parengė Vytautas JUODAGALVIS
iš „Lietuvių enciklopedija“ 1956 m. ir
„Tarybų Lietuvos enciklopedija“ 1985 m.)

Kilniojo erelio pasirodymas žmonėms

Tai buvo pernai, gegužės 26 dieną. Tuo laiku reikia patikrinti retųjų paukščių lizdus — ar jie apgyvendinti. Labanoro girioje itin ramioje vietoje, erelių zuvininkų porėlė perėjo savo lizde. Suspendavau pačių laikų: prie lizdo kažkas ėmė vykti nepaprasto, mat ore, greta lizdo, skraidė žąsis. Na, tokia didžiulė, pilka. Ji garsiai gageno. Toks buvo pirmas įspūdis. Staiga pirmą netikėtumą pakeitė antras: žąsis pasirodė esanti kilniuojų ereliu (prašau atleisti!). Zuvininkai skausmingai reaguoja į kitų plėšriųjų paukščių pasirodymą netoli lizdo, o čia pats kilnusis erelis skraidė taip, lyg norėdamas atsistoti lizde. Zuvininkams tai buvo nepakenčiamas dirgiklis. Abu porėlės nariai isteriškai klykė, be atvangos puldinėjo kilnujį erelį, atkakavo lyg kregždės vanagą. Šiaip jau nemenki zuvininkai šalia kilniojo erelio atrodė lyg žvirblėliai prie varnos. Zuvininkai puola, o erelis apvirsta pilvu aukštyn ir grėsmingais nagais kapoja

orą — lyg norėdamas atsimušti nuo ištvėringųjų lizdo šeiminių. Visi paukščiai siautėjo taip žemai, kad kilnusis net kliudė medžių šakas. Sparnų švilpesį lydėjo žąsiškas gagenimas ir zuvininkų skardus klyksmas. Nerviška ataka truko apie 7 minutes, kilnusis vis nenorėjo nulėkti nuo lizdo. O tuo tarpu aukštokai virš dūkstančių paukščių, plačiai išskėtęs sparnus, ore be judesių „stovėjo“ erelis rėksnys ir stebėjo karingą sceną po savimi. Jis, aišku, buvo iš

centro frakcijos ir todėl į konfliktą nesikišė, laukė, kuo viskas baigsis. O baigėsi nežymiai, kilniajam nuskridus šalin.

Pamąstymas čia toks: ką veikia kilnusis erelis pas mus tokį vėlyvą metų? Ar tik ne apsigyventi ruošiasi? Juk pavasariniai migrantai, pralėkę per Lietuvą, jau balandžio mėnesį atsidūrė šiaurinėse platumose. Kilnujį erelį Labanoro girioje teko matyti ir 1980 m. liepos mėnesį. Sukėsi žemai virš miško, o jo plunksnų danga atrodė lyg gauruotas kailis. Migrantui paukščiui būtų ankstyvas me-

(Nukelta į 22 psl.)

Kilniojo erelio pasirodymas žmonėms

(Atkelta iš 21 psl.)

tas pas mus skraidyti. Bet aiškiai matėsi esant seną paukštį. Tarytum pasitvirtina prielaida, kad Suomija, Švedija ir Norvegija, išlaikiusios palyginti stiprią kilniųjų erelių populiaciją, pasitar nauja mums: iš ten jauni kilnieji ereliai palaipsniui turės sklįsti po gretimuosius regionus, o tokiu Lietuva yra Skandinavijos atžvilgiu.

Ar gali kilnūs erelis, kurio išskėsti sparnai siekia iki 2 metrų pločio, sveriantis iki 4 kg, susirasti sau ramią vietą didžiuliam liz-

dui Labanoro girioje? Tikiu, kad negali. Labanoro giria yra naikinama (atsiprašau, moksliskai kertama) be nuovargio žymių. Kilnūs erelis nesugebės krauti lizdo jauname medyje (iki 100 metų amžiaus) jauno miško kvartaluose. Be to — keliai, mašinos, žmonės, ir benzopjūklų daina.

Nors ką gali žinoti. Gerės, štai lyg atsigauna, lyg bando prisitaikyti...

Pavasario ir rudens migracijų metu nacionaliniame parke kilnieji ereliai nesukelia didelės nuostabos. Tai,

deja, užsieniečiai, ne mūsų paukščiai. 1980 04 22 Azvinių girios krašte, visai šalia Laukstenių kaimo, toks svečias nutūpė į žemą pušį. Nuo jos erelis tykojo po žiemos įmigio išlindusias varles. Jas gaudė, bėgdamas per pievą, o pernykštės žolės kliuvo už didelių nagų. Tuokart jis sugavo 2 varles. 1980 09 08 virš Azvinių girios sukosi net 5 kilnieji ereliai ir skambiai kįksėjo vasariškai mėlynam danguje. 1982 03 25 kilnūs erelis budėjo eglėje prie Sabališkių kaimo. Įdomu, kad migrantai visai nesibaido kaimų, jo žmonių ir šunų.

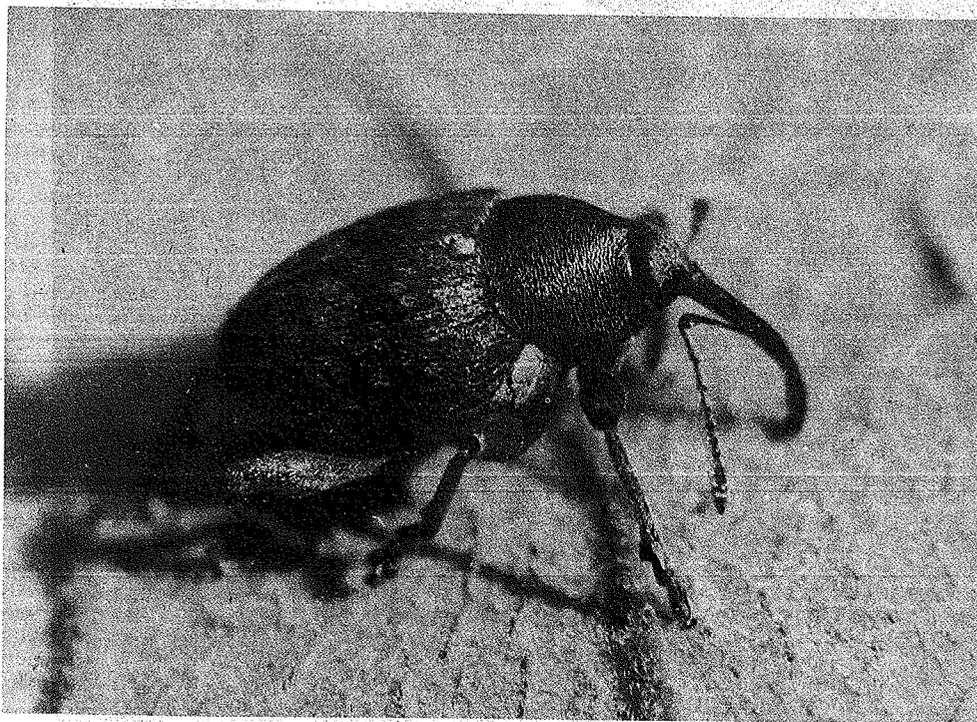
Bet didžiausią mįslę šie ereliai užminė 1981 08 19. Azvinių girioje su ornitologu Vytautu Jūsiu radome

kilniojo erelio jau skraidantį jauniklį, tik su jam būdingomis baltomis dėmėmis kūno viršuje. Šis erelis stovėjo netoli lizdo, kurį... pats buvau pagaminęs. Tačiau likimas taip „patvarkė“, kad lizdas tūmet nė karto nebuvo patikrintas. Kai jaunas paukštis jau užaugęs ir palikęs lizdą, per vėlu registruoti kilniojo erelio veisimosi Lietuvoje faktą. Atsitikimą vertinu kaip ornitologinę nelaimę (katastrofą) visam šimtui metų į priekį. Juk šios rūšies erelių lizdų Lietuvoje niekas nėra matęs, nors, pvz., XIX amž. ereliai turėjo veistis.

Parašė
Bronius SABLEVICIUS
Fotografavo
Stasys SINKEVICIUS

Skylutė riešute

Bronius SABLEVICIUS

Prakandi riešutą, o ten — kirmėlė. Riebi, stora, blizga. Visą branduolį suėdė, todėl tokia imtusi. Riešutų metų lazdynai išlankstyti, nulaužyti, kirviu iškapoti. Taip daro žmonės ir apie šį „darbą“ jie gražiai sako: „Zinote, buvau riešutauti“. Dar pasipiktina, kad daug sukirmijusių riešutų. Tikrai, kaip jie, tie riešutai, drįsta būti kirmėletai. Tačiau kaip tai įvyksta, niekas nesuimašo. Neįdomu? Negali būti!

Kaltininkas — širdies formos vabalas straubliukas, kuris panašus į tilviką slanką. Nosis ilga, akys kaktoj, susigūžęs. Trikampiška nuga-

rą dengia 2 antsparniai. Jie apaugę aukso spalvos šereliais, kurių ilgis bene 1/50 mm. Stori šereliai priglundę viens prie kito ir sudaro „kailį“ (žr. nuotrauką). Šereliai išsidėstę juostomis. Kiekviena juosta iš 5 eilių šerelių. Juostas skiria į vieną eilutę išsirikiavę šerelių linija. Taigi: plati juostelė — siaura juostelė... Iš viso nugaroje telpa 18 plačių ir 20 siaurų juostelių. Kartais šereliai prikibę tik vienu galu, todėl vabalas atrodo kaip išsigandęs kačiukas. Uodegytėje — auksišku plaukelių kuokštas. Vabalas nosis, 5 mm ilgumo. (Tai baisu, žinant, kad likęs kūnas teturi

vos 6—7 mm.) Nosies gale yra snukutis su graužimo pjūkleliais, kurie pragręžia riešutą. Straublelyje iš šonų yra po vieną ploną plonelytį vos įžiūrimą ūselį. Bet ir jie ne šiaip sau, o sudaryti iš 11 narelių, ir visi jie apšepę plaukeliais. Ūselių galai užsibaigia 3 sustorėjusiais nareliais. Jie irgi apšepę mikroplaukeliais. Jais vabalėlis apčiuopia visus daiktus, todėl žino, per ką jis ropoja, ką valgo. Straublelis užsibaigia kaktoje, kur mažytėje galvytėje 2 didelės juodos akys. Tas „didumas“ — tai 1/4 mm pločio. Bet tai nekluduoja kiekvienai akiai susidėti iš tūkstančio atskirai

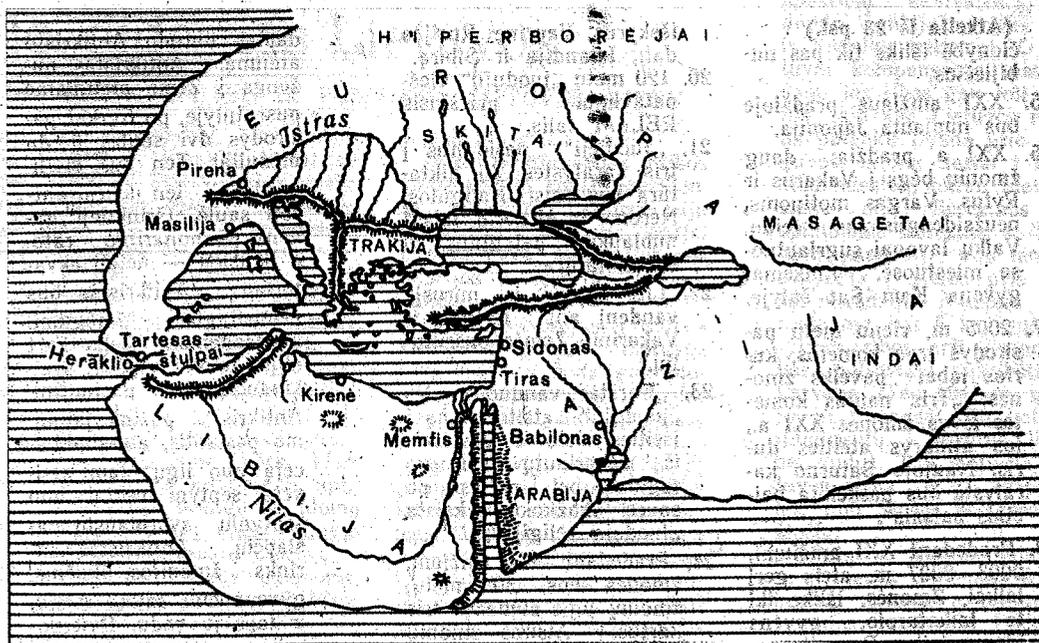
matančių akycių. O kokia vabalas krūtinė! Ji padengta sumalkutyčiais plaukelyčiais, tačiau vistiek sušukuotais iš apačios į viršų. Pasidaro valiūkiška šukuosena, kurios centrinėje linijoje styro pašiauštų plaukelių čiubas. Kojelės baigiasi dviem padais, kurie būdami viens prie kito, sudaro pėdą. Ji aišku, 1/10 milimetro, bet vistiek gausiai apaugusi kietais šereliais. Iš pėdos vidurio išaugusi ataugėlė su 2 nageliais, kurie yra tartum žvejybos kabliukai. Nagelius įžiūrėti galima tik pro didinamuosius stiklus, 6 pėdos, 12 nagelių. Ir eina vabalas lapu žemyn galva lyg žmogus keliu.

Ir ropoja toks dyvas lazdyno lapais, kurių kvapas aach koks mielas, užuodžiamas per dešimtis kilometrų. Pavasarį, straubliuko patelė, suradusi minkštų riešutų kekę, ją apčiuopinėja ūseliais ir suranda tinkamą tašką kevale. Išgraužusi skylutę ilgu adatišku straubleliu, ji apsisuka, uodegėle užčiuopia skylutę ir į ją įveda kiaušinėlių. Angelę užklijuoja. Viskas. Eina prie kito riešuto. Riešute išsirita kirmėlytė. Jos gyvenimas puikus: maitintis tenka vien tik riešuto branduolio saldybe. Suėdusi visa, kas ten gera, nutukusi kirmėlaitė išsigrauzia iš kevalo nelaisvės, bumpteli į miško samaną ir ten virsta lėliuke, žiemoja. Pavasarį, sušilus žemei, iš jos išropoja ilganosis, keistas, juokingas, bet ypač gražus auksaplaukis vabalaitis, kuriam labai labai kvepia lazdynų lapai...

Nepykime ant jo, radę sukirmijusį riešutą. Geriau įdėmiai apžvelkite lazdynus: turėsite malonumą pamatyti tai, ko niekad nematėte — riešutinį straubliuką.

NOSTRADAMO PRANAŠYSTĖS

Pranašystės.
Vizijos.
Apreiškimai

Pasaulis pagal Herodotą (V a. pr. m. e.)

„Tegul tie, kurie skaitys mano eiles, svarsto jas rimtai!
Tegul nemokšos ir neišlavinti ignorantai jų neliečia!
Tegul astrologai, kvailiai ir barbarai laikosi atokiai!“

Michael Nostradamus

Daugelį „Ladakalnio“ skaitytojų sudomino ankstesniame jo numeryje pateiktos XVI šimtmečio prancūzų aiškiaregio Mišelio de Nostradamamo pranašystės. Ir tai ne nuostabu, — gyvename audringame laikmetyje, kai mūsų akyse pildosi didžiųjų pranašų vizijos. Nostradamamo pranašysčių atveju stebina ne tik visišką jų išsipildymą, bet ir jų tikslumą. Bolševizmo žlugimą išpranašavo įžymūs mūsų tautietis Oskaras Milašius. Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje P. Klūmas pasakojo, kad prieš mirtį (1939 m. — aut.) Milašius buvęs paklaustas, kada ir kaip komunizmas žūsiąs? O Milašius atsakęs: „Tiksliai nežinau. Aš tik matau nepaprastą viziją, jog tuo laiku menulis būsiąs pasiektas. Negaliu suprasti kaip tai įvyks, tačiau tai mano vizija. Ir tada, kai žmogus tai padarys — komunizmo galas jau bus arti“. Teigiama, kad maždaug prieš 450 metų gyvenusio Nostradamamo vizijos daug tikslesnės. Jis rašė, kad „Šaltų vėjų šalyje Tomo Moro gyvenimo filosofija (komunizmas — aut.) bus nesėkminga ir užleis vietą kitai po 73 metų ir 7 mėnesių po jų gyvavimo“. Kaip pažymi „Lietuvos aidas“ korespondentas Arūnas Brazauskas, „Jazovas, Pugo ir Kriučkovas nusprendė suteikti Nostradamamo šlovei neblėstantį spindesį: jie surengė pučą tą dieną, kai sukako lygiai 73 metai ir 7 mėnesiai nuo 1918 01 18, kada bolševikai, Leninui paliepus, išvaikė Rusijos Steigiamąjį susirinkimą“.

Tačiau išeivijoje išleistas knygelės „Nostradamus ir pranašystės“ autoriaus Marijaus Blyno teigiama: „Idomiausia bei svarbiausia yra tai, kad — jei kitų pranašystės išsipildė dalinai, tai Nostradamamo išsipildė visos!.. Net ir didžiausias skeptikas, susipažinęs su jo pranašystėmis ir jų išsipildymu, tampa paveiktas, sužadintas“.

Bet suprasti Nostradamamo pranašystes nėra jau taip paprasta. „Nostradamus, žinodamas savųjų laikų tamsumą, rašydamas pranašystes saugojosi inkvizicijos bei apšaukimo „raganumi“. Pranašysčių knygoje „Simtmečiai“ vartojo daug lotyniškų žodžių, įvairių savotiškų išsireiškimų, kitų tautų sąvokų, kad būtų sunkiau suprantama ir negalėtų koks fanatikas jo apkaltinti. Nostradamus pats parašė, kad jo posmai yra pridengti „debesio šydu“, nors yra pakankamai aiškūs, kad galėtų būti inteligentiškų žmonių suprasti. „Tada, kai ateis laikas nežinojimo pašalinimui — visuma tada stovės su dar didesniu aiškumu!“ Dažnai neaišku, kuriam šimtmečiui vienas ar kitas posmas yra taikytinas, nes jis savo

posmus sąmoningai išblaškė. Todėl Nostradamamo pranašystės visada pateikiamos su tam tikrais paaiškinimais, išsamiau juos nušviesime kituose „Ladakalnio“ leidiniuose. Dabar pateikiame skaitytojui antrąją Nostradamamo pranašysčių dalį pagal SSSR MA Gamtinių žinių ir technikos instituto darbuotojo tyrimus. Pridurdami tik, kad jėse dažnai minima geografinė Hiperborėjos sąvoka tiesiogiai susijusi su Lietuva, nes senovėje Hiperborėja buvo vadinama didžiule teritorija, apimanti tiek Baltijos pajūrį, tiek Gudiją bei Rusiją (žiūr. piešinį).

Parėngė Aringąs GORODECKIS

1. Hiperborėjos atgimimas XX—XXI a.
2. 1993 m.: „juodos valstybės“ tarsis tarpusavyje, trečioji šalis — šiaurės šalis taps jų vadove. Ši tvirta sąjunga bus sudaryta tuo metu, kai visi lauks išgelbėtojo iš Rytų atėjimo. Trečioje šalyje gyvena daug baltųjų.
3. 1994 m. per Lenkiją praūs „didelė vėtra“, kuri sunaikins miškus ir vandens telkinius.
4. 1995 m. Daug kariuomenės „skėrių“ veidais. Gyvatė, ryjanti savo uodegą. (Apokaliptinė pranašystė siejama su Kinija.)
5. 1999-ieji metai, septintas mėnuo. Iš dangaus nusileis didis, rūstus karalius, kad prikelty didįjį karalių Augolą-Mua, kad po Marso valdytų laimė.
6. XX a. pabaigoje nuo potvynio nukentės Anglijos šiaurė ir Skotija.
7. Žmonės pabuvos Marse ir Merkurijuje.
8. Pankinklą man pastatys dėkingieji hiperborėjai.
9. XXI a. pradžioje iš Žemės augs baisūs „dantys“, galintys aplinkui viską naikinti.
10. Bus magijos išsivystymas, bažnyčios sugriovimas, šėtonas bus šventykoje. 1996 m. įvyks pergalingas šėtono žengimas per visus miestus ir šalis.
11. 1996 m. pabus ugnikalniai, 19 angų, katilų kursto pats velnias. Žmonės, bėkėte iš miškų ir kalnų! 1996 m. septyni dideli miestai bus nušluoti į jūrą. Jūra knibždės lavonais.
12. XX a. pabaigoje vyks baisūs žemės drebėjimai. Pats baisiausias iš jų bus 1999 m., kai virš Paryžiaus planetos sugiaus savo kryžių. Tai atneš baisias nelaimes Vakarų Europai, kuri gali būti nušluota į jūrą arba sunaikinta.
13. XXI a. atsiras „Elgoniška“ valstybė.
14. XXI a.: juodi velniai, kurie Afrikoj laukinėj dabar užmarštyje gyvena, užkops į sostą šiam beveidy pasauliui, po 500 metų bus pirmas salutas (2060 m.). Tikroji krikščintys aplinkui viską nai-

(Nukelta į 24 psl.)

NOSTRADAMO PRANAŠYSTĖS

(Atkelta iš 23 psl.)

- čionybė išliks tik pas nubijiečius.
15. XXI amžiaus pradžioje bus nuplauta Japonija.
16. XXI a. pradžia: daug žmonių bėgs į Vakarų ir Rytus. Vargas motinoms, neužsidengusioms veido. Vaikų lavonai sugriautuose miestuose. Linksmal gyvena Kam Sat šalyje.
17. 2005 m. vienu metu pasirodys trys kometos, kurios labai paveiks žmones: „Tris naujas kometas išvys žmonės XXI a., jos atidarys ateities duris. Naujojo Saturno karalystė bus paskelbta balsais“.
18. Pradedant XXI amžiumi, 2003–2007 m. ateis geri laikai. Žmonės, išliks iki to laikotarpio, gyvens idomų laiką. Pasaulis pasidalys į dvi dalis: „Šiaurė“ ir „Pietūs“. „Pietūs“ išeis žmonės išsigimėliai, nepanorę susitikti su esamais įstatymais.
19. Tuo metu, kai žmonija klestės ir tobulės (po 2005 m.) nuo juodųjų tautų, iš pietų, ateis pavojus. Jiems jis (Nostradamus — red. past.) priskiria antropografiją. „Juodieji“ valdys pasaulį,

- išskyrus šiaurinę Rusijos dalį, Islandiją ir Sibirą.
20. 120 metų „juodųjų“ viešpatavimui priešinsis RELAM šalis.
21. „Juodieji“ pasidalins į tris karalystes. Jų diktatūra bus baisi: Kaligulos, Nerono ir Hitlerio laikai nublanks palyginus su šia diktatūra.
22. Liės „gyva“ ir „mirusi“ vandenį ant Rytinio ir Vakarinio Žemės pusrutulų.
23. „Karštas vanduo“ lydės „juodųjų“ atsitraukimą į išeities vietas. Jie išeis iš užkariautų Europos regionų, bet paliks po savęs kažkokią keistą „juodąją religiją“.
24. Pradedant XXI amžium, žmonės sens 30 metų, žmonių ūgis sumažės tris kartus. Atsiras žmonių su žalia oda.
25. 2011 m. pasirodys didelio ploto seniai užmiršta sala.
26. Po 2200 m. atsiras požeminės skruzdėlės, jos rūs žmones. Jų bus labai daug, jos bus pusiau protingos. Pietinės šalys jos pavers dykumomis.
27. Po 2200 metų bus sukurti skraidantys miestai.
28. 1000 metų prieš pranašysčių pabaigą Nostra-

damas nurodo Antikristo atėjimą. Antikristas nužengs į Žemę pietiniame pusrutulyje, po to, kai pasirodys dvi saulės ir du mėnuliai. Ten bus civilizacija, iš ten švies antroji saulė. Išrinktieji gyvens už poliarinio rato, o likusieji — netoli ekvatoriaus. Antikristas bus nemirtingas žmogumi. Nostradamus kelis kart mini Amol žvaigždę, sveikinantią savo pasiuntinį. Antikristas pažins jaunimo paslaptis, atras panacėją nuo ligų. Jam atsivers septyni raktai nuo septynių svarbiausių pasaulių. Antikristas surinks žmonijos likučius, gyvenančius šalose ir ore, ir taps jų vadu. Dviejuose ketureiliuose minima sėkminga Antikristo kova su skruzdėlėmis: „Jos bus sumuštos ir aštuonių jų letenos bus įmestos į jūrą“. Antikristas sukurs

galingą valstybę prieš „skruzdėles“. Žmonės ji garbins. Jie melsis jam, kaip gyvam dievui, kaip išgelbėtoju. Žemėje nebus nė vieno teisioto. Bet Žemėje įsiviešpataus palaima, atsiras Semirados sodai, kanalai, šėtono šventyklos, daug piramidžių. Ši bachanalija truks 1000 metų. Po to iš vienos mažos šalies, iš tos vietos, kur kažkada vešėjo platūs šiaurinės šalies miškai, ateis Didysis kunigaikštis. Jį paaukos ir ši auka sujudins žmones ir prasidės didysis karas. Mušis vyks dainuojančių akmenų slėnyje.

29. XXIII amžiuje bus „skraidančios akys“, kurios naikins žmones. Akys bus išrautos iš medžijos „Gorgonos“. Nuo šių akių žvilgsnio žmonės vairs akmenimis. Čia pat minima Amol žvaigždė.

Nauja bičių rūšis Lietuvoje

1916 m. vokiečių entomologas W. Horn Ignalinos apylinkėse surinko 26 rūšis laukinių bičių, kurios biologijos moksle vadinamos bendru bitinių vardu. Po to net 74 metus tai buvo vieninteliai šių vabzdžių tyrimai šioje vietoje. 1980 m. teko tirti laukines bites dabartiniame Aukštaitijos nacionaliniame parke. Bitės buvo rinktos nuo 16 rūšių augalų žiedų, ir paimta 181 vabzdys. Išaiškinta 38 rūšys bičių. Pridėjus tas rūšis, kurios sugautos amžiaus pradžioje, išėjo, jog šiose apylinkėse užregistruota 55 rūšys šių naudingų vabzdžių apdulkintojų. Iš šio skaičiaus vien tik kamanių rasta 18 rūšių (Lietuvoje žinomos 22 kamanių rūšys). Dainavos smėlingosios lygumos (Pietų Lietuva) bitinių fauna palyginti neblogai iširta, todėl ją įdomu palyginti su šiauriau esančių nacionaliniu

parku. Šios dvi teritorijos yra paskutiniojo ledynmečio zandrinės lygumos, todėl ir jų fauna, žinoma, turi turėti bendrų bruožų. Tačiau šias teritorijas skiria apie 200 km atstumas ir kai kurie reljefo bei temperatūrų ypatumai. Šios aplinkybės turi įtakos ir laukinių bičių faunos sudėčiai. Parko teritorijoje pietinių bičių rūšių mažiau, o daugiau šiaurinių rūšių. Parko teritorijoje, Azvinių girioje rastos tokios lapkirpės bitės: Megachile maaki, M. nigriventris, M. lapponica, ir smiltbitė Andrena intermedia. Šios rūšys nerandamos Pietų Lietuvoje. Įdomu, kad pirmoji rūšis — taiginė lapkirpė bitė čia rasta pirmą kartą Lietuvoje. Šių bičių 4 patelės surinktos nuo miškinio pelėzirnio žiedų, žydėjusių eglyno aikštelėje. **Virgilijus MONŠTEVIČIUS**
Cepkelių rezervato vyr. zoologas

SLĖPINIAI

Protėvių šauksmas

9 žmonės iš 10 nepakenčia garso, kurį skleidžia nago braukymas kieta grifeline lentele, stiklu ir pan. Kodėl šie garsai „eina per dantis“? Ši nago garsą lygino su įvairiais cypimais, šlamėjimais, šūrsėjimais, paukščių ir gyvulių balsais. Tyrinėtojus pribloškė netikėtas atradimas. Pasirodo, spektograma „nagas—lenta“ tiksliai sutapo su makakų riksmo, perspėjancio apie pavojų, spektograma. Taigi, baimė ir neapykanta šiems garsams — išdava instinkto, perimto iš pirmūkščių protėvių.

Parengta

iš „Technika molodiozy“

Tik pirmadienį

Jei tikėti Graikijos medžiotojais, migruojantys paukščiai tapo gudresni. Rudeni

jie stengiasi perskristi Graikiją pirmadieniais — tą dieną savaitės dieną, kai medžioklė uždrausta. Medžiotojai norėjo, kad ir šią dieną būtų leista šaudyti paukščius. Valdžios atstovai suprato medžiotojų kėslus ir davė neigiamą atsakymą.

Prilygsta atominei bombai

Įvairių šalių mokslininkai iš tarptautinio „Žemės klubo“ mano, kad besitęsiantis augalų ir gyvūnų rūšių naikinimas prilygsta atominio karo pasekmėms. Si netektis palaužia gamtos pajėgumą formuoti dirvožemį, atkurti maistines medžiagas, išsaugoti reikiamame lygyje vandens ir oro kokybę, reguliuoti vandens judėjimą, augalų parazitų gausumą. O toks esminis ekosistemos „parei-gų“ sutrukdymas priveda prie dramatiškų pasekmių — didėja žmonių sergamumas ir mirtingumas.

Parengta iš „Znanija—sila“, 1988 m.

UZSIENIO NACIONALINIAI PARKAI

Lahemaa nacionalinis parkas

Lahemaa, išvertus į lietuvių kalbą, reiškia — įlankų kraštą. Lahemaa — nacionalinis parkas, įkurtas 1971 metų birželio 1 dieną, taigi pernai jis atšventė savo 20-ties metų sukaktį. Parkas yra šiaurės Estijoje prie Suomų įlankos ir tęsiasi pajūriu 123 km. Teritoriją puošia keturi vaizdingi pusiasaliai, keturios įlankos, devynios salos. Nuo jūros į pietus tęsiasi riedulinga pajūrio žemuma, kuri toliau pereina į šiaurės Estijos glintą. Kartu su apsaugine zona parko teritorija užima 60 tūkstančių hektarų plotą, kuriame vingiuoja devynios upės, tyvuliuoja keturiolika ežerų ir daug mažų pelkinių ežerėlių.

Pakrantės lyguma, miškai pilni įvairaus dydžio riedulių. Stambiausi jų siekia daugiau kaip 8 metrus aukščio.

Parko miškuose, be briedžių, stirnų, vilkų bei kitų žvėrių, gyvena meškos. Medžioklė parke, o rezervatinėje zonoje ir sanitarinė — uždrausta.

Parko ūkinėje zonoje melioracija taip pat neatliekama. Tik, leidus parko direkcijai, galima restauruoti anksčiau įrengtus melioracijos objektus.

Pagal gamtos ir parko išplanavimo principus teritorija suskirstyta į gamtinius bei kultūrinius landsaftus, kurie savo ruožtu dar skirstomi į zonas: rezervatinę, gamtinio kraštovaizdžio, ribojamo bei intensyvaus poilsio ir ūkinę. Rekreacijai nacionaliniame parke skiriama 10 proc. visos teritorijos plotą.

Lahemaa nacionalinio parko uždaviniai ir tikslai:

1) išsaugoti ir apsaugoti nacionalinio parko gamtą, ypač didesnius gamtinius objektus ir jų bendrijas (miškus, pelkių masyvus ir kt.), apsaugoti ypatingai brangius gamtinius objektus (alvarus, riedulingus laukus, retus augalus ir gyvūnus), kultūrinius kraštovaizdžius su istoriniais ir kultūriniais pamink-

lais, turinčiais istoriškai-architektūrinę ir etnografinę vertę;

2) organizuoti ir vykdyti ekosistemų ir kultūrinių vertybių mokslinius tyrimėjimus, įtraukiant į šį darbą atitinkamas mokslo įstaigas, taip pat įkurti bazę, reikalingą šių tyrimėjimų pravedimui;

3) supažindinti lankytojus

su nacionalinio parko gamta ir įžymybėmis, žmogaus santykių su gamta istoriniu vystymusi, aktualiomis aplinkos apsaugos problemomis;

4) padėti auklėti jaunimą, supažindinant jį su tėviškos gamta, liaudies revoliucine praeitimi, kultūrinėmis vertybėmis ir aplinkos apsaugos problemomis;

5) išsaugoti natūralioje būklėje plotus įvairiose parko dalyse tikslu stebėti ir pažinti gamtinius reiškinius ir procesus;

6) padėti organizuoti darbininkų poilsį tam skirtose vietose.

Tiek būtų trumpai apie seniausią parką Pabaltijoje.

Žodynėlis

RYTŲ LIETUVOS KAIMO STATYBINIAI TERMINAI

(Pradžia Nr. 2 (39))
kukis. Medinis įrankis kaiti, plūkti; kule. Užrašyta Liškiavoje, Varėnos rajone. Plg. gugis.
labėkas. Trobesio galo nuolaidi stogo dalis trikampė; pusvalminio stogo galas. Užrašyta Svenčionyse, Gervėčiuose, Valkininkuose, Ceikiniuose, Daugėliškyje.
laitas. Krosnies apačia, padas. „Nušluok laitą — tuoj duoną kepsim“ (Gervėčiai, Astr.).
langinė, langinyčia. Dure-

lės langui iš oro arba iš vidaus uždaryti. „Uždaryk langinyčias, ba regėt viskas per langus“ (Marcinkonys, Vrn.).
lėkis, lėkiai. 1. Dvi sukaltos kartelės, žargdinamos ant kraigo, kad vėjas nedraskytų; ožlukai, žirgliai. 2. Ant stogo galo dedami paukščio ar kitokio pavirdalo papuošimai iš sukryžuotų lentų; arklūkai, žirgliai. Pavyzdžių iš Rytų Lietuvos neužrašyta.
maniežas, maniežinė. 1. Kullamosios mašinos arklūk

sukamasis ratas, vilktuvas. 2. Klojimo dalis, kur stovi kullamosios mašinos sukamasis ratas. 3. Atskiras pastatėlis prie kluono, kur arkliais suka kullamosios mašinos vilktuvą; šopa. Palygink prielapas.
ožys. Gegnės ar sijos atrama, spyris. „Dabar su ožlais jau niekas namų nestato“ (Tauragnai, Utena). Dar užrašyta Daugėliškyje ir Svenčionyse. Palygink pėdžia.
ožiai, ožlukai. Kryžmiški žiogreliai, kuriais pripaudžiamas kraigas; lėkiai, žirgliai. „Sturmas nuvertė ožlukes ir nuplėšė kreigą“ (Veisiejai,

Lazdijai).
padas. 1. Plūktinė klojimo ar pirkios asla, laitas, grendymas. „An pado kullia, klaimė“ (Nemėnčinė, Vilniaus raj.). „Klaimo padas išmušta moliu“ (Pabrada, Vilniaus raj.). „Padas jau duobėtas, reikia taisyt“ (Svenčionys). 2. Paklotas javų kiekis kultii. „Paklojam padą, iškuilam padą“ (Pabrada ir Svenčionių raj.). 3. Duonkepčio vidaus apačia, ant kurios kepama, verdama. „Padas kaip artimas (nėlygus)“ (Daugėliškis, Iginainos raj.).
pastauininkas. 1. Aptvertas plotas gyvuliams pasi- (Nukelta 1 26 psl.)

KRAŠTOTYRA KIRDEIKIAI

Kirdeikių kaimas yra pietvakariniame Pakaso ežero krante, apie 30 km į šiaurės vakarus nuo Svenčionių. Kaimo laukuose randama VI—VIII a. po Kr. pilkapių su akmenimis apdėtais vainikais, taip pat degintinių kapų. Todėl vietovę reikia priskirti prie pačių seniausių gyvenviečių. Bene pirmas jau žinomas rašytinis šaltinis, kur Kirdeikių vardas minimas, yra 1554 m. Linkmenų dvaro inventoriūs. Tada kaime buvo 29 sodybos. Jis duodavo dvarui kasmet po 30 kapų grašų, 5 statines avižų, 28 vežimus šieno ir nemaža kitų gėrybių.

Iki Lietuvos nepriklausomybės pirmųjų metų Kirdeikai buvo eilinis kaimas (apie 50 sodybų ir apie 300 gyventojų). Senais laikais vietovė priklausė Linkmenų karališkajam dvarui, jam ir baudžiąvą ėjo. Prieš I pasaulinį karą slapta pradžios mokykla buvo įrengta vieno ūkininko troboje. Tėn susirinkusius kaimo vaikus skaityti mokė vad. daraktore.

Vokiečiams užėmus Lietuvą, Kirdeikių mokykla jau drąsiai išlindo iš pogrindžio ir veikė lyg legaliau.

Lietuvos—Lenkijos kovų metais Kirdeikai ir jų apylinkės kurį laiką buvo atsidūrę vadinamoje neutralioje zonoje, kuri buvo išvesta santarvininkų tarp Lietuvos ir Lenkijos užimtų sričių, vietomis ji buvo 10 km pločio. Tada Kirdeikai priklausė Linkmenų parapijai. Kai

neutralios zonos vietoje buvo išvesta demarkacijos (vėliau administracijos) linija, Linkmenų parapija buvo perskelta į dvi dalis: didžioji dalis miestelio (su bažnyčia) ir mažesnioji parapijos dalis pateko lenkų valdžion, o didesnioji parapijos dalis (be bažnyčios) — Lietuvai. Buvo perskirta ne tik parapija, bet ir artimi giminės, taip pat ūkininkų laukai. Pradžioje Linkmenų parapijos klebonas kun. Juozas Breiva dar važinėdavo per administracijos liniją, stengdamasis aprūpinti abiejų parapijos dalių dvasinius reikalus. Kirdeikiečiai dar dažnai eidavo į senąją savo parapijos bažnyčią. Bet netrukus prasidėjo lenkų valdžios trukdymai ir susisiektimas per demarkacijos liniją pasidarė neįmanomas. Pats klebonas kun. J. Breiva, žymus veikėjas, šaulys ir lietuviškosios spaudos platintojas, negalėjo likti Linkmenyse. Bet jis nesitraukė ir į Lietuvos gilumą. Atsigabėjęs iš anapus demarkacijos linijos Linkmenų parapijos archyvą ir nemaža liturginių dalykų, jis ryžosi įsteigti parapiją Kirdeikiuose. Lietuvos valdžia naujos bažnyčios statybai davė nemokamai miško medžiagos ir šiek tiek piniginių paramos, kirdeikiečiai aukojo savo darbą. 1927 m. Kaišiadorių vyskupas J. Kūta iškilmingai pakonsekrovo naują Kirdeikių parapijos bažnyčią. Tuo būdu Kirdeikių kaimas virto bažnytkaimiu. 1940 m. šiai parapijai priklausė 3200 parapijiečių.

Nepriklausomybės metais Kirdeikai priklausė Linkmenų (Saldutiškio) valsčiui, Utenos aps.: 1923 m. čia bu-

vo 47 sodybos ir 322 gyventojai.

Sovietinės okupacijos metais (1950) vietovė buvo priskirta prie Svenčionių, o po 1959 m. prijungta prie Utenos rajono ir padaryta apylinkės centru.

(Iš Broniaus Kviklio knygos „Mūsų Lietuva“, Vilnius, 1989 m.)

Petro Bilko nuotraukoje: kunigo Juozapo Breivos kapas Kirdeikių bažnyčios šventoriuje.

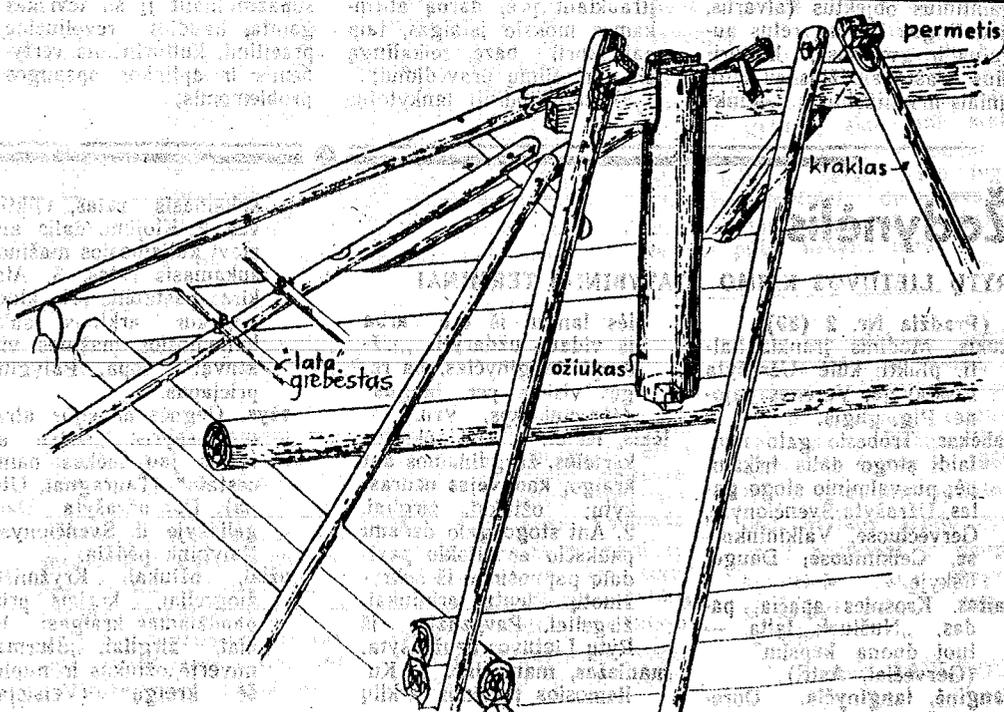
Žodynėlis

(Atkelta iš 25 ps.)
ganyti. 2. Didysis tvartas. „Stačiai pastaunyank invažiavo“ (Daugėliškis, Ignalinos raj.). Palygink dienykas.

pašalys. Vieta palei trobesio sieną iš lauko pusės (prie žemės, arba nuo žemės iki pastogės). „Pašaliais sustatė pupas“ (Daugėliškis, Ignalinos raj.).

pavalas. Rytų aukštaičių klėtyse iš plonesnių rąstų ar storų lentų padarytos skliautų formos lubos, klėties skliautai. „Ot iš drūtų lentų pavalas“ (Svenčionių raj.). „Svirnas su pavalu, vagys nejets“ (Rimšė, Ignalinos raj.). „Jeigu pavalas svirno geras, tai vagiai neiņis“ (Daugėliškis, Ignalinos raj.).

(B. 4.)

ŠI KARTĄ mūsų pokalbio herojė — Nadežda Semionova iš Rostovo sr. Sachtų miesto. Per savo 14 gyvenimo metų ji persirgo visomis įmanomomis ligomis, o 14 sulaukus, po anginos priepuolio su pneumonija, gydytojai ištarė dar vieną diagnozę: širdies reumatizmas. O, žinoma, kaip ji norėjo būti sveikata! Taip, kaip kiti, kaip visi, bėgioti, eiti į turistinius žygius. O kad tai įvyktų, slapta mankštinosi, po to užsirašė į sporto mokyklą ir dirbo taip uoliai, kad po metų jai patikėjo bėgti estafetę. Deja, sportas negelbėjo. Suėjus 15 — Botkino liga. Nadia tapo lyg distrofikas. Vos baigus mokyklą, jai pavyko įstoti į Krasnodaro institutą, chemijos fakultetą — „gal pasitaisyti“. Institute vėl — kasdien sportas, apsiliejimas šaltu vandeniu. Bet, nežiūrint į pastangas, esant 155 cm ūgiui, svėrė 45 kg. Baigus institutą, senos ligos neišnyko, priedo, prisidėjo naujos. 39 metų Nadeždai prisidėjo hipertenzija, organizmo distonija, skausmas širdyje ir stubure, aukšta temperatūra. Eilinė diagnozė buvo pritrėkiantis širdies vožtuvas yda ir Bechteriovo ligos pradžia. Ir kuo sunkiau buvo gyventi, tuo stipriau ji kovojo už sveikatą. Kartą darbe Nadežda pajuto, kad nepajėgia lipti laiptais. „Na prasidės dabar nedarbingumo lapeliai“ — išgirdo ji cecho viršininko pastabą.

...supažindino ją su joga, Novočerkasko politechnikos instituto dėstytoju N. Fursovu.

Buvo vasaris, sniegas jau gurgėjo upeliams. Jogas Nikolajus pakvietė Nadeždą anksti rytą į parką. „Dabar nusiausime, nuplausiu kojas sniege ir pavaiškštinsime“, — pasakė. Nadežda išsigando: „Negalima man, ir taip chroniškos slogos, gripas, angina“ — „Tai ir kovosime su gripais, nusiauškite“ — įkalbinėjo mokytojas. Po trynimų sniegu, kojos užkaito šiltose kojnešose. „Nepraleiskite nė dienos“, — paliepė.

Antras įvykis — susitikimas su rašytoju V. Cerkasovu. Jis skaitė paskaitas apie sveiką gyvenimo būdą. Jis Nadeždai teikė literatūrą apie organizmo atnaujinimą. Skaitydama, Nadia suprato, kad organizmas gyvena pagal savo įstatymus, turi savo užslėptą energiją, šaknis, lyg medis. Tik medžiui energiją teikia dirva, o žmogaus „dirva“ ypatinga, tai — maistas.

„Jūs esate tai, ką jūs valgote“. Tai vienos amerikiečių gydytojos žodžiai, rasti knygoje. Taip, žmogus ne tik auga, panaudodamas gautą maistą, bet ir kas dieną, nuolatos jo organizme tūkstančiai senų ląstelių miršta, o jų vietoj kuriasi naujos, ir vis iš jų pačių medžiagų — maisto. Bet ji, Nadežda, maisto pramonės technologė, negalėjo tenkintis tokiu paprastu aiškinimu. Chemijos žinių pagalba ji „išrūšiavo“ maisto produktus, virškinimo procesą ir susidūrė su kuriozu, kurio niekada nėra girdėjusi. Iš tikro, štai jūs suvalgėte 100 gr mėsos ir tiek pat duonos. Mėsa — tai baltymai. Jos virškinimui skrandis išskyrė 20 sąlyginių vienetų rūgšties. Duona — tai angliavandeniai. Jų virškinimui skrandis išskyrė 60 sąlyginių vienetų šarminių medžiagų. Kas gi vyksta to-

liau? Rūgštis su šarmais susijungia, neutralizuoja vienas kitą ir maistas lieka nevirškinamas. Maža to, organizmas turi išskirti 60 vienetų rūgšties tam, kad neutralizuotų visus šarminus, o po to dar 20, kad vis dėlto suvirškintų suvalgytą mėsą. Bet jūs dėl nežinojimo dar pridodate angliavandenių garnyro pavidalu (iš bulvių ar

● ŽMOGAUS EKOLOGIJA ●

„Jūs esate tai, ką jūs valgote“

makaronų, dar pyragėlių su saldžiu kisieliu... Tokiu būdu išanalizavus normalius pietus, jūs staiga pamatote, kad mėsos gabalėlių virškinimui ir šarminių medžiagų neutralizavimui skrandyje organizmas priverstas išskirti apie 600 vienetų rūgšties — 30 kartų daugiau, negu tuo atveju, jei jūs būtumėte suvalgę vien tik mėsą.

Analizė akivaizdi. Ji parodė, kad dauguma „skaniausių patiekalų, išrastų įvairiausiose šalyse ir tapusių tradiciniais, žmogaus organizmas tiesiog nepajėgia įsisavinti. Bet tai tik pusė bėdos!

Nesuvirškinti produktai neišmetami (gamta taupo). Jie paliekami organizme „atsargai“. Diena po dienos, metai po metų jame kaupiasi neteisingai suvalgyti pietūs, vakarienės, patenka į kraują, išnešiojami ir užteršiamie rūgimo produktais. Krakmolo ir šlapimo rūgšties molekulės iš nesuvirškintų baltymų, nuodus ir kancerogenus kraujas nusodina įvairiuose organuose, ypač vietose, kur silpna imuninė sistema. Žmogus suserga...

Tai supratus, Nadežda Semionova nusprendė gyventi kitaip. Visų pirma, ji išvalė skrandį. Po to ji atskyrė maitinimą: nuo angliavandenių ir riebalų vartojimo praeidavo dvi valandos. Nadežda pajuto, kaip jai palaipsniui lengvėja. Netgi kas rytą bėgiodavo parke. Kiekvieną savaitę — į pirtį, masažas. Gėrė sultis, praskiestas sniego vandeniu. Padėjo specialistai. Jogas V. Cerkasovas priverė bėgimo distanciją didinti. Pirmuosius metus bėgimo atstumas nuo 200 m pailgėjo iki 2 km, antrus metus — iki 5 km. 1981 m. rugpjūčio 3 d. įsimintina: Nadežda Semionova pirmą kartą gyvenime nedarbingumo lapelį pakeitė į garbės raštą, užėmus bėgime trečiąją vietą. Tą patį rudenį ji bėgo 10 km maratona.

Ką jai davė ir duoda bėgimas? Laimė. Jėgos ir laisvės pojūtį. Bėgti lėtai ir ilgai, apjungiant bėgimą ir poilsį, bėgti ir tuo pat metu mąstyti ir svarstyti, nepavargti. Ir dar: bėgimas gelbsti nuo dietos. 10 km bėgimas

lygus vienai badavimo dienai. Padeda sudeginti organizme visa, kas nereikalinga. Svarbu įsiminti, kad liga — tai organizmo reakcija į kažkokius žalingus priedus kraujyje ar organizme. Seka dvi keistos išvados: kovodami prieš ligas įprastinėmis vaistų priemonėmis, mes kovojame su ligos rezultatu, o ne su ją sukūlusia priežastimi, antra — jei žmogus užlaiko kūną švarų ir laiku pašalina iš jo šlakus, tai jis tiesiog negali susirgti! Juk 95 proc. visų žmogaus ligų — tai neteisingo virškinimo pasekmė.

Taigi, badas padeda organizmui „sudeginti“ visa, kas nereikalinga. Bet alkis, sako Nadežda Semionova, natūrali žmogaus būseną. O bėgimas — natūrali. Todėl 1982 m. ji jau bėgiojo po 25–30 km, o 1983 m. pareiškė norą dalyvauti maratone — 42 km 196 m bėgime. Prieš tai jai tyrė kraują. Šlapimo rūgšties jame nerasta. Vidinės higienos sistema ir atskirasis maitinimas veikė be priekaištų. Sveikata atsistatinėjo natūraliu būdu.

Nadežda Semionova dabar — legendinė moteris. Daugybė žmonių ėmė kreiptis į ją pagalbos. Ji įkūrė klubą „Nadežda“ (Viltis). Skaitė ten paskaitas apie sveikatingumo būdus. Kartą po paskaitos į sceną pas Nadeždą pakilo liesas vyriškis ir įteikė jai gladiolų. Paaiškėjo, jog ji, 35 metų vyrą, buvo išleidę į pensiją: gydytojai nebegalėjo išgydyti jo nuo visų ligų. „Pensininkas“ griežtai vykdė visus N. Semionovos nurodymus. Klubo dalyviai aiktelėjo, išvydę, kokio pločio kelnes jis nešiojo tada ir koks lieknas stovėjo prieš juos dabar. Į gydytojus nesikreipė, tiesiog nereikėjo. Bet ši istorija su Pietru Jefimovu tik prasidėjo... Kitą kartą šie du žmonės susitiko super-maratono trasoje. Nadia Semionova tiek sustiprėjo ir patikėjo savo jėgomis, kad pareiškė norą dalyvauti 100 km bėgime. 12 valandų tęsiasi šis lėtas, be įtampos bėgimas. Nėra rekordų, reikia tik sutilpti į numatytą laiką. Galima bet kada išėiti iš distancijos. Klubas oficialiai laikėsi atskirojo maitinimosi, ir bėgimo dalyvių maitino vaisiais. Tai buvo pirmas super-maratonas, kad „greitoji“ nevezė nė vieno žmogaus. Ir dar super-maratono metu keičiasi psichika, požiūris į aplinkinius. Atjauta, paslaugumas staiga pasireiškia kaip priedas sveikatai.

O 1984 m. ji perskaitė pranešimus apie stebuklingas magneto savybes. (Apie tai „Ladakalnio“ Nr. 1 — Vert. pastaba.) Ji ir anksčiau susimąstydavo apie magnetų poveikį sveikatai, ir štai aptiko savų minčių patvirtinimą: 100 km bėgti yra ne juokai. Kad ir kaip lengvai ristele bėgsi, o po maratono skauda raumenis, kaulus, Nadia prie blauzdinų pėdos raumenų pririšo magnetų aplikatorius. Bėgo su jais 12 valandų 30 laipsnių karštyje. Ir džiaugėsi lengva būseną, minčių aiškumu, norėjosi bėgti ir bėgti. Po bėgimo neskaudėjo kaulai, raumenys. Galva lengva. Tą patį vakarą ji dar skaitė paskaitą, o kitą dieną sunkiai dirbo savo noru.

Cia paprastai pasakoma: „Komentaramai nereikalingi“. Ir tikrai taip.

(Versta iš „Priroda i čelovek“)

Bubulių kaimo senolė

Sodyba, prigludusi liepu ir ežero pasonėje, išaugino tris kartas, pasak jos šeimininkės Veronikos Bileišienės mačiusios šioje žemėje 83 vasaras.

Tvirtas medinis namas, atsilaikęs prieš ugnį ir audras, dvelkia ypatinga rimtimi; tokios nesutiksi dabartinėje plytų paukščiūnėje. Ta ramybė bei gyvenimo patirtis, sklindanti iš senolės lūpų, tarsi perkėlė mane puse amžiaus atgal.

Ne vienas, perskaitęs prasto žmogaus mielaširdingai papasakotą nelengvą gyvenimo istoriją, pasakys: Na ir kas čia ypatingo? Juk panašiai gyveno visi mūsų seneliai ir proseneliai. Taip, tai įprasta anų laikų gyvenimo istorija, pasibeldusi į mūsų rutininės kasdienybės duris. Tačiau tai kartu ir nepaprasta istorija, nes mūsų karta, tarytum piktojo skatinama, vis dažniau pamiršta, kad šalia mūsų gyvena gyvoji tautos praeitis. Ir nevertėtų guostis pavieniais atvejais, nes jie, kaip vienišos kregždutės, dar nedaro pavasario mūsų jaunimo širdyse. Nors dabar statom kryžius, tvar-

kom kapus, bet prisiminkime čia pat, šalia mūsų esančius senus žmones, kurie yra mūsų visų dyšinis lobis.

Gerbti turėtume ne tik žilą galvą, bet ir žodį, sklindantį iš suskeldėjusių nuo gyvenimo audrų širdies ir lūpų. „Augam Suminuos, tai pinki braliai ir keturias seseras. Tai nuo mažumės ėjam visi tarnaut. A Suminuos taigi turėjam 10 hektarų. Tai tadu braliai ėją darbuosna dirbt; vienas kitų užkurian išleide. Vienu, Kaziukų, išleide Raudoniškin, kitų pa Saldutiškiu, ir jau žemes pirka, je trys lik' namie. Je seseris tai išpasagiją. Braliai labai geri buvą, uždirbdavą, tai pasagas skaitąs jau vienai seserai davę penkis šimtus litų, Anei davę septynis šimtus, ir man septynis. Tai tadu jau braliai ženiąs, je ketvirta sesuo jau bralių neėmė nieką.“

Sitan Bubulių kaiman atajam gyvent jau devyniolikos metų. Kai atajau čia buvą kaimas nemažas, ale sudegę pre Smetonai, kai užsidedę kaimyną pirkia. Tai kai degė, buvo baisyš švidras, baisyš, baisyš. Tik mūs va liką tro-

bas, mūs tvartas sudegė, ir svirnas sudegė. Kaimyną tvartai ir arklys sudegė ir pinkias trobas sudegė. Je tik liką mūs ir Aiduką.

Ti anys, kaimynai, kurena pečių, nu seniau gi kepe duonų ir gal perkurena, tik saką pamatė, kad liepsna duoda, je vėjas tadu kaip kyla, baisyš. Tai mūs šiaudais buvą dungčiai dingti, tai kaip atplešę, ant katrą tik užmetę, ti uždege.

Nu tai Bubuliuose sunkūs gyvenimas buvą. Mokesčiai buvą nemaži, nars čia buvą ne Lenkija, a Lietuva. Vaisniūnai jau buvą Lenkija. Vargingas gyvenimas buvą ir pre Lietuvai. Man pačių mažuty leidą pre Kamunijas, tai vyžam apievi, taktam padirbtam ir ėjam pre Kamunijas. Del to da sunku, tai kai dabar tai kiekvienas žmagus turi rublj, e tadu iš kur turėsi. Paršiuką niekas nepirka, bikoną niekas nepirka, karvį nuvedei — 40 litų karvei buvą. Ir da nuvesi i nebus kam perka. A pre Smetonai mokesčiai nebaisiai dideli buvą. Mes turėjam 7 hektarus žemes, tai raikę 70 litų makėt su visais miškais, su viskuo. Arkli turėjam, karves dvi turėjam, avelj turėjam ir nu jau pusėtinai gyvenam. Aje kai buvą kam dirba, vyras drūtas buvą, arklys, pakinklas buvą šavą. A kai suveją kolūkin, tai visa kų kai padavė ir jau buvą taip sunku, kad nebuvą ypač kas valgą. Kolūkis neturėją iš ko ažmakėt. Nes nebuvą žemes čiarnai. Kas gi ti, vieną 7 hektarai,

kitą hektaras, a visi turėją pa pustrečią hektarą, pa pusuntra, vadindavą dešimtinėm. Kad ne ežerai, tai badu būtum išmiry. Būdavo mano pati moma prikūrena pečių, pakuria ir didžiausias lydekas pečių indėdava. Tik sunku buvą su drusku, ale Baltadvarin nueidavą sesuo, nusnešdavą kiaušinių, tai druskas atsinešdavą, prisūdydavam, tai mes i pragyvenam žuvim. Je duonų kai kepėdavą, tai užmaišydavą ruginiais miltais, e viržių žiedus braukėm ir tokion pieston grūdą i dėją ir valgėm. A žuvis tai maną pačias tėvelis tinkliuku takti nedideliu tai užsimesdavą. Būdavą atsistoja du vyrai su tinkliuku i traukia in krūntu. Tai iš roza pilna žuvų būdavą, tu, lydekų. Kai ažeją rusai tai metę bombų va čia šalelėn, tai buvą balta, balta: buvą pilni kraštai žuvų. Tade jų dabar biški mažiau. Tai va taks gyvenimas nuyvintas, vaike“.

Veronikos Bileišienės
žodžius užrašė

Vytautas JUODAGALVIS

Petro Bilkio nuotraukoje—
Bubulių senolė Veronika Bileišienė.

Užnuodyta mediena

Gyvendami namuose iš medžio pluošto plokščių, sunkiai susirgo daugelis VFR piliečių. Susirgimai, iššaukti nuodingų garų, labai įvairūs — nuo smegenų pažeidimo iki periferinės ir imuninės sistemos pažeidimo. Dėl nukentėjusiųjų protestų kai kurios, tokius namus gaminančios firmos ėmė naudoti mažiau žmogaus sveikatai žalingas chemines medžiagas. Kitos firmos pakeitė technologiją, ko pasekoje išsiskirti ėmė ne formaldehidą, o izociantas, apie kurio poveikį žmogaus sveikatai kol kas mažai žinoma. Dar kitos firmos ėmė gaminti gana griozdiškus ir brangius ventilatorinius įrenginius užnuodyto oro išsiurbimui.

Be formaldehido ir izocianto, medžio pluošto plokštės

išskiria į orą dioksinus ir furanus, nes medžius po nukirtimo (VFR) tiesiog miške ar prieš pervežimą apsaugai nuo pažeidimų pelėsintais grybais apdirba pentachlorofenolu.

Medienos apsaugojimui nuo gedimo VFR, be jau minėtųjų, naudojama dar daugybė kitų cheminių junginių, tik apie 300 iš kurių panaudojimas kontroliuojamas atitinkamų pareigūnų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad daugelio žmonių butuose, be gerai žinomų žmogaus sveikatai kenksmingų cheminių medžiagų, lakų, dažų, polivinochlorido, asbesto, yra dar daugybė mažiau žinomų, bet ne mažiau kenksmingų cheminių medžiagų.

(Pagal užsienio spaudą)

Adr.: 4759 Ignalinos raj. Palūšės paštas, Aukštaitijos nacionalinio parko direkcija, leidinys „Ladakainis“, tel. 45944.
Redakcinė kolegija: G. Grašys, A. Gorodeckis (red.), V. Juodagalvis (red. pav.), R. Udras, B. Šablevičius.
Laidėjas: Aukštaitijos nacionalinio parko direkcija LN 516a. Spausdinė: Utenos spaustuė. 1992 m. Užsak. Nr. 37.
Tiražas 5 000 egz. Kaina 80 kap.